

ISSN: 2636-7815

M Ü S B İ D

MUNZUR ÜNİVERSİTESİ

**SOSYAL
BİLİMLER
DERGİSİ**

JOURNAL OF MUNZUR
UNIVERSITY
SOCIAL SCIENCES

GÜZ 2018

Yıl/Year: 7 Cilt/Volume: 7 Sayı/Issue: 13

MUNZUR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Munzur University
Journal of Social Sciences

e-ISSN: 2636-7815

Yayıncı: Munzur Üniversitesi

Baskı: Elektronik Baskı

Logo ve Mizanpaj: Hasan CUŞA

Kapak Tasarım: Şemal Medya Tasarım Ofisi semalmedya@gmail.com

İletişim Bilgileri:

Adres: Munzur Üniversitesi Aktuluk Mahallesi Üniversite Yerleşkesi 62000 TUNCELİ

Telefon: +90 428 213 3276

Fax: +90 428 213 18 61

Web Adresi: <http://dergipark.gov.tr/tusbd>

E-posta: sbd@munzur.edu.tr

Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (MÜSBİD) TÜBİTAK ULAKBİM DERGİPARK Sistemi Bünyesinde Faaliyet Gösteren ve Yılda İki Defa Türkçe Yayımlanan Ulusal Hakemli Bilimsel Bir Dergidir.

İndex Bilgisi

Müsbid DRJI (Directory of Research Journals Indexing), ResearchBib (Academic Resource Index), SOBIAD (TR Sosyal Bilimler Atıf Dizini), Index Copernicus, ASOS Index (Academia Social Science Index), DRJI (Directory of Research Journals Indexing) ve Idealonline indexleri tarafından taranmaktadır.

Dergide yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarlara aittir.

Sahibi

Munzur Üniversitesi Rektörü Adına

Prof. Dr. Ubeyde İPEK

Editör

Dr. Öğr. Üyesi Hasan CUŞA

Editör Yardımcısı

Dr. Öğr. Üyesi Demet KARABULUT

Yayın Kurulu

Doç. Dr. Erdal YILDIRIM

Doç. Dr. İbrahim TOSUN

Doç. Dr. Murat Cem DEMİR

Doç. Dr. Sabit MENTEŞE

Dr. Öğr. Üyesi Şehmus KURTULUŞ

Dr. Öğr. Üyesi Zeynel ÇILGIN

Dr. Öğr. Üyesi Zülkif YALÇIN

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Adem ASALIOĞLU	Munzur Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet Yaşar OCAK	Hacattepe Üniversitesi
Prof. Dr. Alaattin KARACA	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof. Dr. Ali ERKUL	Cumhuriyet Üniversitesi
Prof. Dr. Ali TAŞKIN	Cumhuriyet Üniversitesi
Prof. Dr. Bahir SELÇUK	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Cemal GÜZEL	Hacattepe Üniversitesi
Prof. Dr. Faruk KOCACIK	Cumhuriyet Üniversitesi
Prof. Dr. H. İbrahim DELİCE	Bartın Üniversitesi
Prof. Dr. Halis ÇETİN	Cumhuriyet Üniversitesi
Prof. Dr. Hanife Dilek BATISLAM	Çukurova Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim Halil TUĞLUK	Adıyaman Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim TÜZER	Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. İsmet EMRE	Bartın Üniversitesi
Prof. Dr. Kemal TİMUR	Düzce Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ASLAN	Cumhuriyet Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Sadık ÖNCÜL	Cumhuriyet Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet TÖRENEK	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa APAYDIN	Çukurova Üniversitesi
Prof. Dr. Nuran ÖZTÜRK	Çukurova Üniversitesi
Prof. Dr. S. Dilek YALÇIN ÇELİK	Hacattepe Üniversitesi
Prof. Dr. Selçuk ÇIKLA	Erzincan Binali Yıldırım
Prof. Dr. Seval ŞAHİN GÜMÜŞ	Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
Prof. Dr. Süleyman ÇALDAK	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Sezgin KIZILÇELİK	Hacattepe Üniversitesi
Prof. Dr. Turan KARATAŞ	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Prof. Dr. Tülin ARSEVEN	Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Ülkü ELİUZ	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Yakup ÇELİK	Yıldız Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Zeki TAŞTAN	Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet TANYILDIZ	Dicle Üniversitesi
Doç. Dr. Ali Kemal ÖZCAN	Munzur Üniversitesi
Doç. Dr. Ayhan KARAKAŞ	Çukurova Üniversitesi
Doç. Dr. Arzu KARACA ÇAKINBERK	Munzur Üniversitesi
Doç. Dr. Fatih ARSLAN	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Hasan YÜREK	Mersin Üniversitesi
Doç. Dr. Hiroki WAKAMATSU	Mersin Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. M. Fatih KANTER	Kilis 7 Aralık Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa Zeki ÇIRAKLI	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Mutlu DEVECİ	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Refika ALTIKULAÇ DEMİRDAĞ	Çukurova Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Abdulmuttalip İPEK	Aksaray Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fettah KUZU	Gaziantep Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet SÜMER	Adıyaman Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ramazan BÖLÜK	Munzur Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Servet GÜN	Munzur Üniversitesi

Bu Sayının Hakemleri

Prof. Dr. Abdullatif TÜZER	Muş Alparslan Üniversitesi
Prof. Dr. Ali Yılmaz GÜNDÜZ	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Hakkı UYAR	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Ali ÜNAL	Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Songül SALLAN GÜL	Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Yıldız AKPOLAT	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Yaşar ERJEM	Mersin Üniversitesi
Doç. Dr. Emrah AKBAŞ	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Doç. Dr. Ergin GÜNEŞ	Munzur Üniversitesi
Doç. Dr. Hakan ÖZDEMİR	İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet KAYA	Dicle Üniversitesi
Doç. Dr. Oğuzhan GÖKTOLGA	İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Savaş SERTEL	Munzur Üniversitesi
Doç. Dr. Sıtkı ULUERLER	Bingöl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Alper TUNGA ÖZCAN	Mersin Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Aziz ALTI	Munzur Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ejder AYÇİN	Munzur Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi FATMA ŞİMŞEK	Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Firdevs TEMİZGÜNEY	Atatürk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Handan KARAKAYA	Fırat Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Kıvanç AYCAN	Erciyes Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Kutay ÜSTÜN	Ardahan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Selman KOBANOĞLU	İğdır Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Merve KIYMAZ KIVRAKLAR	Ardahan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KARAZEYBEK	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Önder İŞLEK	Aksaray Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Safiye SARICI BULUT	Gazi Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Seda GÜDÜZALP	Munzur Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Uysal DIVRAK	Munzur Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Zülkif YALÇIN	Munzur Üniversitesi

On  c nc  Sayıya Dair

Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler dergisinin bu sayısı ile birlikte okurlarımızla buluşmaktan mutluluk duyuyoruz. Dergimiz ulusal hakemli bilimsel bir dergi olmasına rağmen sadece ulusal veri tabanı ve atıf dizinleri tarafından değil aynı zamanda uluslararası indexlerde de taranmaktadır. Yaptığımız başvurular sonucunda incelemeye alınan dergimiz bu sayısı ile birlikte Index Copernicus ve Directory of Research Journals Indexing (DRJI) gibi alanında saygın ve önemli olan uluslararası platformlarda dizinlenmektedir. Bunun sonucunda da M sbid'in yaklaşık bir yılda indirme sayısının 13 bine ulaşması ekip olarak bizi heyecanlandırmıştır. Dergimiz'in 13. Sayısı; kurumsal kimliği ve tanınırlığı ile daha iyi bir konuma ulaşmıştır.

M sbid'in bu sayısındaki tüm makaleler İthenticate sistemi tarafından taranmıştır. Yayın kurulunun belirlediği benzerlik oranının üstündeki makaleler bu sayıda kabul edilmemiştir. Bundan sonraki süreçte kaynakçalar hariç olmak üzere İthenticate oranı % 20'nin üstünde olan makaleler değerlendirilmeyecektir. Böylelikle daha özgün makalelerin dergide yayımlanması amaçlanmaktadır. M sbid'in belirlenen makale gönderme tarihleri arasında toplam on iki (12) makale gönderilmiştir. Bunlardan beş (5) tanesi kabul edilmemiştir. Söz konusu makaleler olumsuz hakem raporlarından, ithenticate oranının yüksek çıkmasından ve bilimsel etik kurallarının ihlalinden dolayı reddedilmiştir. Geriye kalan yedi makale yayın kurulunun onayından geçtikten sonra yayımlanmıştır. Bu sayıda altı araştırma makalesi bir derleme makalesi ve bir de kitap tanıtımı yer almaktadır.

Dergideki makalelerin değerlendirilme aşamasında olabildiğince titiz ve hassas davranan ve bu yaklaşımlarıyla çalışmalara katkı sağlayan değerli hakemlerimize teşekkür ederim.

Dr. Hasan CUŞA

Editör

İÇİNDEKİLER**ARAŞTIRMA MAKALESİ/ RESEARCH ARTICLE****TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN İLK YILLARINDA YAYINLANAN ÇOCUK DERGİLERİNDEKİ "AKIL OYUNLARI" ÖRNEKLERİ****9-28**

EXAMPLES OF "MIND GAMES" IN KIDS MAGAZINES PUBLISHED DURING THE FIRST YEARS OF THE REPUBLIC OF TURKEY

Makbule SARIKAYA**TÜRK-İSLAM İNANÇ ÇERÇEVESİNDE KÖS ÇALGISI ÜZERİNE ONTOLOJİK BİR DEĞERLENDİRME****29-39**

AN ONTOLOGICAL EVALUATION OF THE MUSICAL INSTRUMENT "KÖS" WITHIN THE FRAME OF THE TURKISH-ISLAMIC FAITH

Göktürk ERDOĞAN**GÜVENLİK HİZMETLERİNDE PERSONELE VERİLEN HİZMET İÇİ EĞİTİMLERİN ENTELEKTÜEL SERMAYE AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ****40-53**

THE RELATIONSHIP BETWEEN IN-SERVICE TRAINING AND INTELLECTUAL CAPITAL IN SECURITY SERVICES

Haydar PEKDOĞAN**BASEL III UZLAŞISININ GETİRDİKLERİ VE SÜRECİN TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNE ETKİLERİ****54-76**

THEY BROUGHT THE BASEL III ACCORD AND THE BANKING SECTOR THE EFFECTS IN THE PROCESS

Mehmet KAYA- Ramazan TORUN

ELAZIĞ İLİNDEKİ KOBİ'LERİN MALİYET VE YÖNETİM MUHASEBESİ SİSTEMLERİNİN CHAID ANALİZİ İLE İNCELENMESİ EXAMINATION OF COST AND MANAGEMENT ACCOUNTING SYSTEM WITH CHAID ANALYSIS IN THE SMALL AND MEDIUM SIZED ENTERPRISES (the SMEs) IN ELAZIG Özcan DEMİR -İrem TANYILDIZI -Aytul BAĞLIOĞLU	77-103
XIX. YÜZYILIN İLK YARISINDA ÇEMİŞGEZEK MERKEZ VE KÖYLERİNİN GAYRİ MÜSLİM NÜFUSU NON-MUSLIM POPULATION IN THE CENTER AND THE VILLAGES OF CEMISGEZEK Uysal DIVRAK	104-118
DERLEME MAKALESİ/ REVIEW ARTICLE	
TÜRKİYE'DE KAMU SAĞLIK KURULUŞLARINDA YAŞANAN ETİK DIŞI DAVRANIŞLAR VE UYGULAMALARIN GENEL GÖRÜNÜMÜ GENERAL VIEW OF UNETHICAL BEHAVIORS AND APPLICATIONS IN PUBLIC HEALTH INSTITUTIONS IN TURKEY Rıfat BİLGİN- Muhammed KÜÇÜKHAZAR	119-140
KİTAP TANITIMI	
ANŞA BACILI OCAĞI: ALİ SELÇUK Aziz ALTI	141-143

Araştırma Makalesi¹**Makale Geliş Tarihi:** Temmuz 2018**Makale Kabul Tarihi:** Aralık 2018**TÜRKİYE CUMHURİYETİ’NİN İLK YILLARINDA YAYINLANAN ÇOCUK DERGİLERİNDEKİ “AKIL OYUNLARI” ÖRNEKLERİ²**Makbule SARIKAYA³**ÖZ**

Çalışmanın amacı, Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin kurulduğu 1920’li yıllarda yayınlanan çocuk dergilerinde gelecek kuşakların zihinsel becerilerini geliştirmeye yönelik hazırlanan bazı akıl oyunlarını, günümüzde üstün yetenekli çocukların yetiştirilmesi bağlamında incelemektir. Çünkü dönemin çocuk dergileri, okul çağındaki tüm çocukları hedef alsa da günümüzdeki üstün yetenekli çocukların eğitiminde kullanılan yöntem ve programlara uygunluk arz etmektedir. Bu kapsamda dergilerdeki çeşitli bilmece, bulmaca, muamma ve çizim sorularının çocuğun bilişsel ve duyuşsal gelişim ve yeteneklerine katkı sağlayabilen birçok akıl oyunları barındırdığı görülmüştür. Bu akıl oyunlarının, üstün yetenekli çocukların merak ve öğrenme duygusunu arttıran, problem çözme, biliş ve buluş yeteneği kazandıran, dil ve bellek gelişimini hızlandıran, gözlem, akıl yürütme, soru sorma, eleştiri, yaratıcılık ve icat yapabilme gibi belirgin özelliklerini geliştiren niteliklere sahip olduğu anlaşılmıştır. Çalışmada 1920’li yıllarda yayınlanan Sevimli Mecmua, Bizim Mecmua, Gülbüz Türk Çocuğu, Yeni Yol, Çocuk Dünyası, Musavver Çocuk Postası, Mektepliler Alemi, Haftalık Resimli Gazetemiz, ve Resimli Dünya incelenmiştir. Tespit edilen akıl oyunları Osmanlıcadan çevrilerek analiz edilmiş ve günümüzdeki üstün yetenekli çocukların eğitiminde kullanılan ilkelere göre değerlendirilmiştir. Çalışma, günümüzden yaklaşık bir asır önce çocukların bilişsel ve duyuşsal gelişimini sağlayacak örneklerin tespit edildiği bir tür literatür incelemesidir. Aynı zamanda, tarih ve eğitim bilimleri alanındaki disiplinler arası bir çalışma olarak günümüzdeki üstün yetenekliler eğitiminde kullanılabilecek örnekleri barındırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk Dergileri, Üstün Yetenekli Çocuklar, 1920, Türkiye Cumhuriyeti, Akıl Oyunları.

¹ ✓ Bu makale iThenticate sistemi tarafından taranmıştır.

² Bu makalenin özeti, Gazi Üniversitesinde düzenlenen ustun yetenekliler uluslararası konferansında (4-6 Mayıs 2017) sözlü sunulmuştur.

³ Doç. Dr., Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, makbulesarikaya@ardahan.edu.tr

EXAMPLES OF "MIND GAMES" IN KIDS MAGAZINES PUBLISHED DURING THE FIRST YEARS OF THE REPUBLIC OF TURKEY

ABSTRACT

The objective of this study is to examine some of the mind games that were prepared for developing the mental skills of next generations in kids magazines published during the 1920s, when the State of the Republic of Turkey was established, within the context of raising today's gifted children. Because even though the period kids magazines target all school-age children, they are appropriate for methods and programs that are used in training today's gifted children. It is seen that various riddles, cross words, puzzles and drawing questions in these magazines contain mind games that might contribute to children's cognitive and affective developments and abilities. These mind games are apparently capable of increasing the learning and curiosity of gifted children, bringing the skills of problem solving, cognition and discovery in them, accelerating their language and memory development and allowing them to observe, reason, question, criticize, create and invent. For that purpose, the study examines magazines named *Sevimli Mecmua*, *Bizim Mecmua*, *Gürbüz Türk Çocuğu*, *Yeni Yol*, *Çocuk Dünyası*, *Musavver Çocuk Postası*, *MekteplilerAlemleri*, *Haftalık Resimli Gazetemiz*, and *Resimli Dünya*, which used to be published during the 1920s. These mind games have been translated from Ottoman writing and then analyzed and evaluated according to the principles that are used in training today's gifted children. The study is a literature review containing examples that would pave the way for cognitive and affective development of children from approximately one century ago. As the study is an interdisciplinary study in the branches of history and education, it also contains examples that might be used in training today's gifted children.

Key Words: Kids Magazines, Gifted Children, 1920, Republic of Turkey, Mind Games

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ilk yıllarından itibaren eğitim konusu önemli görüldüğünden özellikle çocuklara yönelik yayınlanan çocuk dergilerinde gelecek kuşakların zihinsel becerilerini geliştirmeye yönelik içeriklere yer verildiği bilinmektedir. Bu yönüyle okul çağındaki çocuklara yönelik hazırlanan dergilerde yer alan oyunlar, günümüzdeki üstün yetenekli çocukların eğitiminde kullanılan yöntem ve programlara uygunluk arz etmektedir. Dönemin dergilerindeki çeşitli bilmece, bulmaca, muamma ve çizim sorularının çocuğun bilişsel ve duyuşsal gelişim ve yeteneklerine katkı sağlayabilecek nitelikte birçok akıl oyunundan oluşması dikkate değerdir. Çocuk dergilerinde yer alan bu akıl oyunlarının, üstün yetenekli çocukların merak ve öğrenme duygusunu arttıran, problem çözme, biliş ve buluş yeteneği kazandıran, dil ve bellek gelişimini hızlandıran, gözlem, akıl yürütme, soru sorma, eleştiri, yaratıcılık ve icat yapabilme gibi belirgin özellikleri geliştiren nitelikte olduğu görülmektedir. Akıl oyunlarının tespitinde 1920'li yıllarda yayınlanan *Sevimli Mecmua*, *Bizim Mecmua*, *Gürbüz Türk Çocuğu*, *Yeni Yol*, *Çocuk Dünyası*, *Çocuk Yıldızı*, *Musavver*

Çocuk Postası, Mektepliler Alemi, Haftalık Resimli Gazetemiz, ve Resimli Dünya dergilerinin tüm sayıları incelenmiştir. Çalışmada belirli kategorilere ayrılan akıl oyunları, günümüzdeki üstün yetenekli çocukların eğitiminde kullanılan ilkelere göre değerlendirilmiş ve seçilmiş örneklere yer verilmiştir.

1. Tarihsel Süreçte Türkiye’de Çocuk Dergileri

Sürelî yayınlar, yayınlandığı dönemin sosyal, kültürel, edebi, politik ve ekonomik özelliklerini, sorunlarını ve ideallerini yansıtan günlük, haftalık, aylık ve yıllık çıkan yazılı kaynaklardır (Şimşek, 2002). Hedef kitesine olduğu kadar toplumun tüm kesimlerine de ulaşmayı hedefleyen iş, yaş, ilgi ve cinsiyet farklılıklarına yönelik süreli yayınlar eğitsel, öğretici veya eğlendirici bilgi vermeyi amaçlamaktadır (İçel, 1977).

Çocuklara yönelik ilk süreli yayın örnekleri Avrupa’da XVIII. yüzyılda görülmüş iken (Oğuzkan, 1987) yüz yıllık bir gecikmeyle Osmanlı’da ilk çocuk dergisi Sıtkı Efendi’nin yayınladığı *Mümeyyiz adlı* çocuk dergisi 1869’da yayımlanmıştır. Bu dergiyi *Hazine-i Etfal, Sadakat, Etfal, Çocuklara Mahsus Gazete, Ayine, Bahçe, Arkadaş, Çocuklara Arkadaş, Mektepli, Çocuklara Kıraat, Çocuklara Talim, Talebe Defteri, Çocuklara Rehber, Musavver Küçük Osmanlı, Hür Çocuk, Çocuk Dünyası, Çocuk Duygusu, Türk Yavrusu, Mini Mini, Kırlangıç, Çocuk Dostu, Küçükler Gazetesi, Lane ve Hacıyatmaz* izlemiştir (Okay, 1999).

Osmanlı son döneminde Osmanlıcılık fikrinin uygulanmasına karşın İttihat Terakki döneminde, yaşanan savaşların da etkisiyle vatanperverlik ve milli duyguların ön plana çıkmasıyla çocuk dergileri terbiye ve bilinç verme rolünü üstlenmişlerdir (Gurbetoğlu, 2007). Ancak Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında yaşanan sıkıntılar, yine dergiciliğin merkezi İstanbul’un 1918-1922 arasında işgal altında olması, çocuk dergilerini kalite ve içerik yönünden olumsuz yönde etkilemiştir (Okay, 1999). Nihayet Mustafa Kemal Paşa’nın önderliğinde Anadolu’da başlayan milli hareketle Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulmuş ve her alanda başlayan yeniden yapılanma Türk çocuk dergiciliğinde yeni bir evre başlatmıştır.

Günümüz tarih çalışmalarında kullanılan tarihsel dokümanlar arasında sayılan çocuk dergileri, genel dergicilik dahilinde 1923’de %8 iken 1933’de %16’ya ulaşmıştır (Okay, 1999). Cumhuriyet’in ilanından sonra ilköğretimin zorunlu hale gelmesi, okullaşma ve Harf Devrimi gibi önemli gelişmeler çocuk dergiciliğinde bazı yenilikleri gündeme getirmiş ve çocuk dergileri okul eğitiminin bir parçası olmaya başlamıştır. Böylece çocuk dergilerinde ders dışı faaliyetler yer almaya başlamış ve resim, boyama, bulmaca, karikatür ve fıkra gibi okumayı arttıran eğlenceli konulara ağırlık verilerek derslerin desteklenmesi hedeflenmiştir.

Bazıları haftalık, iki haftalık veya aylık aralıklarla yayınlanan çocuk dergileri, eğitsel özellikleri yanında günceli haber verme aracı olmasıyla çocuklar üzerinde bir bakıma kronoloji bilinci kazandırma görevini de üstlenmiştir. Bunun yanında Türk milli kültürü kadar evrensel değerleri de özümsemiş ideal gençliği yaratmak için sorgulayan, araştıran, karşılaştıran, eleştiren ve çözüm üretebilen çocukların yetiştirilmesinde yazılı ve görsel materyalleriyle dergiler de rol üstlenmişlerdir.

2. Üstün Yetenekli Çocuklar ve Tarihsel Süreçte Üstün Yeteneklilik

Üstün yeteneklilik; bireyin zeka, yaratıcılık, liderlik kapasitesi, sanat, spor veya özel akademik alanlarda yaşıtlarına göre gösterdiği yüksek beceri düzeyi olarak tanımlanır (MEB, 2012). Üstün yetenekliler toplumların yaklaşık %2'lik bir kısmını oluşturabildiğinden onların tespiti ve eğitimi, ülkelerin ve insanlığın geleceği açısından önem arz eder. Üstün yeteneklilik zekâ testleri başta olmak üzere çeşitli testlerle insanların zihinsel, kişisel ve fiziksel farklılıklarının ölçülmesiyle belirlenmektedir (Gardner, 2010).

Üstün yeteneklilik zamandan zamana, coğrafyadan coğrafyaya, kültürden kültüre farklılık göstermektedir. Ayrıca günümüzde yaşıtlarına göre yetenek alanları açısından daha üstün performans sergileyen çocuklar üstün yetenekli olarak kabul edilmekle birlikte bilim çevrelerinde farklı yönleriyle ele alınıp tanımlanmıştır. Bu kapsamda Renzulli yetenek, yaratıcılık ve motivasyon kavramlarının üstün yetenek açısından önemini vurgularken, Columbus Grubu'nca üstün zekâ ileri düzeyde bilişsel yeteneklerin ve yoğun duyguların birleşerek sıra dışı deneyimler yaratabilen ve eş zamanlı olmayan bir gelişim olarak tanımlanmıştır (Gardner, 2010). Üstün yetenekliliğin zekâ türleri açısından değerlendirilmesi de önemli olup, görsel uzaysal, sayısal mantıksal, sözel dilsel, bedensel ve çoklu zekâ gibi kavramlar konuya yeni boyutlar kazandırmaktadır.

Bu bağlamda görsel uzaysal zekâ; görsel uyarılar arasındaki ilişkileri görebilme, farklı açılardan görüldüğünde nesneyi tanıyabilme, nesnelerin uzayda hareketini zihinde canlandırabilme ve üç boyutlu halini hayal edebilme gibi görsel dünyayı doğru biçimde algılama, görseller üzerinde değişim ve dönüşüm yapabilme, belirtilen faaliyetleri fiziksel uyarıcının yokluğunda dahi yapabilme gibi becerileri içermektedir. Ayrıca bu zekâ alanında yapılan pratiklerin diğer alanlardaki becerileri de geliştirdiği göz önüne alındığında görsel uzamsal zekânın bir bütünün parçası olarak değerlendirilmesi uygun olacaktır. Birçok bilimsel kuramın gerisinde "imajlar" vardır. Örneğin Darwin'in "hayat ağacı" veya Freud'un bilinçaltını bir buzdağının altına benzetmesi bilimsel kavramların görsel hayal gücüyle

ifadesidir. Bu zekâ alanı gelişmiş bireyler; drama, yaratıcı hareket, dans, sınıf oyunları, beden eğitimi ve egzersize odaklanırlar (Gardner, 2010). Dergilerdeki akıl oyunları incelendiğinde çocukların sözel yetenek, sayısal (matematikselsel-mantıksal yetenek), şekil uzay yeteneği gibi yetenek alanlarına yönelik birçok örnek görülmektedir.

Sayısal (matematikselsel mantıksal) zekâ, çocukta ilk nesnelere dünyasına ilişkin düzenlemeyle başlar ve hızla insanın nesnelere üzerinde yapabilecekleri eylemlere, eylemler arası ilişkilerin keşfine, çeşitli önermeler ortaya koymaya ve önermeler arasındaki bağı değerlendirmeye doğru dönüşerek gelişir. Bu zekâ alanı gelişmiş bireyler mantıksal-matematiksel süreçlere, sayılarla ve sıralamayla çalışmaya odaklanırlar (Gardner, 2010).

Bedensel kinestetik zekâ, insanların parmaklarını, ellerini ve diğer beden bölümlerini kullanmasını gerektiren ince hareketlerle ve nesnelere hünerle resmedebilmek için bütün bedeni eşgüdümlü bir şekilde kullanabilmek bu zekânın tipik özellikleri olarak belirtilebilir. Bedensel hareketlerin kontrolü ve nesnelere resmedebilme becerisi, bedensel zekânın özü olarak ifade edilmektedir. Dergilerden alınan çizim yapmaya, verilen materyallerle bir ürün geliştirmeye yönelik etkinliklerin bedensel kinestetik zekânın gelişimine katkı sağlayacağı söylenebilir.

Çoklu zekâ açısından sözel yetenekte dilin bir ses sistemi ve insan kulağına yönelik bir mesaj olması kilit nokta olarak değerlendirilir. Kelimelerle düşünme, şiir okuma, mizah ve hikâyeye anlatma, soyut ve simgesel düşünebilme sözel yeteneğin kullanıldığı alanlardan birkaçıdır. Bu zekâ alanı gelişmiş bireyler konuşma, okuma ve yazmaya odaklanırlar (Gardner, 2010).

Üstün yeteneklilerin bilgi kazanmak için doymaz iştahı, sağlam bellekleri, gördüğü, duyduğu ve okudukları arasında ilişkiler kurarak bilgileri doğru ve tenkitçi bir-açıyla kolayca kavrayıp aktarma kabiliyetleri dikkat çeken temel özellikleridir (Sak, 2013). Onlar, odaklanma, yeniden şekillendirme, muhakeme yapabilme, mükemmeliyetçi, uyanık, sorumluluk sahibi, estetik zevkleri olan, bağımsızlık duygusu, keşif yeteneği gelişmiş bu çocuklar kolay öğrenen, benzerlik ve paralellikler kuran, gerçekçi, önyargıları az, alçakgönüllü, sabırlı, uyumlu, olgun, güvenilir, bağımsız, kararlı, kendilerine özgü yöntemlere ve problem çözümlerine sahiptirler. Gözlemci hazır cevaplı, sorumluluk alan, sorunu kolayca kavrayan, analiz-sentez yapabilen üstün yetenekli çocukların yaratıcılığı ve hayal gücü gelişkindir. Sorulara karşı duyarlılık, soruların özünü kavrama ve onların çözüm olasılıklarını sezmede başarılı olan üstün yetenekli çocuklar, birçok çözüm yolu geliştiren ve bunların

içinden durum için en orijinal ve uygun düşenini kolaylıkla seçen ve durumu rahatlıkla uygulayan esneklik, özgünlük ve yaratıcılık özelliklerine sahiptirler. Ayrıca yeniden tanımlama ve düzenleme yeteneği olan üstün yetenekli çocuklar, soyutlama, özetleme ve analiz etme, ayırt etme, ayrıntıları bulma, karşılaştırma, analiz etme yeteneği vardır. Bütünü algılayan ve tüm ayrıntıları gören yaratıcı kişilikteki çocuk, birbiriyle bağlantısı olmayan parçaları ve öğeleri birbiri ile uyumlu bir şekilde sentez, birleştirme ve sonuca ulaştırma becerilerine sahiptir. Böylece yaratıcı kişiler nesnelere uyumlu ve tutarlı şekilde düzenleme yeteneğiyle parçaları şekillendirme ve yeni yapıtlar yapabilmede başarılıdırlar (Çağlar, 2004).

Tarihsel süreçte üstün yeteneklilikle ilgili ilk uygulamalardan biri Eflatun'un *Ülküsel Devlet* eserinde, farklı yaradılışlardaki insan grupları tanımlamasında geçmektedir. Burada dört katmanın en üstünde yer aldığı vurgulanan altın yaradılışlı bireyler, eğitimin en üst noktasına çıkabilmeli ve bu bireyler geleceğin yöneticileri olan filozoflar olmalıdır (Enç, 2005; Ataman, 2014). Sonraki süreçlerde üstün yeteneklilik, farklı kültürlerde, farklı zamanlarda ve farklı uygulamalarla kendini göstermiştir. Osmanlı döneminde üstün yeteneklilerle ilgili ilk kuruluş Enderun Okulu olarak kabul edilmektedir (Ataman, 2014).

Cumhuriyet kurulur kurulmaz bilim, sanat, teknik ve siyaset alanlarında ülkenin ihtiyaç duyduğu bilim insanı kaynağı için çalışmalar yapılmıştır. Bu kapsamda 1924'de Cumhuriyet'in birinci yıl dönümü kutlamaları çerçevesinde gerçekleştirilen ilk sınavda seçilen yetenekli gençlerden 22'si Avrupa'ya eğitime gönderilmiştir. Sonrasında 1948'de "Harika Çocuklar Yasası" 1956'da "Güzel Sanatlarda Fevkalade İstidat Gösteren Çocukların Devlet Tarafından Yetiştirilmesi Hakkında Kanun" çıkarılmıştır. Bunların dışında Türkiye'de üstün yeteneklilere ilişkin günümüzde ayrı bir yasa ve (Beyazıt Ford-Otosan İlköğretim Okulu haricinde) onların eğitim görebileceği resmi bir okul yoktur. Ayrıca yapılan zihinsel performansa dayalı testler yeterli olmamakla birlikte çocukların yaratıcı ve eleştirel düşünme, liderlik, motivasyon gibi özellikleri değerlendirilememektedir. Hali hazırda üstün yetenekliler eğitiminde çocuklara verilmesi gereken; kritik eleştirel ve yaratıcı düşünme, bağımsız öğrenme, araştırma ve problem çözme becerileri, sosyal sorumluluk, keşfetme, yaratıcılığı ve hafızayı geliştirmeye yönelik oyun ve uygulamalar da yetersizdir. Oysa onlara, öğrenirken zorlayan ama mutsuz etmeyen bir ortam yaratılmalı ve tüm çocukların ücretsiz ulaşabilecekleri eğitim ve oyun materyalleri temin edilmelidir. Adı üstün yeteneklilik olmasa da 1920'li yıllarda yayınlanan çocuk dergilerinde bu ihtiyaçlara yönelik unsurlara yer verildiği görülmektedir.

3. Araştırmada kullanılan yöntem

; Bu çalışma Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Yıllarında Yayınlanan Çocuk Dergilerindeki "Akıl Oyunları" örneklerinin ele alındığı nitel araştırma deseninde betimsel bir çalışmadır. Bu tür Betimsel araştırmalarda olayların, bireylerin, grupların ve fizik ortamların ne olduğu ve özellikleri incelenir (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2017; Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bu bağlamda 1920'lerde çocuklara yönelik dergiler incelenmiştir. Bunlar arasında; Bizim Mecmua (5 Nisan 1925), Çocuk Dünyası (2 kanunuevvel/aralık 1926), Gürbüz Türk Çocuğu (1 Teşrinievvel 1926), Haftalık Resimli Gazete (13 Teşrinisani 1340), Mektepliler Alemi (24 Şubat 1341), Musavver Çocuk Postası (3 Eylül 1339), Resimli Dünya (4 Kanunuevvel 1340), Sevimli Mecmua (29 Kanunisanı 1341), Yeni Yol (5 Kanunisanı 1339), Çocuk Yıldızı (1 Kanunisanı 1927) dergileri bulunmaktadır. Çalışmada nitel veri toplama yöntemlerinden doküman incelemesi tekniğine yer verilmiştir. Doküman incelemesi araştırılması hedeflenen olgu ya da olgular hakkındaki yazılı materyalin analizini ifade eder (Yıldırım ve Şimşek, 2016:259). Ayrıca belirtilen akıl oyunları içerik analizi yöntemiyle gelişim alanlarını sundukları katkılar doğrultusunda incelenmiştir. Bu yöntem sosyal bilimler alanında sıklıkla kullanılmakta, belirli kurallara dayalı kodlamalarla kategoriler oluşturulmaktadır (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2016:259). Çalışmada belirlenen dergilerdeki akıl oyunları önce Osmanlıcadan çevrilmiş ve ait olduğu gelişim alanına göre sınıflandırılmıştır.

4. Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Yayınlanan Çocuk Dergilerindeki Akıl Oyunu Örnekleri

Türk basın tarihinde 1923 sonrası, milli heyecan ve şuurun idrakiyle gazete ve mecmuaların sayısı kadar niteliğinin de arttığı bir dönemdir (Tülbentçi, 1941). Basın aracılığıyla genç kuşakların istenilen niteliklerle yetiştirilmesine yönelik toplumsal ve eğitsel amaç, Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren çocuk dergilerinde kendini göstermiştir. Bu çocuk dergileri arasında; 1922 *Bizim Mecmua*, 1923 *Yeniyol*, 1923 *Musavver Çocuk Postası*, 1923 *Çıtı Pıtı*, 1924 *Resimli Dünya*, 1924 *Haftalık Resimli Gazetemiz*, 1925 *Sevimli Mecmua*, 1925 *Mektepliler Alemi*, 1926 *Gürbüz Türk Çocuğu*, 1926 *Çocuk Dünyası* sayılabilir.

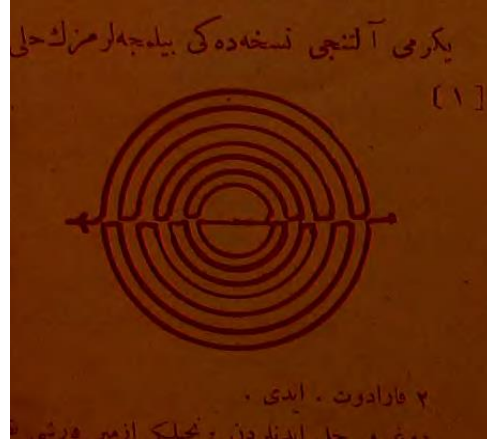
1920'li yıllarda yayınlanan çocuk dergilerinin ortak amacı; Cumhuriyet, devrimler, Türklük, vatan ve millet sevgisi, bağımsızlığın önemi gibi konuları çocuklara kavratmaktır. Zaten 1923 yılında yani tam da Cumhuriyetin ilan edildiği yıl yayınlanmaları onlara,

çocukların bilinçlendirilmesi ve tarih şuurunun oluşturulmasında etkin rol üstlenmeleri fırsatını vermiştir. Bu çocuk dergilerinde yer alan akıl oyunları ise; eğlenerek, izleyerek, arayarak, çizerek ve düşünerek öğrenen çocukların zeka, motivasyon kazanmasına yönelik örnekler olarak sunulmuştur. Bu örnekleri inceleyen çocuklara başarının özgüveni yaşatılmakta, zevk alma ve eğlenme imkanı verilmekteydi. Temelinde zekâ geliştirmeye ve güçlü kişilik özellikleri inşa etmeye yönelik hazırlanan akıl oyunları, özellikle oynayarak ve risk almaya isteklilik gösterip yeni deneyimler yaşayan çocukların karmaşık ve güç uğraşlara rağmen görevi tamamlayarak kendine güven kazandığı niteliklere sahiptir. Ayrıca sunulan görsel oyunlar, çocukların bir işi bitirme konusunda odaklanma, motivasyon gibi becerilerine katkı sağlamakta, hızlı, esnek ve özgün düşünme, ayrıntıya inme ve geneli görme, azim, sabır ve yılmadan çalışmak suretiyle güçlüğün üstesinden gelme kararlılığı gibi başarıma dürtüsünü geliştiren özelliklerdedir (Karabulut, 2010). Aşağıda üstün yetenekli çocukların bedeni, zihni, sosyal, kişilik ve mesleki özelliklerini geliştirmeye uygun niteliklerdeki birbirinden farklı seçilmiş örnekler dergiler bağlamında değerlendirilmiştir.

Yeni Yol; 1 Şubat 1339/1923'de ilk sayısı çıkan ve 15 günde bir yayınlanan derginin sorumlu müdürü İhsan Altay Bey'dir (Yeni Yol, 1339). Derginin yazarları Nedim Tuğrul Bey, Tahsin, Kemal, İbrahim Zihni, Reşit Süleyman Bey'ler idi. Edebi, coğrafi ve tarihi bilgilere geniş yer veren Yeni yol, yurttan ve dünyadan havadisler, yazı dizileri ve çocukların genel kültürünü arttıran resim ve bilgilerle Türkiye Cumhuriyeti'nin askeri, siyasi ve sosyal tarihine yön veren şahıslarını ve toplumsal tarih konularını gündemine alan dönemin en uzun soluklu çocuk dergisidir. Sonraki yıllarda haftalık (cumartesi günleri) çıkan ve 113 sayıya ulaşan dergi son sayfasını bilmecelere ayırmıştır. Cevapların sonraki sayıda yayınlandığı bilmecelerin yanında farklı konulara değinen dergi, 1926'nın sonlarına kadar yayımlanmıştır. (Öğüt, 2006). Muallim Tuğrul ve Tahsin Bey gibi eğitimciler tarafından hazırlanan dergideki aramaca, bulmaca ve Yeni yol eğlenceleri başlıklarından bazı örnekler ve özellikleri şöyledir.

Makbule SARIKAYA

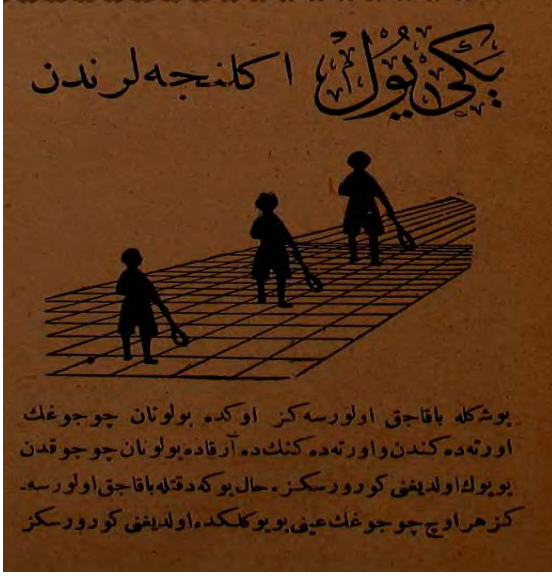
Şekil 1: Yeni Yol'da psikomotor becerilere yönelik örnek soru. Şekil 2: Şekil 1'deki sorunun cevabı

Resimde verilen “daireyi kat eden okun mabadından giren ve ucundan çıkanı öyle işaretleyiniz ki dairelerden hiç birini kesmeyin” denilmektedir. Kalem kaldırılmadan yapılan bu daireler, dikkat ve zekâ gerektiren bir akıl oyunu olup çocukların; akıl yürütme, psikomotor becerilerini geliştirme ve görsel uzaysal yeteneğini kullanmasını sağlamayı hedeflemektedir. Yan tarafta cevabı bulunan çizimden de anlaşılacağı üzere çocuklarda lineer mantık, düşünerek ve çözümlenerek öğrenme gibi beceriler de geliştirilmek istenmektedir.

Şekil 3: Yeni Yol'da karşılaştırma becerisine dair soru. Şekil 4: Yeni Yol'da görsel mantık algısına dair soru

Yeni Yol'da yer alan gölge oyunları ve “iki bardağın hangisi dolu, hangisi daha ağır” diye sorulan resimlerde; çocukların bütüncül algılama becerileri, merak duyguları geliştirilirken, soyut düşünme ve karşılaştırma becerileri ve görsel mantığı güçlendirme amaçlanmıştır.

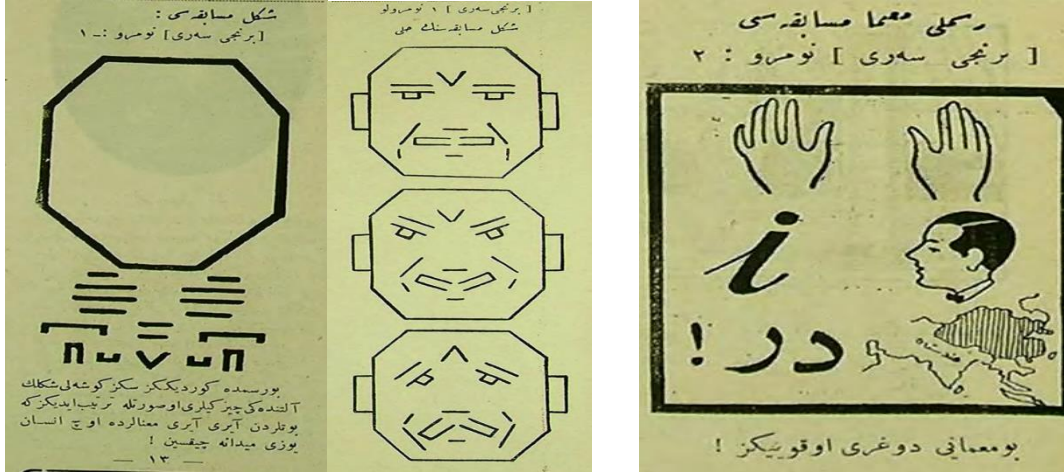

Şekil 5: Yeni Yol'da görsel uzaysal yeteneğe ait soru. Şekil 6: Yeni Yol'da bütüncül algıya yönelik soru.

Bu resimde yer alan önde bulunan çocuğun ortadakinden ve ortadakinin de arkada bulunan çocuktan büyük olduğu düşünüldüğü halde dikkatle bakıldığında her üç çocuğun da aynı büyüklükte olduğu görülecektir. Burada görsel uzaysal yeteneklerin yanında analiz etme ve şekilsel algı da geliştirilmektedir. Diğerinde hem kadın hem de erkek kafası olan resimde ne görüldüğü soruluyor. Görsel ayırt edicilik ve bütüncül algı geliştirmenin hedeflendiği soruda, merak ve keşif duygusunun gelişimine yönelik özellikler öne çıkarılmıştır. Yani soru, geneli görme, ayrıntıya inme, analiz etme ve ayırt etme gibi yeteneklere yöneliktir.

Resimli Dünya: "Haftalık fenni, edebi, terbiyevi ve mizahi" nitelikli bir çocuk dergisi olup ilk sayısı 4 Kanunuevvel 1340/ 4 Aralık 1924'de yayımlanmıştır (Resimli Dünya, 1340). 21 sayı yayımlanan derginin sorumlu müdürü, Orhan Seyfi Beydir. Resimli Dünya'da dönemin önemli simaları Selim Sırrı ve Dr. Hafız Cemal Beyler sağlık, eğitim, genel kültür konularına dair yazılar yazmışlardır (Resimli Ay, 1340). Dergide resimli müsabaka, şekil müsabakası ve resimli muamma müsabakası olmak üzere üç ayrı alana yer verilmiş, cevapların üç ayrı kuponla dergiye gönderilmesi istenmiş ve kazananlara çeşitli ödüller de verilmiştir.

Makbule SARIKAYA

Şekil 7-8: Resimli Dünya’da ayrıntılı ve bütüncül bakış yeteneğine ait soru ve cevabı. Şekil 9: Resimli Muamma

Soruda sekizgen şekil ve altında verilen yazılar kullanılarak ayrı ayrı manalarda üç ayrı insan yüzü ortaya çıkarılması istenmiştir. Bu soruda yeniden kurgulama, ipuçlarını kullanma, bütüncül bakış ve ayrıntıları anlamlı şekilde yeniden birleştirme gibi esaslar dâhilinde çocukların problem çözme yeteneği geliştirilmek istenmektedir. Sorunun cevabı ortadaki şekildedir. Yandaki “Resimli Muamma” sorusu ise günümüzde Resfebe (rakam, harf ve resimle karışık verilen sözcük, deyim veya atasözü bilmece) olarak adlandırılan oyunun aynısıdır. Sözel yetenekleri yani hayal gücünü ve görsel zekâyı, edebi bilgisiyle ilişkilendirme algısı arttırılmak istenen çocuğa, bu oyunla keşfetme duygusunun yanında dil ve ifade gelişimi fırsatı da verilmektedir. Soruda sözel yetenek, hayal gücü ve akıl yürütme becerisini kullanan çocuğa resimdeki ipuçlarını bulma ve bunları edebi bilgi şekline getirme kabiliyeti kazandırılmaktadır.

Mektepliler Âlemi: “Haftalık terbiyevi, ilmi, mizahi çocuk mecmuası” olan derginin sorumlu müdürü Hüsnü Osman’dır (Mektepliler Âlemi, 1341). İlk sayısı 24 Şubat 1341/1925 İzmir’de 6 sayı çıkmıştır. Öğretmen Hüsnü Bey derginin, geleceğin büyük adamına iyi eğitim vermek ve onları bilgili, terbiyeli ve cesur yetiştirmek gayesiyle yayımlandığını belirtmektedir (Okay, 1999). Dergide “her hafta derslerden yorulan kafanı bu sahifeler üzerinde dinlendireceksin” denilerek eğlenceli bilgilere yer verilmiştir.

Şekil 10: Mektepliler Âlemi'nde görsel ayırt edicilik yeteneğinin geliştirildiği aramacada isimli soru.

Aramaca olarak isimlendirilen ve resmin içine yerleştirilen unsurların fark edilmesi esasına dayanan eğlenceli birçok resimden biri olan yukarıdaki aramacada "keçi sahibini kaybetmiş acaba nerededir" denilmektedir. Bu örnekle çocukların merak ve keşif yeteneklerini arttırmak hedeflendiği kadar görsel ayırt edicilik, şekil uzay gibi yeteneklerine de katkı sağlanmak istenmiştir.

Haftalık Resimli Gazetemiz: 13 Teşrinisani 1340/13 Kasım 1924'de yayımlanmaya başlayan haftalık bir dergidir. Sorumlu müdürü, Tahsin Bey'dir (Haftalık Resimli Gazetemiz, 1340). Çocuklara yönelik hikâye, fıkra, dünyadan haberlere yer veren dergi toplam 7 sayı yayımlanmıştır (Okay, 1999).

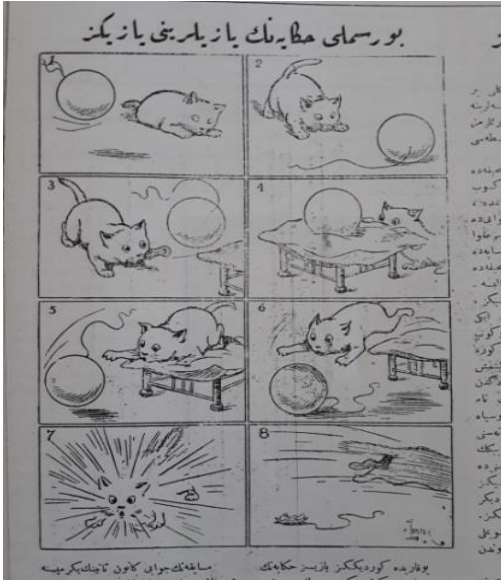

Şekil 11-12: Haftalık Resimli Gazetemiz'deki şekil uzay yeteneğine yönelik soru ve cevabı

Sayfanın alt tarafında verilen yuvarlakların birer birer hareket ettirilmesi ve hiçbirinin iki kez yuvarlanmamış olması şartıyla yer değiştirilmesi istenmektedir. Sonraki sayıda cevabının verildiği yandaki resimde çözüm detaylı olarak gösterilmektedir. Bu soruda şekil uzay

yeteneği ile yaratıcı ve üretken düşünce gelişimine yönelik nitelikler kazandırılmak istenmektedir.

Sevimli Mecmua: 1 Kanunisanı 1341/1 Ocak 1925 tarihlidir (Sevimli Mecmua,1341). 15 günde bir çıkan dergi çocuklara faydalı bir içerik hedefiyle haber, öğretici yazı, oyun, hikâye, resim, piyes ve karikatürlere yer vermiştir (Türkiye'de Dergiler ve Ansiklopediler, 1984). Hedef kitlesi ilköğretim öğrencileri olan ve sadece 13 sayı yayımlanan Sevimli Mecmua, o yaşlardaki çocuklara keşfetmek ve bireysel kimlik kazandırmak yönüyle ödüllü resim, bilmece ve yarışmalar için ekler hazırlamıştır. Bazı oyuncak modelleri vererek çocuklara kendi oyuncaklarını hazırlama fırsatı sunulmuştur.

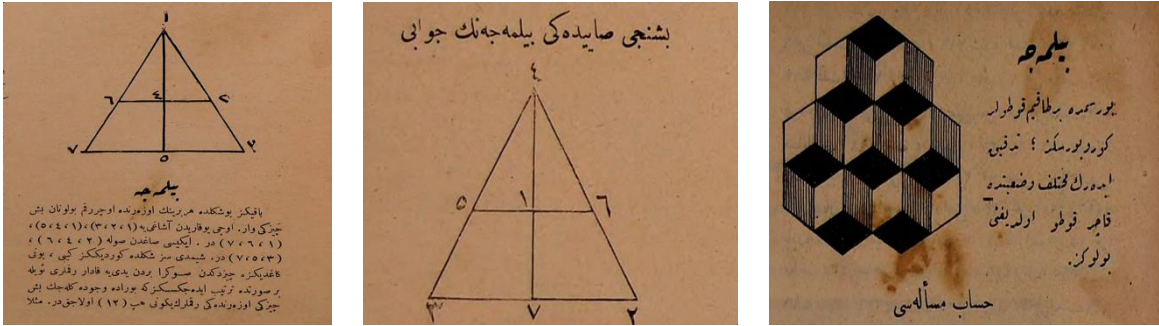
Şekil 13: Sevimli Mecmua'da sözel yeteneğe yönelik yazısız hikâye. **Şekil 14:** Elma şeklinde bulmaca

Verilen yazısız resimli hikâye ile hayal gücünün ve ifade yeteneğinin geliştirilmesi için çocuklardan 8 karede bir kedinin maceralarını anlatmaları istenmektedir. Burada soyutlama, analiz etme, özetleme, hikâye etme, mantıklı ve tutarlı yeniden düzenleme yaparak yeni yapıtlar yaratma gibi sözel yaratıcılık geliştirilmek istenmektedir. Benzer mantıkla sunulan münderecatsız hikâyeler kapsamında farklı resimle komik bir hikâyenin anlatıldığı ve resimlere bakarak çocukların kurgulama gücünün geliştirildiği akıl oyunları çok sayıdadır. Bu oyunlar çocuklarda yaratıcı ve üretken düşünme becerisinin gelişimini sağlayan, sözel yeteneklerini güçlendiren unsurlar içermektedir. Çünkü yaratıcı bir kişi, bilgileri tutarlı, ahenkli ve anlamlı bir şekilde düzenleme ve yeni yapıtlar oluşturma özelliğine sahiptir. İkinci

resimde yer alan ve siyah beyaz boşlukların bulunduğu elma şeklindeki bulmaca, içindeki rakamlarla hem sağdan sola hem yukarıdan aşağı okunarak birer kelime vücuda getirilmesine yönelik hazırlanmıştır. Burada dilbilim ve sözel yeteneğin gelişimine yönelik esaslar uygulanmıştır.

Çocuk Dünyası: Mart 1913'de Türkçülük fikrinin yoğun olduğu bir dönemde Akagündüz, Ziya Gökalp, Mehmet Emin, İsmail Hakkı beyler tarafından yayınlanmıştır (Çocuk Dünyası, 1926). İlk dönemi Kasım 1914'de 79 sayı ile biten Çocuk Dünyası, Mayıs 1918'den Ocak 1919'a kadar 15 sayı yayınlanmıştır. Uzun bir zaman sonra Ocak 1926'da yayın hayatına yeniden başlayarak 30 sayı çıkmıştır. Haziran 1927'de tekrar yayımına ara veren Çocuk Dünyası, 1940-1943 yılları arasında ve en son 1954'de 25 sayı yayımlanmıştır (Özdemir, 2008). Resimli küçük hikâyeler, bilmeceler, oyunlar çocukların gelişimine katkı sunabilir yönleriyle verilmiştir.

2 Kanunuevvel /Aralık 1926'da "çocuklar için çalışır" ifadesiyle ilk sayısını yayınlayan haftalık derginin sahibi ve müdürü, Muallim Ahmed Halid'dir. Dergide, Yaşar Nabi, Yusuf Ziya, Necdet Rüştü, Halide Nusret, Abdullah Ziya yazarlar arasındadır (Okay, 1999). Yayınlanan 30 nüshasında resimli hikâye, fenni sualler, oyun, piyes, bulmacalar ve şiirler bulunmaktadır.

Şekil 14-15: Çocuk Dünyası'nda matematiksel mantıksal yeteneğe dair soru ve cevabı. Şekil

16: Küp bilmece

Yukarıda verilen üçgendeki sayılar öyle bir yerleştirilmelidir ki, her çizginin yukarıdan aşağı veya sağdan sola toplamı sürekli 12 olsun denilmektedir. Matematiksel mantıksal zekâ gelişimine yönelik bu sorunun cevabı sonraki sayıda yayınlanmıştır. Şekil 16'daki resimde verilen kutuların incelenerek toplam kaç kutu olduğunun bulunması istenen soruyla uzay şekil algısının geliştirilmesi amaçlanmıştır.

Makbule SARIKAYA

Şekil 19: Gürbüz Türk Çocuğunda resimde hatalı yerin bulunması sorusu. Şekil 20: Kara tahta oyunu

Verilen resimde hatalı olan yerlerin bulunması sorulmuştur. Hataların bulunmasının istendiği oyunda, çocuğun görsel ve matematiksel zekâsının geliştirilmesi yanında dikkat ve akıl yürütme kabiliyetinin de arttırılmak istendiği anlaşılmaktadır. Şekil 20’de verilen kara tahta oyunu, çocukların sözel ve sosyal becerilerinin geliştirilmesine yöneliktir. Oyun “çocuklar kara tahta önünde birbirlerine karşı belirli bir mesafede dururlar. Oyunu idare eden sağ ve sol taraftaki öğrencilerden biri bir kelime yazar, sonraki sıradaki ilk öğrenci ona uyumlu ikinci bir harf yazacak sonra karşılıklı olarak yazılan kelimelerle anlamlı bir cümle oluşturulmasına devam edilecektir. Anlamlı cümleler doğru bir şekilde incelenir ve uyumsuz sözcükler atılır. Doğrusu çok olan grup kazanır. Oyun daha uzun hikâyelerin oluşturulduğu bir hale getirilebilir.” şeklinde tarif edilmektedir. Burada sözel yaratıcılığı geliştirilmek istenen çocuğun aynı zamanda sosyalleşme ortamı kazanması da hedeflenmiştir.

Bizim Mecmua: 5 Nisan 1922’den itibaren haftalık çıkan dergi çocukların edebi yönünü geliştirmek için şiir, hikâye, masal ve bilmece türünde yazılara ağırlık vermiştir. Kendini çocuklara mahsus resimli mecmua olarak tanıtan derginin 28 sayısından sonra 3 yıllık arası, Mart 1925’de bitmiş ancak 37. sayısından sonra yayına yine ara verilmiştir. 1927’de “yeni seri” kaydıyla çıkan 37 sayısıyla dergi toplam 74 sayıya ulaşmıştır. Çocuklara eğlenceli ve zevkli okumalar ve yabancı dil öğrenimini desteklemek için Fransızca-Türkçe sütunu, oyuncak modelleri ve el işleri örneklerinin bulunduğu dergi amacını; “...bilimsel konularda

beraberinde getirmiştir. Bu hedefler çocuk dergilerini yeni roller üstlenmeye yöneltmiştir. Bir bakıma hem ideal birey hem de ideal toplumun yaratılmasında topyekûn kalkınmayı hedefleyen Türkiye'de doğrudan çocuğa yönelik çıkan dergiler bazı sorumluluklar üstlenmişlerdir. Bu bağlamda dergilerde millet olmanın önemi, bağımsızlık duygusu, mücadele yeteneği, yurttaşlık ve görev bilinci, yurt ve vatan sevgisi, sağlıklı zihinsel ve bedensel gelişim, toplumsal ve ahlaki değerlerin benimsenmesi, geçmişi ve günceli anlayarak geleceği tasarlama ve öngörülü olma gibi özellikler çocuklara kazandırılmak istenmiştir.

Çocukların merak ve keşifle edindiği bilgileri kalıcı hale getirmesinde, sorumluluk ve özgüven duygusunun güçlendirilmesinde dahası okulda aldığı bilgi ve değerleri ders dışı zamanlarında da pekiştirecek unsurları çocuklara sunması yönüyle çocuk dergileri önemli rol oynamışlardır. Yazar kadrosunun büyük bir kısmını öğretmen ve doktorların oluşturduğu bu dergiler, çocukların yaş ve duyu gelişimine uygun, okuldaki bilgilerini destekleyip kavratan, yurt ve dünya bilgisini geliştiren, bilimsel olduğu kadar eğlenceli içerikte hazırlanarak yayınlanma gayreti göstermişlerdir. Bu yönüyle bilginin ve kavratılmak istenen değerlerin akıl oyunları ile sunulduğu örnekler, Cumhuriyetin ideal kuşağını araştıran, sorgulayan, eleştirme becerisine sahip ve çözüm üreten nitelikleriyle yetiştirmeyi hedefleyen içeriktedir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında yayımlanan çocuk dergileri, çocuğa görelilik ilkesine uygun, farklı zorluk derecesi ve zekâ türlerine yönelik akıl oyunları ile çocuğun bilgiyi kavramasını sağlayacak özelliklerle hazırlanmıştır. Aynı zamanda bu dergilerde verilen akıl oyunları, içerik ve uygulama örnekleri açısından günümüzdeki üstün yetenekli çocukların eğitiminde kullanılabilecek materyaller niteliğine de sahiptir.

KAYNAKÇA

- Ataman, A. (2014). *Üstün Zekalılar ve Yetenekliler Konusunda Bilinmesi Gerekenler*, Ankara: Vize Yayınları.
- Çağlar, D. (2004). *Yaratıcı Çocuklar Ve Yaratıcılığın Geliştirilmesi, Üstün Yetenekli Çocuklar Seçilmiş Makaleler Kitabı*, (Haz. B. R. Şirin, A. Kulaksızoğlu, A. E. Bilgili), (s. 300-310), İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.
- Çocuk Bizim Mecmua, (5 Nisan 1925)
- Çocuk Dünyası, (2 Kanunuevvel/Aralık 1926)
- Çocuk Yıldızı, (1 Kanunısani 1927)
- Enç, M. (2005). *Üstün Beyin Gücü*, Ankara. Gündüz Eğitim Yayınları

- Gardner, H. (2010). *Çoklu Zekâ Kuramı Zihin Çerçevesi*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Gurbetoğlu, A. (2007). "II. Meşrutiyet Dönemi Çocuk Dergilerinde Çocukluk Anlayışı", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt: XL, s.60-68.
- Gürbüz Türk Çocuğu, (1 Teşrinievvel 1926)
- Haftalık Resimli Gazetemiz, (13 Teşrinisani 1340)
- İçel, K. (1977). *Kitle Haberleşme Hukuku*, İstanbul: Garan Matbaası.
- Karabulut, R. (2010). *Türkiye'de Üstün Yetenekliler Eğitiminin Tarihi Süreci*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- MEB, (2012). *Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği*, Ankara.
- Mektepliler Alemi, (24 Şubat1341)
- Musavver Çocuk Postası, (3 Eylül 1339)
- Oğuzkan, F. (1999). "Dünya Çocuk Edebiyatının Ana Çizgileri" *Çocuk Edebiyatı Yıllığı*, (Haz. M. R. Şirin), İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.
- Okay, C. (1999). *Eski Harfli Çocuk Dergileri*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Öğüt, N.(2006). *Eski Harfli Çocuk Dergilerinden Yeni Yol Dergisinin Çocuk Eğitimindeki İşlevi*, Dokuz Eylül Üniversitesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Özdemir, B. (2008). *Çocuk Dünyası Dergisinde Yer Alan Çeviri Metinlerin İndeksi ve Değerlendirilmesi*, Sakarya Üniversitesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmit: Kocaeli üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Resimli Dünya, (4 Kânunuevvel 1340)
- Sak, U. (2013). *Üstün Zekalılar: Özellikleri Tanılanmaları Eğitimleri*, Ankara: Vize Yayıncılık.
- Sevimli Mecmua, (29 Kanunısani 1341)
- Şimşek, H. (2002), *Tanzimat ve Mutlakiyet Dönemi Çocuk Dergilerinin Eğitim Açısından İncelenmesi*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara
- TTKB, (2013). *Ortaokul ve İmamhatip Ortaokulu Zekâ Oyunları Dersi Öğretim Programı*, MEB, sayı 118. Ankara:
- Tülbentçi, F.F. (1941), *Cumhuriyetten Sonra Çıkan Gazeteler ve Mecmualar*, Ankara: Başvekalet Umum Yayınları,
- Türkiye'de Dergiler ve Ansiklopediler (1849-1984)*, (1984). İstanbul: Gelişim Yayıncılık.
- Yeni Yol, (5 Kanunısani 1339)

Araştırma Makalesi¹**Makale Geliş Tarihi:** Eylül 2018**Makale Kabul Tarihi:** Aralık 2018**TÜRK-İSLAM İNANÇ ANLAYIŞI ÇERÇEVESİNDE KÖS ÇALGISI
ÜZERİNE ONTOLOJİK BİR DEĞERLENDİRME**Göktürk ERDOĞAN²**ÖZ**

Bu çalışmada, Türk-İslam inanç ve kültür dünyasında önemli bir yer tutan kös çalgısı üzerine ontolojik bir değerlendirme yapılmıştır. İslamiyet öncesi Türk tarihinde ilk olarak Hunlar ve Göktürkler döneminden itibaren izlerini görebildiğimiz, sonrasında ise Osmanlı Devleti'nde mehterle birlikte anılan kös çalgısı, sadece savaşlarda ve devlet merasimlerinde kullanılmamış, aynı zamanda inanç ve müzik ilişkisi bağlamında Türk-İslam toplumunun medeniyet tasavvurunda önemli bir yer tutmuştur. Bu çalışmada Türklerin devlet olma bilincinin simgesel anlamda tezahür ettiği ve İslam inancıyla birlikte şekillenen süreçte ilahi bir noktada önem kazanan kös çalgısı, tarihi kaynaklar ve çeşitli müzik kuramları üzerinden incelenerek bu çalgının ne gibi anlamlara ve işlevlere sahip olduğu üzerinde durulmuştur. Konu, nitel araştırma yöntemi kapsamında yazılı kaynak tarama modeli kullanılarak betimsel bir şekilde tartışılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk-İslam Kültürü, Mehter, Köş.

¹ Bu makale iThenticate sistemi tarafından taranmıştır.

² Dr. Öğr. Üyesi, Munzur Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Müzik Bilimleri Anasanat Dalı, erdogangokturk77@gmail.com

AN ONTOLOGICAL EVALUATION OF THE MUSICAL INSTRUMENT “KÖS” WITHIN THE FRAME OF THE TURKISH-ISLAMIC FAITH

ABSTRACT

This study aims to raise some ontological questions regarding the musical instrument “kös” which has a significant place in the Turkish-Islamic world. With its history dating back to the states of the Huns and the Göktürks in the pre-Islamic Turkish history, “kös” was later became closely associated with Mehter Band in the Ottoman Empire. Within this band, it was not only used in wars and official state ceremonies but also it played a major role in the conceptualisation of civilisation in the Turkish-Islamic society within the framework of music-belief interrelations. The instrument took on a divinely inspired significance in a period shaped by the Islamic beliefs and the idea of being a state became manifest among the Turks. As such this study scrutinizes the significance and the functions of this instrument with special attention to historical sources and various music theories. To this end, drawing upon the literary review of the written historical sources, this paper has undergone a descriptive research in light of the qualitative research methods.

Key Words: Turkish-Islamic Culture, Mehter Band, “Kös”.

GİRİŞ

Bu çalışmada, tarihsel süreç içerisinde Türk-İslam inancıyla birlikte şekillenen kös/davul çalgısının ne gibi anlamlara ve işlevlere sahip olduğu üzerinde durulmuştur. Türk-İslam toplumunun medeniyet tasavvurunda önemli bir yer tutmuş olan kös çalgısı, askeri erkânda ve savaşlarda üstlendiği işlevlerin yanı sıra ontolojik³ anlamda ilahi bir düşüncenin toplumsal hafızaya yansıyan sembolü olarak değerlendirilebilir. XI. Yüzyılda Karahanlı bir Uygur Türkü olan Yusuf Has Hâcib (1979: 465) tarafından kaleme alınan ve Türk kültür dünyasının en önemli eserleri arasında kabul edilen *Kutadgu Bilig* adlı Türkçe yazılan ilk sözlükte davul kelimesi; “kövrüg” olarak ifade edilmektedir. Mahmut R. Gazimihal (1957: 6) ise, kös çalgısının etimolojik açıdan “kû” veya “kûs” kökünden geldiğini ve zamanla “kövrüg”e dönüştüğünü belirtmektedir. Bununla birlikte Haydar Sanal (1964), eski Türklerde tuğ ve davulun aynı anlamda kullanıldığını belirterek tuğ’un davul (*kös-kök*) anlamında kullanıldığını da altını çizmektedir. Orhon Kitabeleri,⁴ Bilge Kağan Anıtı’nın Batı yüzünde; “køb(ü)rg(e)si et(e)rc(e) (a)nç[a]/davulu gümbürder diye öylece...” ifadeleri, bize kös çalgısının Türk tarihinde çok eskilere dayandığını göstermektedir (Tekin, 2008: 70).

³ Genel bir anlayış olarak ontoloji kavramı: “insanın davranışlarında okunabilecek varlık ve gerçeklik anlayışı” olarak tanımlanabilir. Bkz: Mircea Eliade, *Ebedi Dönüş Mitosu*, (Çev.: Ümit Altuğ), Ankara: İmge Kitabevi, 1994, s. 17.

⁴ Bazı kaynaklarda bu kavram Orhun veya Göktürk Kitabeleri olarak da geçmektedir.

Dolayısıyla davul ve kös çalgısı farklı biçimlerde olsa da, hem geriye dönük bir adlandırma birlikteliği, hem de işlev bakımından birbirine denk düşen *iki aynı çalgıyı* da niteler durumdadır. Erken dönem Türk müziği incelendiğinde ise kösün/davulun ve tuğun, Osmanlı Devleti ile birlikte kurumsallaşan mehter birliklerinin de çekirdeğini oluşturduğu rahatlıkla söylenebilir. Türklerin İslamiyet öncesi gelenekleriyle ilgili olan mehter, zamanla Osmanlı Devleti döneminde “bir güç ve icra gösterisi olarak” devleti ve padişahın otoritesini temsil ederek, devletin fetih ve cihat hareketleri ile birlikte toplumun ortak gösterge sistemi olarak da tutarlılık kazanmıştır (Judetz, 2007: 56-58).

1. Tarihsel Perspektifte Kös Çalgısı

Davulun kökleri Selçuklu (*tablhane/nakkarehane*) Dönemi davul musiki takımlarına kadar uzanmaktadır (Gazimihal, 1957: 4). Daha öncesinde ise davul, Hunlar ve Göktürkler döneminde tuğ takımları ile birlikte bayrakla⁵ (sancak) beraber devletin ve milletin bütünlüğünü, bağımsızlığını da temsil etmektedir (Gazimihal, 1955: 1-2). Davul çalgısı, Türk tarihi ve müzik kültüründe sembolik açıdan da önemli bir yer tutmaktadır. Davul, -çeşitli Çin kaynaklarında da ifade edildiği üzere- Çin hükümdarları tarafından siyasi otoritenin meşruluğunu ve kabulünü ifade etmek amacıyla tuğ (bayrak) ile birlikte Türk hakanlarına hediye olarak sunulmaktadır. Hunlarda bir boyun otağına tuğ ve davul dikilmesine izin verilmesi, onların aynı zamanda siyasi bir birlik olarak tanınması anlamına da gelmekteydi (Ögel, 2000:52). Bu yönleri ile düşünüldüğünde bağımsızlığın ve örgütlü bir askeri yapının meşruluğunu simgeleyen tuğlar, -davul/kös ile birlikte- Türk devletleşme sürecinin de önemli simgeleri arasında durmaktadır (Ögel, 2000). İslam Ansiklopedisi’nde nevbet-kös ve davul arasındaki ilişki ise şöyle ifade edilmektedir:

Türklerde nevbet Hunlar ve Göktürkler’den beri hakimiyet alâmeti olarak benimsenmiş ve bu gelenek Osmanlılar’a kadar sürmüştür. İbn-i Haldun, Türkler’in bu konuya aşırı derece önem verdiklerini belirtir. Nebbet aleti olan davul (köprüge, köbürge) Göktürklerde bir hakimiyet sembolüydü. Davul ve kös çalınması aynı zamanda savaşın başlamasına işaret ederdi. Bu anlamda davul bir savaş aletiydi. Türk

⁵ Reşit Rahmeti Arat’ın tercüme ettiği (Türk Tarih Kurumu Yay., 1979: 465) ve Yusuf Has Hacıp’in XI. yüzyılda kaleme aldığı *Kutadgu Bilig* adlı sözlükte “tuğ” kelimesine karşılık olarak; *sancak ve bayrak* kelimeleri kullanılmıştır. Dolayısı ile burada bahsedilen tuğ kavramı, İslamiyet ile birlikte daha sonra bayrak olarak nitelendirilmiş olduğunu göreceğiz.

devletlerinde tahta çıkan hakanlara kurt başlı bir sancak ve davul verilirdi.⁶
(<http://www.diyaneislamansiklopedisi.com/nevbet/>).

Tuğ ve davul birlikteliğinin, Türkler için sembolik ve siyasi bir simge olmasının dışında, “askeri birlikleri sevk ve idare etmek için bir işaret ve vasıta” olduğundan da bahsedilir. Tuğ ve davul, savaşa giren diğer Türk boylarında bir yetki ve rütbe işareti olarak da kullanılmaktadır (Ögel, 2000: 126).

Hakanlara tahta çıkışları sırasında sancak ve davul (kös) verilmesi, Türk kültürü ve inancında davul ve bayrağa verilen kutsiyeti de ortaya koymaktadır. Ayrıca savaş meydanlarındaki konumu ve işlevi açısından düşünüldüğünde kösün (ve daha küçük formda ve taşınabilir durumdaki davul), Türkler için kritik bir öneme sahip olduğu söylenebilir. Nitekim Bahaeddin Ögel “*Türk Kültür Tarihine Giriş*” adlı eserinde şu bilgileri vermektedir: “Hunlar, en çetin savaşları, sancağın altı ile davulun yanında veriyorlardı. Çünkü onlar elden gittikten sonra, her şey bitmiş olurdu. Türk devletleri ile Osmanlı devletinde, barışta veya savaşta mehterin ‘*nevbet*’ vuruşu (*davul vuruşu*), hep bu mana ve anlayış içinde anlaşılmıştır” (Ögel, 2000: 6).

Kös çalgısı; *kûs*, *köbürge*, *tuğ*, *kûs-i hakânî*, *kûs-i şâhî* olarak farklı kaynaklarda değişik isimlerle karşımıza çıkmakla birlikte, kös çalanlara köşçü, köszen, kösî veya kûsî gibi farklı isimler verildiğini görmekteyiz (Sanal, 1964: 74). Haydar Sanal, kös çalgısı için; farsça *kûs* sözünün dilimize geçtiğini ifade ederek Türkçede kös kelimesi kullanılmadan evvel *köbürge* ve *tuğun* hem davul, hem de kös manalarına geldiğini; Kırım mehter takımlarında ‘*köbürge*’ adlı kösün (*kûs-i köbürge*) XVII. yüzyılda kullanılmakla birlikte Osmanlılarda bu sazın daima kös adı ile anılmakta olduğunu belirtmektedir. İbrahim Kafesoğlu kös (*kövrüg*) çalgısının Gök-Türk Uygur bandolarında çeşitli borularla birlikte kullanıldığını belirterek, eski Türklerde besteye – *ır* (veya –*yır*), sazla (çalgı ile) çalınan besteye ise *küg* dendiğini; hakanlar huzurunda bu küg ve *ır*’ların her gün 9 tanesinin bir nevî hakimiyet alameti olarak icra edildiğini belirtir (Kafesoğlu, 2012: 328).

Türklerin devlet yapılanmalarında kullandığı kös çalgısı, Marağalı Abdülkadir’in (Ölüm: 1435, Semerkant) eserinde ‘*kök*’ olarak geçmektedir (Başer, 2011: 94-95). Kök’ler ise o dönem için, bir makamı değil “*bestelenmiş eser*” olarak bir repertuarı işaret etmektedir. Bu

⁶ Kaynak; <http://www.diyaneislamansiklopedisi.com/nevbet/> [Erişim tarihi: 12.06.2018].

bahisle Maragalı Abdülkadir, 9 kökün varlığına işaret etmektedir. Murat Bardakçı (1986: 94-95), Maragalı Abdülkadir'in eserine atıfta bulunarak: "Türk, Moğol ve Hitaylar tarafından çalınan musiki parçaları olan *kök*'ler hakkında çeşitli kitaplarında yaptığı açıklamalar bir araya getirilince kök kavramının ana hatları ile ortaya çıkmakta" olduğunu vurgulamakta ve köklerle ilgili şu ifadelerle yer vermektedir:

Türklerin mizacına en uygun makamlar üç adettir: Uşşak, Nevâ, Bûselik. Bu makamlar cesareti arttırlar. İşte Türklerle Moğollar musiki eserlerini bu üç dairenin içerisinde kalarak meydana getirirler. Eserlerin sazla çalınanlarına kök, okunanlarına ise *-ır* veya *dola* (*ır-u dola*) adı verilir...köklerin en önemlileri 9 tanedir. Bisun Kök adını alırlar ve han tahtının arkasında her gün bu 9 kök vurulur.

Tarihin çeşitli devirlerinde kös olarak da karşılık bulan ve daha küçük formlarda işlevsel olarak kullanılan davul çalgısı, aynı zamanda Türk töresinin⁷ toplum ve inanç merkezli yapısında bir müzik aletinden çok daha fazlasına denk düşmektedir (Kafesoğlu, 2012; Başer, 2013). Dolayısıyla kös çalgısı -yapısı ve işlevi bakımından- davul çalgısıyla ortak noktaları bünyesinde taşıyabilmektedir. Nitekim Bahaeddin Ögel, davulun bir meydan sazı olarak toplumun dinamizmini koruyup onu geleceğe hazırladığının ve toplumu devlete ve düzene bağladığının altını çizmektedir (Ögel, 2000: 9). Cemil Demirsipahi (1975: 188) davulun tarihsel olarak pek çok işlevi birlikte yerine getirebilen mahiyette bir çalgı olduğundan bahsederek şu bilgileri aktarmıştır:

...Bir kale elde edildiği zaman (Fetih) çalınan davul Tabl-ı Beşâret, adı ile anılır. Sevinç duyurusu olarak kalede çalınır. Savaşta gece yarısı askerin yönünü bulabilmesi için çalınan davullara da Tabl-ı Asayiş denmektedir. Savaş başlangıcını ve duyurusunu anlatmak için çalınan davullara ise Tabl-ı Cenk ya da Tabl-ı Saf adı veriliyor. Yatsıdan sonra sur kapılarının örtüldüğünü anlatmak için çalınan davullara ise Derbent Davulu deniyor.

Söz konusu bilgiler ışığında bakıldığında kös/davul, müzikal bir figür olmanın ötesinde, toplumun veya topluluğun düzen ve asayişini de sağlayan önemli bir unsurdur.

2. Ontolojik Açıdan Geleneksel Müziğimizde İnanç-Müzik İlişkisi ve Kös Çalgısı

⁷ "Bir toplulukta benimsenmiş, yerleşmiş davranış ve yaşama biçimlerinin, kuralların, gelenek ve göreneklerin ortaklaşa alışkanlıkların, tutulan yolların bütünü, âdet." (Türk Dil Kurumu, Güncel Türkçe Sözlük). Ayrıntılı bilgi için bkz; İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2012. Sait Başer, *Kutadgu Bilig'de Kut ve Töre*. İstanbul: İrfan Yayıncılık. 2013, s. 175-176.

Kadim müzik geleneğimizin temel felsefesine bakıldığında müzik, ilahi bir düzenin sesi, yaratıcıya ulaşmanın en etkili aracı olarak düşünülmüştür. Bilindiği üzere Hz. Mevlana (1207-1274), Mesnevi adlı eserinin ilk 18 beyitini ney metaforu üzerinden anlatır: “*Dinle şu neyin nasıl şikâyet ettiğini, ayrılıklardan nice hikâyet ettiğini*” (İnançer, 2014: 11). Ney, öz vatanından (cennetten) ayrılan ruhun, dünyaya geldikten sonra her an ilk yurduna (ana vatanına) dönme özlemini (vuslat) sembolize eder. Çünkü bezm-i elest⁸te yaratıcı, dünyayı yaratmadan önce ruhları yaratmış ve onlara ilk olarak musiki ile; *ben sizin rabbiniz değil miyim* diyerek seslenmiştir. Tasavvuf inancına göre bu sesleniş, sanatın yani müziğin de insanla ilk teması olarak düşünülmüştür. Bu paralelde benzer yorumlamalar Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nde “Fisagores-i Tevhîdî Yolunda Sazendeler Esnafı” başlıklı yazıda da geçmektedir: “İlk defa bütün sazların sesi ruhlar aleminde olan *der der ten* sesinden telif edilmiştir ki Âdem cesedine ruh girmek istemeyip durdu. Sonunda rabbi tarafından *der der ten* sesi gelince ruh kendinden geçip hazzının sevincinden Âdem’in cesedine girip karar etti. O sesin etkisinden filozoflar ruha gıda, cana safâ olması için çeşit çeşit sazlar yapmışlardır. İlk yapılan daire (def) ve kavaldır. Filozof Fisagores yapıp Belkız’ın zifaf gecesi çalmıştır” ifadelerini kullanmaktadır (Kahraman ve Dağlı, 2003: 636-637). Müzik ve inanç ilişkisi felsefi noktada, Mevlana Celaleddin-i Rumî’nin Mesnevi’sinde de ney metaforu üzerinden anlatılarak ifade edilmiş ve ney çalgısı âdemoğluna benzetilmiştir (<http://www.semazen.net/sp.php?id=141>). Âdemoğlu Allah’ın nefesi ile hayat bulur ve zamanla pişerek, olgunlaşarak insan-ı kâmil’e ulaşır. İnsan dünyada iken sürekli acı çekerek tıpkı ney nağmeleri gibi inler durur. Bu aynı zamanda metafizik bir müzik teorisi olarak da nitelendirilebilir. Benzer bir ilişki Kuran-ı Kerim’de *kutsal nefes* olarak da karşımıza çıkmaktadır: *O (Allah) ki yarattığı her şeyi güzel yapmış ve ilk başta insanı çamurdan yaratmıştır (7), sonra onun zürriyetini, dayanıksız bir sudan üretmiştir (8), sonra onu tamamlayıp şekillendirmiş, ona kendi ruhundan üflemiştir (9).* (<http://www.kuranikerim.com/mdiyanet/secde.htm>). Kuran’ı Kerim’de ve Mesnevi’de anlatılan ve ruha üflenene muhakkak ki Allah’ın ilahi nefesidir. Söz konusu ilişki Bektaşî müzik kültüründe

⁸ Bu kavram, İslam inancında yaratılış felsefesi olarak, ruh ve bedenin henüz birleşmediği ve ruhlara Allah huzurunda toplandığı an olarak karşılık bulmaktadır. Ayrıca bkz: Ara’f Suresi, 172. Ayet. <http://www.kuranikerim.com/mdiyanet/secde.htm> [03.05.2017 Tarihinde erişildi]

*Bektaşî nefesleri*⁹ Alevî müzik kültüründe ise *deyiş* olarak geçmektedir. Bektaşî nefeslerinin¹⁰ ve Alevî kültüründe kullanılan deyişlerin ilahi bir temelde zuhur etmiş olan “*ilahi söz*” manasında kullanılarak, dini musiki formunda (özellikle de bağlama eşliğinde icra edilip) kavramsallaştığını görmekteyiz (Yöre, 2011: 219-244).

Türk-İslam düşünce ve coğrafya sınırları dışına çıkıldığında ise, Pisagor (*Pythagoras*) gibi antik Yunan filozoflarının da müziği, kozmik bir düzenin parçası olarak uyum (*harmony*) içerisinde değerlendirdikleri ve evrendeki düzenin karşılığını doğrudan müzik üzerinden açıkladıkları bilinmektedir. Bu anlamda en eski müzik nazariyesi olarak gösterilen *Pisagor teorisi*, zamanla El Kindî, Farabi ve İbn-i Sînâ'nın şerhleri ile gelişerek ve yeniden yorumlanarak, müzik alanında Türk-İslam düşüncesine önemli bir ivme kazandırmıştır (Can, 2002: 133-143).

Yukarıda ele alınan örnekler, Türk-İslam geleneğindeki tevhit müziğinin temel felsefesinin Tanrı tarafından insanlara bahşedildiği ve varlığın (hakikatin) insan ruhuna nakşedildiği yönündedir. Nitekim Mevlevî ayin-i şeriflerinde kullanılan ve kös çalgısının bir nevi minyatür hali olarak değerlendirilebilecek olan kudüm, ayin-i şerifin naat bölümünün hemen ardından vurduğu darp ile başlar. Bu anlamda kudümün sesi, sembolik olarak pek çok Mevlevî tarafından kainatın yaratılışına gönderme yapan ilahi “*ol*” emrinin bir temsili olarak da yorumlanmaktadır (http://www.neyzen.com/ney_mevlevilik.html). Dolayısı ile geleneksel müziğimizin kodlarında müziğe ilahi bir rol biçen bir anlayışın var olduğunu söylemek mümkündür. Genel bir perspektif kazanmak açısından sınıflandırma yapıldığında; erken dönem Türk askerî müzik kültürü *kös/davul* üzerinden, Mevlevîlik *ney* üzerinden, Alevîlik *bağlama* üzerinden anlam bulmaktadır. Aynı şekilde Nakşibendi ve Kalenderî gibi çeşitli İslam tarikatlarında def (*daire*) önemli bir zikir aracı olarak kullanılmaktadır. Dolayısıyla söz konusu inanç ve müzik sembolizmi, Türk İslam kültürünün pek çok evresinde karşımıza çıkmaktadır. Nitekim eski yazmalarda edvar (*çağlar/devirler/daire*) olarak karşımıza çıkan kavram da söz konusu bu döngüsellüğün bir tezahürü olarak düşünülmüş ve çeşitli ritüellerde (zikir törenleri, Mevlevî ayinleri vb.) kendisini göstermiştir. Gök cisimlerinin dönüşü ve evren-insan arasındaki ilişki ise müzik referans gösterilerek edvarlar üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır. Bu anlamda

⁹ Detaylı bilgi için ayrıca bakınız: İslam Ansiklopedisi (TDV) “Bektaşî Nefesleri,” <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=050371&idno2=c050288#4> [03.05.2017 tarihinde Erişildi].

¹⁰ Bektaşî şairler tarafından yazılmış ve Bektaşî tekkelerinden okunmak üzere çeşitli makamlardan ve küçük usullerden bestelenmiş manzum ilahilere verilen ad.

kös çalgısı da, gerek İslamiyet öncesi Türk devletlerinde gerekse İslamiyet’le birlikte Selçuklu ve Osmanlı döneminde giderek kurumsallaşan mehterhane bünyesinde hem içtimai, hem siyasi, hem de ilahi bir temelde karşılık bulmuştur. Güftesi Derviş Yûnus’a¹¹ ait olan ve İsmail Dede Efendi’nin (1778-1846) Hac vazifesi sırasında hüseyinî makamında bestelediği aşağıdaki şiiri, İslami çerçevede gelişen Türk müziğinin ontolojik izlerini ortaya koymaktadır:

*Yörük değirmenler gibi dönerler, Kol kola virürler devrân iderler
Gönül Ka’besini tavâf iderler, Muhammed’ün kûsı çalınır bunda
Derviş Yunus ider der n’oldu bana, Aşkın muhabbeti dokunur cânâ
Aklını başına devşir divâne, Muhammed’ün kûsı çalınır bunda*

Kös, bu eserde, “*Muhammed’ün kûsı*” olarak geçmektedir. Kös, Kâbe’yi tavaf edenlerin ritüellerine eşlik etmesinden dolayı ilahi bir referansla vurgulanmaktadır. Bu anlamda düşünüldüğünde söz konusu şiir; kös çalgısına yüklenen anlamın ontolojik köklerini anlamamıza da yardımcı olmaktadır. İslamiyet öncesi Türklerde ve İslamiyet ile birlikte şekillenen Türk devlet yapılanmalarında karşımıza çıkan kös, Tanrısal bir varlığın sesi olarak, Türk töresinin tebliği noktasında yaşamının içerisine sinmiş ve bayrakla (tuğ ile) birlikte temsil edilerek kendisine kutsiyet atfedilmiş bir çalgı olarak karşımıza çıkmaktadır. Kelimelerin etimolojik geçmişleri ve yapısı her ne kadar tartışmaya açık olsa da, izlerini Hunlar-Göktürklerden (Kök-Türk), günümüze kadar sürebildiğimiz bu felsefe, müziğin pek çok farklı alanında ve farklı devirlerinde geleneksel kültür ve inançla müziğin sembol dünyasının kapılarını aralayarak üzerinde düşünmemizi gerektiren önemli bir konudur. Nitekim, “bir müzik kültürünü diğerlerinden ayıran başka bir unsur da müziğin dayandığı felsefi ve dini altyapıdır. Müzik: insanlığın ilk dönemlerinden beri inanç sistemleriyle karşılıklı etkileşim halindedir. Dolayısıyla geleneksel müzik sistemlerinin analizinde en az ses sistemleri ve çalgılar kadar; müzik unsurlarının dinî ve felsefi simgelerle etkileşiminin araştırılması” da önemlidir (Güray, 2011: 14).

---

¹¹ Şiir Yunus Emre Divanı’nda olmamasına rağmen çeşitli kaynaklarda Yunus Emre’ye izafe edilerek kullanılmaktadır. Ancak bilindiği üzere tarihimizde pek çok Yunus vardır. Yunus Emre, Aşık Yunus, Derviş Yunus bunlardan bazılarıdır. Bu şiir mahlastan da anlaşıldığı üzere Yunus Emre’nin değil, “Derviş Yunus”undur. Ayrıntılı bilgi için bkz; Bahir Selçuk ve Ahmet Bellibaş. “Millî Kütüphanede Kayıtlı 3692 Numaralı Şiir Mecmuası” *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish*, Volume 8/1, Winter 2013, p. 485-524.

Eski Türk inanç sistemi içerisindeki Gök-Tanrı inancı ve İslamiyet sonrası Türklerin Anadolu'da sahip olduğu varlık anlayışı pek çok yönden örtüşmektedir (İnan, 1976: 30-31). Özellikle XI. ve XIII. yy. arasında İslam inancı çerçevesinde gelişen tasavvuf anlayışında *Vahdet-i vücud* felsefesinin izleri rahatlıkla görülebilir. Nitekim *vahdet* anlayışı, Tanrının birliğinin yanı sıra onun evrendeki ve tabiattaki ortak tezahürü olarak da çeşitli inanç pratiklerinde kendisini göstermiştir. Fatma Adile Başer makalesinde, Türk töresi ve bu töre kapsamında ifade bulan kös çalgısının ontolojik yorumunda dikkat çekici ifadelerde bulunmakta ve tarihi referanslarla birlikte, kös çalgısının Kök-Tengri inancının bir tezahürü olarak Gök-Tanrı (*Kök-Tanrı/Kök Tengri*) ile doğrudan ilişkili bir mefhum olduğunun altını özellikle çizmektedir. Bu noktada Başer (2011) şunları ifade etmektedir: Türkler'e kimliklerini, yani Türklüklerini kazandıran değerler sisteminin eksenini "Kök Tengri" inancı oluşturmaktadır. Bu inanış, "il" yani devlet denilen kurum elinde biçimlenerek uygulamaya konulan, temelde "birlikçi" (tevhidî) karakter taşıyan bir mahiyet arz etmektedir. Törütgen (Hâlık-Yaratıcı) Tengri'nin düzeni ve yasaları "Törü" yani Töre'dir. Töre'nin işlev kazanması içinse "il"e yani devlet'e ihtiyaç vardır. Devlet, töre'nin vazgeçilmez bir gereğidir ve bu sebeple kutsaldır. Bu ontolojik düşünceye paralel olarak müziğe yüklenen anlam ise Başer'in (2011) aşağıdaki ifadeleri ile birbirini tamamlamaktadır:

Eski Türkler'de müziğin Kök Tengri'ye aidiyeti, bizatihi müziğe "Kök" ya da "Kög-Küg" adının verilmesiyle dikkat çeker. Törütgen Tengri'nin (Hâlık-Yaratıcı) düzeni olan Töre, tekraren söyleyelim, ancak İl yani Devlet sayesinde yaşanır kılınabilmektedir. Bu bakımdan "İl" Tanrısal ve kutsal bir kurumdur. Kök ise bu Tanrısal kurumun ilânı ve tebliğini sağlamakla yüksek bir görevi üstlenmiştir. Türkçe'de Gök kelimesi de Kök lafzından gelmektedir. Türkler yeryüzünü, bilhassa devletlerini kozmik düzenin bir yansıması kabul ettikleri için asıl olan Gök, yani Köktür. Burada müziğe Kök denilmesi, onun açıkça göğe ve Tanrı'ya aidiyetine, kutsiyetine işaret sayılabilmektedir. Türkler'de Tuğ kelimesi, bilindiği gibi kös, davul, sancak ve hakanlığın musiki takımı anlamında kullanıla gelmiştir. Tuğ kelimesi "Tuğ vurmak" şeklinde kullanılmakta, hakanlık müziği içindeki temel çalgıya Kös'e dikkat çekmektedir. Kös, bilindiği gibi hakanlık, dolayısıyla devlet alametidir. Kösün sembol olarak seçilmesi, onun Kök Tengri'ye izafe edilmesiyle açıklanabilir. Onun sesi Göğü, Tanrı'yı çağrıştırmaktadır. Nitekim Kutadgu Bilig'de "Bulut kökredi, urdı nebet tuğ" ifadesinde kullanılan "Kökremek" bugün kükremek şeklinde kullandığımız fiilin de aynı köke bağlı olduğunu hatırlatıyor.

Söz konusu ifadelerle bakıldığında Türk kavramı *töre* ile anlam bulmakta ve *töre* kavramının sağlam, somut temellere oturtulabilmesi için de devlet kavramının (örgütlü bir

yapının) olması gerektiğinin altı çizilmektedir. Dolayısıyla İslam öncesi Türk kültüründe - sonrasında Selçuklu ve Osmanlı ile gelişen İslami perspektifteki işlevleri de göz önüne alındığında- kösün *devlet ve töre* kavramı ile ilişkili olduğu ve kelime köklerinin benzerlikleri takip edildiğinde *kös*'ün, Gök-Tanrının (adeta sesi, nefesi) bir tezahürü olarak algılandığı kuvvetle ihtimaldir.

SONUÇ

Türk-İslam inancının ontolojik temelleri üzerine inşa edilen bu çalışmada, kös çalgısının tarihsel olarak çeşitli kaynaklarda nasıl bir yer tuttuğu ve devlet yapılanması içerisinde ilahî noktada zamanla nasıl bir anlam kazandığına dair düşüncelere yer verilmiştir. Gerek tarihi referansları gerekse üzerine yüklenen anlamlar bakımından bir medeniyetin kültürel hafızasını bünyesinde barındıran kös çalgısı, günümüzde her ne kadar işlevini ve görünürlüğünü kaybetmiş olsa da, geçmişte ilahi bir sembolizmin müzik üzerinden inşasının en temel göstergelerinden biri olarak okunabilmektedir. Söz konusu bakış açısının kösün/davulun temsiliyet alanına giren *egemenlik ve bağımsızlık* kavramlarının yanı sıra (belki de ötesinde) Türk müzik kültüründe *inanç merkezli* gelişen bir müzik tasavvuru olduğu fikrini de güçlendirmektedir. İslamiyet öncesi Türk devletlerinde kös çalgısı, devlet olmanın ve toplumsal düzenin (adeta) bir gerekliliği olarak Tanrısal hukukun (*törenin*) ilânı noktasında tarihte anlam kazanmış ve İslamiyet'le birlikte zamanla gelişerek ilahi bir temelde Tanrı ve insan arasında önemli bir köprü olarak tasavvur edilmiştir.

Türk kültürünün kadim zamanlarında devlet olma anlayışı, yaratıcının dünya üzerindeki sembolik anlamları ile ilişkilendirilmiş ve bu sembol, kös çalgısı üzerinden derinlik kazanarak zamanla İslami motiflerle kendisini genişletmiştir. Nitekim gerek tarihi metinlerdeki ifadeleri, gerekse mehter içerisindeki işlevleri bakımından somutlaşan pratikleri ile kös çalgısı; devletin, dolayısıyla da onun temsil ettiği ilahi kaynağın da habercisi olarak karşımıza çıkmıştır. Bir millet için müzik aletinden ve savaş narasından çok daha fazlasını barındıran kös çalgısı, elbette ki ona yüklenen manevi anlam ile; toplumsal ve kültürel hafızamızda geçmişin izlerini ve düşünme biçimlerini bizlere hatırlatmaktadır.

KAYNAKÇA

Bardakçı, M. (1986), *Maragalı Abdülkadir*. İstanbul: Pan Yayıncılık.

- Başer, S. (2013), *Kutadgu Bilig'de Kut ve Töre*. İstanbul: İrfan Yayıncılık.
- Başer, S. (2011), *Türk İnanma ve Anlama Modeline Dair*, İstanbul: İrfan Yayıncılık.
- Can, C. M. "Eski Grek Dört Unsur Nazariyesi ve Türkçe Müzik Yazmalarına Etkisi." *Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 22, Sayı 2, (2002), s. 133-143.
- Eliade, M. (1994), *Ebedi Dönüş Mitosu*, (Çeviren: Ümit Altuğ), Ankara: İmge Kitabevi.
- Gazimihal, M. R. (1955), *Türk Askeri Muzikaları*, İstanbul: Maarif Basım Evi.
- Güray, C. (2011), *Bin Yılın Mirası: Makamı Var Eden Döngü: Edvar Geleneği*, İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Has Hâcip, Y. (1979), *Kutadgu Bilig*, (Çeviren: Reşit Rahmeti Arat), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Popescu-Judet, E. (2007), *Türk Musiki Kültürünün Anlamları*, (Çeviren: Bülent Aksoy), İstanbul: Pan Yayıncılık.
- İnan, A. (1976), *Eski Türk Dini Tarihi*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- İnançer, Ö. T. (2014), *Dinle Neyden: Mesnevi Sohbetleri*, (8. Baskı), İstanbul: Sufi Kitap.
- Kafesoğlu, İ. (2012), *Türk Milli Kültürü*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Kahraman, S. A. ve Dağlı, Y. (2003), *Günümüz Türkçesi İle Evliya Çelebi Seyahatnamesi* (1. Cilt 2. Kitap). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ögel, B. (2000), *Türk Kültür Tarihine Giriş: Türklerde Devlet ve Ordu*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ögel, B. (2000), *Türk Kültür Tarihine Giriş: Türklerde Tuğ ve Bayrak*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Sanal, H. (1964), *Mehter Musikisi: Bestekar Mehterler-Mehter Musikîsi*, İstanbul: Mili Eğitim Bakanlığı.
- Selçuk, B. ve Bellibaş, A. "Millî Kütüphanede Kayıtlı 3692 Numaralı Şiir Mecmuası" *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish*, Volume 8/1, Winter 2013, p. 485-524.
- Tekin, T. (2008), *Orhon Kitabeleri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Yöre, S. (2011), “Alevi-Bektaşî Kültürünün Müziksel Kodları”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, sayı: 60, s. 219-244.

İnternet Kaynakları

Başer, F. A. (2011), *Türk Kültür Sistemindeki Paradigma Bağlamında “Kök”ün Makama Evrilme Süreci*. <http://www.kirmizilar.com/tr/index.php/kultur-sanat-yazilari/1295-turk-kultur-sistemindeki-paradigma-baglaminda-kok-un-makam-a-evrilme-sureci> [Erişim tarihi: 30.03.2018].

<http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=050371&idno2=c050288#4> [Erişim tarihi: 03.05.2017].

<http://www.kuranikerim.com/mdiyanet/secde.htm> [Erişim tarihi: 03.05.2017]

<http://www.semazen.net/sp.php?id=141>[Erişim tarihi:03.05.2017].

http://www.neyzen.com/ney_mevlevilik.html [Erişim tarihi: 02.08.2018].

Araştırma Makalesi¹**Makale Geliş Tarihi:** Ekim 2018**Makale Kabul Tarihi:** Aralık 2018**GÜVENLİK HİZMETLERİNDE HİZMET İÇİ EĞİTİMLER VE ENTELEKTÜEL SERMAYE İLİŞKİSİ**Haydar PEKDOĞAN²**ÖZ**

Bu araştırmada güvenlik hizmetlerinde verilen hizmet içi eğitimlerin entelektüel sermaye kapsamında ele alınması amaçlanmıştır. Araştırmada bu çerçevede öncelikle entelektüel sermaye kavramı incelenmiş ve daha sonra güvenlik kavramına değinilmiştir. Araştırmada son olarak entelektüel sermaye ile güvenlik kavramı arasındaki ilişki ortaya koymuştur. İçerik analizi yöntemlerinden kullanıldığı araştırmada elde edilen bulgulara göre, entelektüel sermayenin boyutlarından beşeri sermaye, hizmet içi eğitimler ve güvenlik konusunda en önemli unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Yine araştırmada elde edilen bulgulara göre, entelektüel sermaye beşeri sermaye boyutunu artıracak olan hizmet içi eğitimler güvenlik hizmetlerinde bir seçenek değil bir zorunluluk haline gelmiştir. Buna ilave olarak araştırmada elde edilen bulgular ışığında, entelektüel sermayenin kamu yönetiminin önemli bir alanı haline geldiği görülmektedir. Gerek kamu kaynaklarının daha etkili ve başarılı bir şekilde kullanılması için, gerekse sosyal toplum ve modern devlet yapısına kavuşmak için güvenlik hizmetlerinde hizmet içi eğitimleri düzenli olarak denetlenmesi ve geliştirilmesi, bunun için özel birimlerin kurulması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Entelektüel Sermaye, Güvenlik Hizmetleri, Hizmet İçi Eğitim, Kamu Yönetimi.

¹ Bu makale iThenticate sistemi tarafından taranmıştır.

² Dr., Jandarma Genel Komutanlığı, captainman@gmail.com,

THE RELATIONSHIP BETWEEN IN-SERVICE TRAINING AND INTELLECTUAL CAPITAL IN SECURITY SERVICES

ABSTRACT

In this study, it is aimed to address the in-service trainings given in security services within the scope of intellectual capital. In this research, firstly, the concept of intellectual capital was examined and then the concept of security was mentioned. In the study, the relationship between the intellectual capital and the concept of security has been revealed. According to the findings obtained from the content analysis methods, human capital from the dimensions of intellectual capital is seen as the most important element for in-service training and security. According to the findings of the study, in-service training which will increase the intellectual capital human capital dimension has become a necessity rather than an option in security services. In addition, in the light of the findings of the research, it is seen that intellectual capital becomes an important area of public administration. In order to use public resources more effectively and successfully, as well as social society and modern state structure, it is recommended to regularly inspect and develop in-service trainings in security services and to establish special units for this purpose.

Keywords: Intellectual Capital, Security Services, In-Service Training, Public Administration.

GİRİŞ

Modern toplum kuralları ve her geçen gün artan sivil toplum söyleme ile birlikte, güvenlik hizmeti ile zorunlu askerlik kavramları giderek daha fazla tartışma konusu olmaktadır (Mil, 2014). Klasik kamu yönetiminden yeni kamu yönetimine geçiş ile birlikte, toplumun her alanında olduğu gibi güvenlik alanında da birtakım paradigmalara değıştiği görülmektedir (Dal Lago ve Pallidda, 2010). Bu dönüşüm sürecinden kuşkusuz güvenlik ve güvenlikle yakından ilişkili olan kavramlar da nasibini almaktadır (Kausch ve Barreñada, 2005). Günümüzde güvenliğin zorunlu olması ile beraber, bu hizmetin gereklilik derecesi ve yöntemleri de tartışma konusu olmuştur.

Güvenlik hizmetlerinin zorunlu olması sivil toplum paradigmaları arasındaki tartışmaları bir yana bırakıp, güvenlik hizmetlerinin eğitimsel anlamda değerlendirilmesi kuşkusuz, bu hizmetlerden elde edilecek olan kamu yararını en yüksek düzeye çıkartacaktır (Al-Edwan, 2016). Aslında güvenlik hizmetleri bir anlamda, ülke içerisindeki tüm bireyleri ilgilendiren ve bu bireylerle iletişim kurmaya yarayan bir araç olarak görülebilir. Bu yapısı itibariyle aslında güvenlik hizmetleri sadece güvenlik fonksiyonunu yerine getirmekle kalmayıp, aynı zamanda bireysel ve ulusal eğitim için gerekli zemini hazırlayan bir işlev görmektedir (Last vd, 2015). Bilgi toplumuna ve modern toplumuna geçiş sürecinde

bilginin en önemli yapı taşı olduğu düşünülürken, aslında güvenlik hizmetlerinin eğitim ile ilgili konularını incelemek ve değerlendirmek, önemli kamusal yararları da beraberinde getirebilir (Hight, 2005).

Bilgi toplumu ve modern toplum söyleminin ve bu söylemlerden ileri gelen sivil toplum kavramının temelinde bilgi ve eğitim vardır. Eğitim denilen kavram geçmişte ya da klasik anlayışla sadece bilgilerin bir taraftan diğer tarafa akışının sağlandığı resmi kurumlar şeklinde ifade edilmekteydi (Stukalenko vd, 2016). Öte yandan günümüzde bilginin daha etkileşimli bir kavram olduğu ve eğitim sürecinde benzer şekilde etkileşimli ya da dinamik bir yapıya sahip olmasının gerekli olduğu ortaya konulmuştur. Bu sebeple eğitim okul duvarlarından ve okuldaki müfredatın içerisindeki sınırlı mekandan ve zamandan kurtularak, daha geniş kitlelere hitap edecek olan bir etkinlik haline gelmiştir (Elias vd, 2010). Eğitim ile ilgili geçmişteki paradigmalardan günümüzde önemli değişim geçirdiğini ifade etmemiz mümkündür. Bu bakımdan eğitim ile ilgili yeni paradigmalardan ve yeni düşünsel yapıların, kamusal kurum ve kuruluşların ortaya konulması ve bunların aktif bir şekilde çalışmalarının sağlanması gerekmektedir (Bertocchi ve Spagatt, 2002).

Entelektüel sermaye kavramı özellikle geçtiğimiz son yıllarda ön plana çıkan ve önem kazanan bir kavramdır. Genel tanımı ile entelektüel sermaye bir işletme ya da bir kurumun yapısal sermayesiyle dış ilişkileri ve insan gücünü bir arada değerlendiren bir kavramdır (Cassol vd, 2016). Bu bakımdan entelektüel sermaye daha önce literatürde geçen kurumsal itibar kavramının daha gelişmiş ve daha kapsamlı bir hali olarak düşünülebilir. entelektüel sermaye içerisinde üç temel bileşen bulunup bunlar; yapısal sermaye, ilişkisel sermaye ve beşeri sermayeden ibarettir (Ferreira ve Martinez, 2011). Yapısal sermaye işletmenin sahip olduğu fiziksel unsurları içeren boyutturken, ilişkisel sermaye ise işletmenin iç ve dış paydaşları ile olan ilişkilerini barındıran boyuttur. Son olarak beşeri sermaye boyutu ise işletmenin sahip olduğu işgücünün ya da nitelikli personeli ne ifade etmekte ve bununla bağlantılı olan kavramları irdelemektedir (Maditinos vd, 2009).

Entelektüel sermayenin beşeri sermaye boyutu ya da insan kaynakları ve insan gücünü belirleyen boyutu, bilgi toplumunda teknolojinin değerinin artması ile birlikte önem kazanmış ve diğer boyutlara göre ön plana çıkmıştır. Bir işletme ya da kurumda bilgiyi taşıyan yegâne unsur olan insan söz konusu olduğunda, bu bilginin geliştirilmesi ve arttırılması konusu önem kazanmakta ve eğitim konusu gündeme gelmektedir. Eğitim, niteliksiz işgücünün nitelikli hale getirilmesinin yanında, hizmet içi eğitimlerde günümüzde giderek önem kazanan ve pek çok bilimsel araştırmaya konu olan bir kavramdır.

Güvenlik hizmetlerinde sunulan hizmetin niteliği ve yapısı dikkate alındığında, bu hizmetlerin bilgi yoğun bir şekilde üretildiği ifade edilebilir. Buradan hareketle güvenlik hizmetlerinden hem dinamik bir sürece sahip olması gerektiği, hem de hizmet içi eğitimlerin güvenlik hizmetlerinde ciddi önem arz eden bir konu haline geldiği görülmektedir.

Yapısı gereği güvenlik hizmetleri hem beşeri ya da insan gücüne bağlı olan, hem de teknolojik gelişmeler ile yakından ilişkili olan bir alandır. Günümüzde teknolojik ilerlemeler ile birlikte güvenlik hizmetleri geçmişe göre çok farklı ve daha modern bir yapıya kavuşmuştur. İster iç güvenlik hizmetleri olsun, isterse dış güvenlik hizmetleri olsun, bir bütün halde güvenlik hizmetlerinde en önemli iki unsur insan ve teknoloji unsurudur. İnsan unsurunun gelişmesi ve teknoloji unsurunun gelişmesi birbiri ile eşgüdümlü sağlandığı takdirde, güvenlik hizmetlerinden istenen maksimum sonucun elde edilmesi mümkündür.

Güvenlik hizmetlerinde insan kalitesinin artırılması ve iş gücünden daha etkili bir şekilde yararlanılması için, öncelikli personelin iyi bir şekilde nitelikli hale getirilmesi gerekir. Bunun için meslek öncesi eğitimler büyük önem taşımaktadır. Öte yandan meslek hayatında da daha dinamik bir yapının sağlanması için, hizmet içi eğitimler önemli bir hale gelmiştir. Hizmet içi eğitim nitelikli hale getirilmiş insanların ya da çalışanların daha gelişmiş bir şekilde mesleklerine adapte olmalarını sağlarken, aynı zamanda mesleki eğitimde yapılan hatalar ve karşılaşılan eksiklikleri de gidermede önemli bir işleve sahiptir.

Güvenlik hizmetlerinin daha etkili ve başarılı bir şekilde yerine getirilmesi sadece güvenliğinin söz konusu olan tarafların değil, aynı zamanda sivil toplumun ve modern devlet anlayışının da bir gerekliliğidir. Buradan hareketle güvenlik hizmetlerinde verilecek olan hizmetlerin kalitesindeki artış bir yandan kamu kaynaklarının etkili kullanımına yol açarken, Diğer yandan performans arttıran ve modern toplum söylemlerine destek veren bir işleve sahiptir.

Yapılan bu araştırmada, kavramsal anlamda güvenlik hizmetlerinde verilen hizmet içi eğitimlerin entelektüel sermaye ve özellikle entelektüel sermayenin beşeri sermaye boyutu bakımından değerlendirilmesi amaçlanmıştır. araştırmada aynı zamanda entelektüel sermaye işletme ve yönetim organizasyon alanından ziyade, Kamu yönetiminin bir konu olarak ele alınmıştır.

1. ENTELEKTÜEL SERMAYE KAVRAMI

Feodal toplum yapısından, önce sanayi toplumu, ardından da bilgi toplumuna geçiş sürecinin en önemli itici güçlerinin başında, insan unsuru gelmiştir (Ferreira ve Martinez, 2011). Feodal dönemde sadece tarla ekip biçen, bilgi düzeyi nispeten düşük olan insan sermayesi (Haykır Hobikoğlu, 2011), sanayi devrimi ile birlikte işçi sınıfına geçmiş ve gerek üretimde, gerekse yönetimde daha önemli bir rol üstlenmeye başlamıştır (Görmüş, 2009). Bilgi toplumu sürecinde ise bilginin öneminin artmasıyla birlikte, insan sermayesi giderek işletmeler ve kurumlar için en önemli bileşen haline gelmiştir (Madininos vd, 2009).

Geçmişten günümüze bir kurum ya da işletmenin sahip olduğu değer kurumsal itibar ile ölçülürken, modern toplumda kurumsal itibar kavramı yetersiz kalmış ve daha kapsamlı, işletmenin soyut ve somut değerlerini bir arada barındıran bir kavrama ihtiyaç duyulmuştur (Ferreira ve Martinez, 2011). İşte bu gereksinim sonucunda ortaya çıkan entelektüel sermaye kavramı, bir işletmenin piyasa değeri ile defter değeri arasındaki fark ya da oran olarak ifade edilmektedir (Haykır Hobikoğlu, 2011). Bu noktada geçmişte şerefiye ya da hava parası gibi çeşitli isimler altında (Görmüş, 2009), bir işletmenin ya da kurumun mevcut değerinin üzerinde sahip olduğu değer, literatüre entelektüel sermaye olarak girmiştir (Madininos vd, 2009).

Entelektüel sermaye başlarda maliye ve ekonomi araştırmalarının temel konusuyken, yeni kamu yönetimi anlayışıyla birlikte, diğer yönetim alanları ve özellikle kamu yönetiminde de önem kazanan bir kavram haline gelmiştir (Yıldız, 2011). Entelektüel sermayenin işletme ya da kurumlar üzerindeki performansı arttıran etkisi, yeni kamu işletmeciliği çerçevesinde kamu kaynaklarının etkili ve verimli kullanılması bakımından kamu yönetiminde de ilgi odağı haline gelmektedir (Görmüş, 2009). Buradan hareketle yeni kamu yönetiminde entelektüel sermaye bir yönetim ve performans artırma aracı olarak karşımıza çıkmaktadır (Bayer, 2004).

Kısaca özetlemek gerekirse entelektüel sermaye kavramı özellikle son yıllarda önemi artan ve literatürde üzerinde pek çok araştırma yapılan bir konudur. Temel olarak entelektüel sermaye bir işletme ya da bir kurumun, sahip olduğu yapısal, ilişkisel ve insani değerler toplamı olarak görmek mümkündür. Buna göre literatürde de entelektüel sermaye kavramı temel anlamda üç boyutta incelenmektedir. Bu boyutlar yapısal sermaye, ilişkisel sermaye ve beşeri sermaye olarak sınıflandırılmaktadır.

1.1. Yapısal sermaye:

Entelektüel sermayenin birinci boyutu olan yapısal sermaye, bir işletme ya da kurumun sahip olduğu bütün fiziksel yapıları ve varlıkları kapsamaktadır (Baysal Balcı, 2015). Yapısal sermaye denildiği zaman, şirketin sahip olduğu demirbaşlar, üretim tesisleri, taşınır ve taşınmaz mallar gibi pek çok envanter değeri sayılabilir (Haykır Hobikoğlu, 2011).

Entelektüel sermayenin yapısal sermaye boyutu ve yapısal sermaye boyutuna giren bileşenlerinin kontrolü ve takibi, diğer bileşenleri göre çok daha kolaydır (Özdemir, 2008). Bunun en temel nedeni yapısal bileşenleri ya da yapısal sermaye adı altında bahsedilen değerlerin, somut yani gözle görülebilir varlıklar olmasıdır (Karagül vd, 2005). Diğer entelektüel sermaye boyutlarına göre yapısal sermaye daha elle tutulur bir haldedir ve gerek nitelik gerekse nicelik anlamında yönetimi daha kolaydır (Uzay ve Savaş, 2003).

Yapısal sermaye boyutunun sahip olduğu unsurlar ya da değişkenlere baktığımızda, bunların teknoloji ve modernizasyona muhtaç kavramlar ya da yapılar olduğunu ifade etmek mümkündür (Akpınar ve Akpınar, 2016). Öte yandan bu modernizasyon ve yenilik sürecinin esas temel belirleyicisinin yine insan gücü olduğunu ifade etmek gerekir. Zira bilgi toplumunda teknoloji ve modernizasyon kavramları bilgi üzerinden yürütülmektedir (Topaloğlu ve Bayraktaroğlu, 2012). Bilgiye sahip olan ve bu bilgiyi alıp işleyerek yeni bilgiler üreten, bilgiyi fiziksel anlamda somut hale dönüştüren kurum bileşeni yine insandır. Bu nedenle yapısal sermaye ile beşeri sermaye arasında güçlü bir ilişkinin olduğunu ifade etmek mümkündür (Haykır Hobikoğlu, 2011).

Kısaca özetlemek gerekirse yapısal sermaye, işletme ya da kurumların sahip oldukları fiziksel ve daha kolay kontrol edilebilen ya da ölçülebilen değerlerin tümünü içermektedir. Öte yandan diğer entelektüel sermaye boyutları gibi yapısal sermaye de temelde insan üzerinden yürüyen ve beşeri sermaye ile yüksek derecede bağımlı olan bir kavramdır.

1.2. İlişkisel sermaye:

Entelektüel sermayenin bir diğer boyutu olan ilişkisel sermaye ise şirket ya da kurum ya da firmaların, iç ve dış paydaşları ile olan ilişkilerini ifade etmektedir (Yorulmaz ve Alkan, 2008). Bu noktada söz konusu olan kurum bir kamu kurumu ise dış paydaşlar arasına vatandaş da girmektedir (Akpınar ve Akpınar, 2016). Sait söz konusu özel bir kurum ise ya da özel bir işletme ise, ilişkisel sermaye bu durumda müşteri değerinde içerecektir (Karakuş ve Çobanoğlu, 2013).

Entelektüel sermayenin ilişkisel sermaye boyutunda özel sektörde günümüzde pazarlama fonksiyonlarının daha fazla ön plana çıktığı görülmektedir. Bu nedenle ilişkisel sermaye boyutunda

müşteri değeri daha fazla araştırmaya konu olmuştur ve gelecekte de olacak gibi durmaktadır (Topaloğlu ve Bayraktaroğlu, 2012). Bunun pek çok neden olmakla birlikte, en temel nedeninin firmaların temel amacının satış olması gelmektedir. Bunu sağlamak için işte güçlü bir müşteri ilişkilerine ihtiyaç vardır (Haykır Hobikoğlu, 2011).

Entelektüel sermaye de ilişkisel sermaye boyutu sadece dış paydaşlar ile alakalı bir kavram olmayıp, aynı zamanda iç paydaşları da kapsamaktadır (Baysal Balcı, 2015). İç paydaşlar derken farklı üretim aşamalarında çalışan takım ya da ekip üyeleri, Üretimde görev alan her türlü birim ya da bu birimlerde çalışan bireyler iç paydaşları oluşturmaktadır (Haykır Hobikoğlu, 2011). İç paydaşlar konusunda ise entelektüel sermayenin önemli konuların başında iş tatmini, performans artırma yöntemleri gibi kavramlar ön plana çıkmaktadır (Özdemir, 2008). Buna ilave olarak örgüt kültürü, örgüt iklimi, örgütsel iletişim, personelin hiyerarşik yapısı, motivasyon, liderlik, takım çalışması gibi kavramlar ilişkisel sermaye de önemli görülen konular arasındadır (Uzay ve Savaş, 2003).

İlişkisel sermaye boyutunu ölçmek ya da değerlendirmek, fiziksel sermaye boyutuna göre biraz daha güçlüdür. İlişkisel sermayeyi oluşturan kavramlar genel olarak incelendiğinde, bu kavramların büyükçe bir kısmının aslında somut değil de soyut olduğunu görmek mümkündür. Bu nedenle özellikle nicel ölçümlerde ve ölçüm tarafsızlığı ile ilgili konularda ilişkisel sermayenin yönetilmesi, yapısal sermayenin yönetilmesine göre biraz daha zordur. Zira burada temel değişken insan olup, objektiflik kavramına yaklaşmak yapısal sermayeye göre daha güçtür (Karagül vd, 2005).

Kısaca özetlemek gerekirse ilişkisel sermaye, bir işletmenin sahip olduğu iç ve dış paydaşlar ile arasındaki iletişimi ve ilişkiyi ortaya koyan bir boyuttur. Bu noktada iletişim sermayesi değil de ilişkisel sermaye denmesinin temel nedeni, aslında bu boyutun fonksiyonunun iletişimin ötesinde bir kavram olmasından ileri gelmektedir. İletişim her ne kadar iki yönlü olsa da, ilişki gibi bir bağlayıcılığı yoktur. Öte yandan ilişkisel sermaye kavramında, karşılıklı ilişkilerin olduğu bir durum söz konusudur.

1.3. Beşeri sermaye:

Entelektüel sermayenin son boyut olan beşeri sermaye ise bir işletme ya da bir kurumun sahip olduğu insan kaynakları ve işgücünün göstergesidir (Yorulmaz ve Alkan, 2008). Literatürde sadece çalışanlar değil müşteriyi de beşeri sermaye adı altında değerlendiren çalışmalar olsa da, günümüzde müşteri sermayesi daha çok ilişkisel sermaye adı altında incelenmektedir (Akpınar ve Akpınar, 2016). Beşeri sermayeyi bu nedenle genel olarak üretime ya da hizmet sunumuna çevrilebilecek işgücü şeklinde tanımlamak daha doğru olacaktır.

Beşeri sermayenin önemi entelektüel sermaye içerisinde oldukça büyüktür. Zira günümüzde bilgi toplumuna geçiş süreci ile birlikte işletmelerin en önemli değerlerinin başında bilgi gelmektedir. Bilgi ise insanlar aracılığı ile nesilden nesle aktarılan üretilen ve kullanılan bir değerdir. Buradan hareketle beşeri sermayeyi işletme bilgisini taşıyan bir unsur olarak nitelendirmek mümkündür (Karakuş ve Çobanoğlu, 2013). Beşeri sermayenin bir diğer önemi ise geliştirilebilir ve sürekli olarak eğitilebilir bir yapıya sahip olmasıdır. Bu nedenle beşeri sermaye ile ilgili verilen hizmet içi eğitimler ya da nitelikli işgücü üretimi anlamında verilen eğitimlerin sadece o işletmeye ya da kurum ile ilgili değil, ulusal ve küresel anlamda önemli çıktıları vardır (Topaloğlu ve Bayraktaroğlu, 2012). Bu nedenle beşeri sermaye işletmelerinin entelektüel sermaye bileşenleri arasında kamuya en fazla ilgilendiren ve kamu yararının en fazla söz konusu olduğu terimlerin başında gelmektedir (Haykır Hobikoğlu, 2011).

İlişkisel sermaye boyutunda olduğu gibi beşeri sermaye boyutunun da ölçümü yapısal sermayeye göre oldukça güçtür. yine burada da bu güçlüğü en önemli nedeni bu soyut kavramlar üzerinde şekillenen bir boyutta meydana gelmiş olmasıdır. İlişkisel sermaye gibi fakat ilişkisel sermayeden daha fazla insani değerler üzerine odaklanmış olan beşeri sermaye de, bireylerin psikolojik ve zihinsel yapıları arasındaki farklılıklar meydana gelen güçlükler, gerek ölçme ve değerlendirme gerekse yönetme konusunda önemli engeller teşkil etmektedir. Bu nedenle entelektüel sermayenin ölçümü ve yönetilmesi en güç bileşenlerinden birisi şeklinde nitelendirmek mümkündür.

Kısaca özetlemek gerekirse beşeri sermaye, bir işletmenin sahip olduğu üretim ya da hizmet sunumuna çevirebilecek insan gücünü nitelendirilmektedir. Bilgi toplumuna geçiş sürecinde önemi her geçen gün artan ve diğer boyutlara göre daha fazla ön plana çıkan beşeri sermaye boyutu, günümüzün yükselen değeri olarak pek çok araştırmaya konu olmaktadır.

2. GÜVENLİK HİZMETLERİNE GENEL BAKIŞ

Güvenliğin geçmişten günümüze pek çok tanımı yapılmakla birlikte, yapılan tanımlar ilgili konu ya da duruma göre değişmektedir (Mil, 2014). Bütün tanımlarda ortak olduğunu ifade edebileceğimiz nokta ise güvendiğin, mevcut bir durumu koruma ya da sürdürme anlamında gerekli olan sükûnet durumu şeklinde tanımlamak mümkündür (Özer, 2012). Güvenlik kavramını mevcut durumu sürdürme anlamında kullandığımız takdirde, güvenliğin eylemlerinden de bahsetmek gerekir. Bu noktada güvenlik mevcut durumu sürdürme anlamında iki yöntem izlemektedir (Dal Lago ve Pallidda, 2010). Bunlardan birincisi mevcut duruma karşı yapılan herhangi bir saldırıya da müdahalenin, belli askeri ya da kriminal yöntemler ile mücadele yöntemleri kullanılarak bertaraf edilmesidir. İkinci yöntem ise güvenliğin caydırıcılık ilkesine göre sağlanmasıdır (Kausch ve Barreñada, 2005).

Güvenlik hizmetlerinin sağlanmasında akut müdahaleyle ve güvenlik yöntemleri ile yapılan müdahaleler genellikle konvansiyonel dönem ya da daha doğru ifade ile konvansiyonel savaş döneminde daha yaygındır. Bu dönemlerde çıkan olaylar doğrudan müdahale yöntemi ile çözülürken, gerek olayların gerekse çözüm yöntemlerinin, daha münferit olduğunu ifade etmek mümkündür. Öte yandan bu güvenlik hizmetleri her ne kadar münferit olsa ve kamusal yararı sınırlı olsa da, Bunlar sivil bir toplumda olmazsa olmaz olarak kabul edilen gereksinimlerdendir. Teorik olarak bir toplum istediği kadar sivil olsun ve istediği kadar militarist yapıya karşı olsun, güvenlik hizmetleri sağlanmadığı sürece sivil teori herhangi bir anlam ifade etmemektedir. Sivil bir toplum içerisinde insanların bir arada ve birbirlerine saygı duyarak yaşamaları ancak ve ancak, o toplum içerisindeki güvenlik hizmetlerinin yerine getirilmesi ile mümkündür (Dal Lago ve Pallida, 2010).

Güvenlik hizmetlerin bir diğer fonksiyonu olan caydırıcı güvenlik hizmetlerinde ise sadece asgari unsurlar değil, eğitim unsurlarda önemli fonksiyona sahiptir. Aslında bir toplum içerisinde en ideal güvenliği sağlama yöntemi, olayların olmasından önce engellemenin sağlanmasıdır. Aslında günümüzde toplumun her aşamasında yaygın olarak uygulamaya geçilen bir anlamda koruyucu hekimlik gibi görülebilecek olan bu yaklaşıma göre, bir olayı ya da herhangi bir sorunu meydana gelmeden önce çözmenin gerek maliyetinin daha düşük olması, gereksiz kamu yararına en üst düzeyde sağlanması açısından önemli olduğu kabul edilmektedir. Bu nedenle askeri hizmetlerde akut müdahaleden ziyade, günümüzde caydırıcı hizmetlerin giderek daha fazla ön plana çıktığını ifade etmek mümkündür (Kausch ve Barreñada, 2005).

Literatürde yapılan bazı çalışmalar, güvenlik konusunda caydırıcı hizmetlerin sağlanmasında silahlanmanın en üst düzeyde olmasının gerekli olduğunu ortaya koymuştur. Aslında kendi içinde çelişkili gibi görünse de bu durum, üst düzey silahlanmanın insani anlamda nelere mal olabileceğini gördüğümüz dünyadaki bazı örnekler düşünüldüğünde, mantıklı bir argüman üzerine oturmaktadır. Özellikle 2. Dünya Savaşı sonrasında silahlanma anlamında geldiğimiz nokta düşünüldüğünde, aslında silahlanmanın ne derece ciddi boyutlara ulaştığını ve bunun neticelerini çok olumsuz sonuçlar doğuracağını ortaya koymuştur.

3. GÜVENLİK HİZMETLERİNDE PERSONELE VERİLEN HİZMET İÇİ EĞİTİM VE ENTELEKTÜEL SERMAYE İLİŞKİSİ

Entelektüel sermaye boyutları içerisinde beşeri sermayenin önemi her geçen gün artmaktadır. Özellikle bilgi toplumu süre içinde bilgiyi taşıyan yegane unsur olan insanların eğitilmesi ve geliştirilmesi sayesinde, beşeri sermayenin daha etkili bir şekilde kullanılması mümkün olabilir. Bu nedenle gerek

Haydar PEKDOĞAN

akademik anlamda yapılan araştırmalarda gerekse literatürde yapılan diğer çalışmalarda entelektüel sermayenin beşeri sermaye boyutunun eğitimi ciddi ve önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Beşeri sermayenin eğitimi genel olarak iki dönem ya da iki tür üzerinden incelenebilir. Bunlardan ilki beşeri sermayenin işletmeye girmeden önceki eğitimi olup, daha çok kamusal kesim ve kamu yönetimini ilgilendiren bir konudur. Bu noktada eğitimin milli çıkarlar ya da ulusal çıkarlar çerçevesinde nasıl yapıldığının ve nitelikli işgücünün nasıl meydana getirildiğinin önem arz ettiğini ifade etmek mümkündür (Öztürk ve Sancak, 2012).

Meslek edinme ya da çalışma hayatı öncesinde verilen eğitimler üniversiteler bünyesinde ya da ilgili kurumlar bünyesinde gerçekleştirilmekte olup, kamu yönetiminin önemli bir fonksiyonudur. Bu süreçte verilen eğitimler genel olarak değerlendirildiğinde, ulusal ve uluslararası anlamda kamu yönetiminin performansının da bu süreç üzerinde etkili olduğunu ifade etmek mümkündür. Meslek edilmeden önce verilen kamusal eğitimlerinin yanında, meslek sahibi olduktan sonra alınan hizmetlerinde eğitimsel değerlendirilmesi önemlidir. İkinci eğitim türü olarak nitelendirdiğimiz bu aşamada hizmet içi eğitimler ön plana çıkmakta ve personelin hizmet sunarken, o alanda yaşanan yenilik ve gelişmelere daha kolay bir şekilde adapte olması sağlanmaktadır. Hizmet içi eğitimler konusunda geçmişten günümüze yapılan çalışmalar incelendiğinde, genellikle bu eğitimlerin mesleki eğitimlere göre daha ikinci planda kaldığı görülmektedir (Kanar, 2011). Diğer bir ifadeyle hizmet içi eğitimlere geçmişten günümüze yeterince değer verilmemiştir. Öte yandan son yıllarda sürekli değişen ve gelişen teknolojiye, meslek eğitimi döneminde alınan eğitim ve bilgi yeterli gelmemektedir. Bu nedenle personelin değişen teknolojik imkanlar ve yeni olanaklar çerçevesinde yeniden eğitilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Güvenlik hizmetlerinde personelin hizmet içi eğitim ile eğitilmesi konusu, yine teknoloji ile birlikte önemi artan bir konudur. Aslında bu noktada daha çok yapısal sermayenin bu gereksinimi ortaya çıkaran itici güç olduğunu ifade etmek mümkündür. Günümüzde güvenlik hizmetleri gerek iç güvenlikte gerekse dış güvenlikte giderek daha fazla teknolojiye bağımlı hale gelmektedir. Bu süreç içerisinde yenilen ve değişen Teknolojiye ayak uydurmak için güvenlik çalışanlarının da kendilerini modern gelişmelere uygun bir şekilde eğitmeleri gerekmektedir. Çalışan bir bireyin eğitimi ise ancak hizmet içi eğitim ile mümkündür (Bilgin vd, 2007).

Kısaca özetlemek gerekirse güvenlik hizmetlerinde personelin hizmet içi eğitimi yapısal sermayedeki gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan ve beşeri sermayenin gelişmesini sağlayan önemli bir faaliyet olarak görülmektedir. Geçmişte ya da klasik anlayışta hizmet içi eğitimler ve bu eğitimlerden

elde edilen kazanımlar işletme ya da kurumlara artı değer kazandırırken, hizmet içi eğitimlerin eksikliğinin çok önemli ve yıkıcı sonuçları olmamaktaydı. Ancak günümüzde teknolojinin baş döndürücü bir hızla ilerlemesi neticesinde, modern gelişmeler ve teknolojik ilerlemelere bağlı olarak bu hizmetleri yerine getirmek için hizmet içi eğitim bir zorunluluk haline gelmiştir. Bu nedenle genel anlamda iç ve dış güvenliğini sağlanmasında personele verilen hizmet içi eğitimin bir gereksinimden ziyade bir zorunluluk olduğunu ifade etmek gerekir. Ancak bu sorumluluğun yerine getirilmesi sadece bir eksikliği gidermek ile kalmayıp, çok önemli artı değerlerde sağlayacaktır. Bunun için tıpkı üretim sektöründeki firmalardaki Ar-Ge bilimlerine benzer şekilde, iç ve dış güvenlik birimlerinde de, bilimsel ve analitik düşünce çerçevesinde hareket eden birimlerin oluşturulması Elzem kabul edilmektedir.

SONUÇ

Araştırmada elde edilen bulgulardan da görüleceği gibi hizmet içi eğitim, giderek değişen ve gelişen küresel dünyada, bilginin öneminin yüksek olduğu bir dönemde, mesleklerin daha etkili ve iyi bir biçimde yerine getirilmesinde büyük önem taşımaktadır. Eğitim insanlık tarihi boyunca önemli olan bir kavramken, son yıllarda özellikle bilgi toplumuna geçiş süreci ile birlikte eğitim, giderek zorunluluk haline gelen bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna ilave olarak hizmet içi eğitimin günümüzde, mesleki bir zorunluluk haline geldiğini de ifade etmek mümkündür.

Hizmet içi eğitimler, günümüzde mesleklerin daha fazla bilgi ve teknoloji yoğun bir yapıya sahip olmaları nedeniyle önemli hale gelmektedir. Feodal dönemden sanayi devrine, ardından teknoloji devrine geçiş süreçlerinin tamamında, gerek ürünlerin üretilmesinde, gerekse hizmetlerin sunumunda bilginin ve teknolojinin rolü her geçen gün artmaktadır. Bu dönüşüm sürecinde ister kamusal hizmetler olsun, isterse özel hizmetler olsun, hizmet içi eğitimler aynı zamanda kurumun kaynaklarının etkili ve verimli kullanımında da önemli bir gösterge haline gelmiştir.

Hizmet içi eğitimler ilk bakışta, üretim ya da hizmet sunumunda bir ek maliyet kalemi olarak görülebilir. Bu nedenle, hizmet içi eğitimlerde mümkün olduğunca düşük maliyetli ve süreçli çözümleri seçme yoluna gidilebilir. Öte yandan aslında hizmet içi eğitimler, üretilen ürünün ya da sunulan hizmetin maliyetlerinin içerisinde, temel bir maliyet kalemi olarak yer almalıdır. Zira gerek kurumların rekabet edebilirlik derecesinin artmasında, gerekse beşeri sermayenin etkili bir şekilde kullanılması ve etkili bir entelektüel sermayeye sahip olmada hizmet içi eğitimler hayati önem taşımaktadır.

Güvenlik hizmetlerinde personele verilen hizmet içi eğitim konusu incelendiğinde, verilen hizmetlerin yapısının iyi bir şekilde analiz edilmesi gerekir. Güvenlik hizmetleri geçmişte daha çok insan

gücü ve daha az teçhizat üzerinden yürütülürken, günümüzde büyükçe bir bölümü teknoloji üzerinden ilerleyen bir yapıya sahip olmuştur. Bu bakımdan güvenlik hizmetlerinin aslında teknoloji devriminden en fazla etkilenen sektörlerden birisi olduğunu, iş yükü ve iş gücü yapısının ciddi ve önemli oranda değiştiğini ifade etmek mümkündür. Bu nedenle güvenlik hizmetlerinin üretiminde ve sunumunda girilen bu etkileşimci yaklaşım neticesinde, hizmet içi eğitimler bir zorunluluk halini almıştır.

Entelektüel sermayenin önemi geçtiğimiz yarım yüzyılda artarken, daha önemli olan gelişme ise entelektüel sermayenin bileşenlerinin kendi içerisindeki oransal dağılımı da değişmiştir. Geçmişte sanayi üretimi ya da daha geleneksel üretim yöntemlerinin söz konusu olduğu dönemlerde, yapısal sermaye kavramı daha fazla ön plana çıkmıştır. Ancak günümüzde önce ilişkisel sermaye, daha sonra beşeri sermayenin en ön planda olduğunu ifade etmek mümkündür. Diğer bir ifadeyle günümüzde beşeri sermayeyi, entelektüel sermayenin en önemli bileşeni olarak görmek mümkündür.

Buradan hareketle güvenlik hizmetlerinde personele verilen hizmet içi eğitimleri aynı zamanda, güvenliği veren kurum ya da kuruluşların, hatta daha geniş ölçekte ülkelerin entelektüel sermayelerine yapılan olumlu bir katkı olarak düşünmek mümkündür. Ancak olumlu katkı derken, uygulanması halinde olumlu katkı sağlayan, uygulanmadığı durumda ise kurumların etkili ve verimli çalışmalarını engelleyen önemli bir kavram olarak değerlendirmek mümkündür.

Hizmet içi eğitimlerin içerik ve kalitelerinin artmasında birçok yöntem olmasına karşın, verilen hizmet içi eğitimin tipi, süresi, verilen kurumun nitelikleri gibi pek çok değişken bu noktada ön plana çıkmaktadır. Bu nedenle her kurumun kendisine özgü birimler ve yöntemleri bulabilmesi ve bunları etkili bir biçimde kullanabilmesi için, hizmet içi eğitimler geçici ya da dönemlik uzmanlarla, dışarıdan alınan hizmetler vasfından çıkarılmalı ve temel kurum bileşeni yapılara dönüştürülmelidir. Nasıl ki günümüzde üretim sektöründeki işletmeler için Ar-Ge faaliyetleri ve yenilikçilik çalışmaları bir zorunluluk haline geldiyse, hizmet sektöründe de, hizmet içi eğitimlerin bu şekilde, kurumlar bünyesinde geliştirilen eğitim, öğretim ve denetim birimleri aracılığı ile yerine getirilmesinde yarar vardır. Buna ilave olarak hizmet içi eğitimlere ilişkin iyi ve başarılı bir veri kayıt değerlendirme sisteminin kurulması, verilecek olan hizmet içi eğitimlerde deneysel tasarı öğretisi ve analitik düşünmeden en üst düzeyde faydalanmayı mümkün hale getirebilir.

Araştırmada önemli olan ve literatür açısından araştırmanın öncü çalışmalardan birisi olmasına yardım eden bir diğer bulgu ise entelektüel sermaye ile kamu yönetimi arasındaki ilişkinin ortaya koyulmuş olmasıdır. Entelektüel sermaye bir kurum ya da işletmenin tamamının değerini ve performansını etkileyen, bundan ötürü işletmeler ve kamu kurumlarında performansın artmasında

kullanılan etkili bir yönetim aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Yeni kamu yönetimi çerçevesinden bakıldığında bu durum, kamu kaynaklarının etkili ve verimli kullanılması hususuna gönderme yapmaktadır. Buradan hareketle entelektüel sermayenin aynı zamanda kamu yönetiminin de önemli bir yönetsel aracı olduğunu ifade etmek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Akpınar, O. ve Akpınar, A.T. (2016). “Entelektüel Sermaye Bileşenlerinin İşletme Değerine Ve Performansına Etkisi: Türkiye’deki İmalat İşletmeleri Örneği”. *Kastamonu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(1), 142-153.
- Al-Edwan, Z.S. (2016). “The Security Education Concepts in the Textbooks of the National and Civic Education of the Primary Stage in Jordan—An Analytical Study”. *International Education Studies*, 9(9), 146-156.
- Bayer, E. (2004). “Entelektüel Sermaye Ve Bileşenlerinin İşletmelerin Kurumsallaşma Süreçlerine Etkilerinin Geliştirilmesinde Yöneticilerin Liderlik Rollerinin Belirlenmesi”. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2(2), 91-103.
- Baysal Balcı, S. (2015). “Dünya Bankası Perspektifinden Sosyal Sermaye ile Kalkınma Yaklaşımları”. *Planlama*, 25(1), 1–7.
- Bertocchi, G. ve Spagatt, M. (2002). “The Evolution of Modern Educational Systems Technical vs. General Education, Distributional Conflict, and Growth”. Department of Economics, Royal Holloway College, University of London Egham, Surrey.
- Bilgin, K.U., Akay, A., Koyuncu H. E. ve Haşar, E. Ç. (2007). “Yerel Yönetimlerde Hizmet İçi Eğitim”. Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı TEPAV yayını, Ankara.
- Cassol, A., Gonçalo C. R. ve Ruas R. L. (2016). “Redefining the Relationship between Intellectual Capital and Innovation: The Mediating Role of Absorptive Capacity”. *BAR, Rio de Janeiro*, 13(4), 1-25.
- Dal Lago, A. ve Palidda, S. (2010). “Conflict, Security and Reshaping of Society”. Routledge 2 Park Square, Milton Park, Abingdon, Oxon.
- Elias, P.Y.Z., Baracic, E.M. ve Mrvac, N. (2010). “E-Learning and Evaluation in modern educational system”. Proceedings of INTED2010 Conference, 8-10 March 2010, Valencia, Spain.
- Ferreira, A. I. ve Martinez, L. F. (2011). “Intellectual capital: Perceptions of productivity and investment”. *RAC Curitiba*, 15(2), 249-260.
- Görmüş, A. Ş. (2009). “Entelektüel Sermaye ve İnsan Kaynakları Yönetiminin Artan Önemi”. *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, 11(1), 56-75.
- Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl:7, Cilt:7, Sayı:13, Güz 2018, e-ISSN: 2636-7815*

- Hight, S. D. (2005). "The importance of a security, education, training and awareness program (November 2005)". https://infosecwriters.com/Papers/SHight_SETA.pdf
- Haykır Hobikoğlu, E. (2011). "Entelektüel Sermayenin Önemi, Sınıflandırılması ve Ölçme Yöntemleri: Kuramsal Bir Çerçeve". *Sosyal Bilimler Dergisi*, (1), 86-99.
- Kanar, Ş. S. (2011). "Arşivlerde Çalışanların Hizmet İçi Eğitim Gereksinimleri". *Bilgi Dünyası*, 12(2), 399-420.
- Karagül, M. ve Masca M. (2005). "Sosyal Sermaye Üzerine Bir İnceleme". *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(Bahar 2005),37-52.
- Karakuş, M. ve Çobanoğlu, N. (2013). "İlkokullarda Entelektüel Sermayenin Ölçülmesi ve Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi". *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(4), 158-181.
- Kausch, K. ve Barreñada, I. (2005). "Alliance of Civilizations International Security and Cosmopolitan Democracy". ICEI WP 03/05 - FRIDE Working Paper # 13.
- Last, D., Emelifeonwu, D., Osemwegie, L. (2015). "Security Education In Africa: Patterns And Prospects". *Scientia Militaria, South African Journal of Military Studies*, 14(1), 17 – 44.
- Maditinos, D., Sevic, Z. ve Tsairidis, C. (2009). "Intellectual Capital and Business Performance: An Empirical study for the Greek Listed Companies". 7th International Conference on Accounting and Finance in Transition (ICAFT), 23-25 July 2009 Greenwich, London.
- Mil, H. İ. (2014). "Türkiye'de İç Güvenlik Teşkilatları ve Özellikleri". *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 5(11), 40-61.
- Özdemir, A. A. (2008). "Çalışanların İş Tatminlerinin Arttırılmasında Örgütsel Sosyal Sermaye Yeni Bir Belirleyici Olabilir Mi?". *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 6(1), 77-89.
- Öztürk, M. ve Sancak, S. (2012). "Hizmet İçi Eğitim Uygulamalarının Çalışma Hayatına Etkileri". *Journal of Yasar University*, 2(7), 761-794.
- Stukalenko, N. M., Zhakhina, B. B., Kukubaeva, A. K., Smagulova, N. K. ve Kazhibaeva, G. K. (2016). "Studying innovation technologies in modern education". *International Journal of Environmental & Science Education*, 11(15), 7297-7308.
- Topaloğlu, E. E. ve Bayraktaroğlu, A. (2012). "Entelektüel Sermayenin Türk Bankacılık Sektörü Üzerindeki Etkisini Belirlemeye Yönelik Bir Alan Araştırması". *Electronic Journal of Social Sciences*, 11(41), 332-352.
- Uzay, Ş. ve Savaş, O. (2003). "Entelektüel Sermayenin Ölçülmesi: Mobilya Sektöründe Karşılaştırmalı Bir Uygulama Örneği". *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(1), 163-181.

- Yıldız, S. (2011). "Entelektüel Sermayenin İşletme Performansına Etkisi: Bankacılık Sektöründe Bir Araştırma". *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(3), 11-28.
- Yorulmaz, M. ve Alkan, G. (2008). "Deniz Ulaştırma İşletmelerinde Entelektüel Sermaye ve Örgüt Performansı Arasındaki İlişkide Yenilikçiliğin Rolü". *Business and Economics Research Journal*, 9(3), 631-650.

Araştırma Makalesi¹**Makale Geliş Tarihi:** Ekim 2018**Makale Kabul Tarihi:** Aralık 2018**BASEL III UZLAŞISININ GETİRDİKLERİ VE SÜRECİN TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNE ETKİLERİ**Mehmet KAYA²Ramazan TORUN³**ÖZ**

Global ya da ulusal krizler ülkenin ilk olarak finans sektöründe bozulmalara neden olurlar. Sağlıksız bir finans sektörü de ülkenin tüm ekonomik sisteminin zarar görmesine yol açar. Bu çalışmada, 2008 küresel krizinin olumsuz sonuçları neticesinde ortaya çıkan finansal sorunların çözümü için yürürlüğe konan Basel III kriterlerinin bankacılık sektörüne ne gibi yenilikler getirdiği incelenmiştir. Kriterler uygulamaya konulduğunda Türk bankacılık sektörünün sermaye yeterliliği bakımından ne durumda olduğu ve sektörün bugün geldiği nokta incelenmiştir. Ayrıca Basel III uzlaşısına yönelik ortaya konan eleştiriler ve uzlaşıdan duyulan endişeler çalışmanın diğer konu başlığıdır.

Anahtar Kelimeler: Basel III, 2008 Krizi, Bankacılık

¹ Bu makale **iThenticate** sistemi tarafından taranmıştır.

² Doç. Dr., Dicle Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü, kayamehmet@dicle.edu.tr

³ Yüksek Lisans Öğrencisi, Dicle.Ünv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Bölümü, ramazandtorun@gmail.com

THEY BROUGHT THE BASEL III ACCORD AND THE BANKING SECTOR THE EFFECTS IN THE PROCESS

ABSTRACT

Global or national crisis, the country's first cause disruptions in the financial sector An unhealthy financial sector can lead to damage to the country's entire economic system. In this study, the negative consequences of the 2008 global financial crisis as a result of the criteria adopted for the solution of the problems that arise, such as what innovations brought by Basel III in the banking sector are examined. Once the criteria are put into practice, what is the situation of the Turkish banking sector in terms of capital adequacy in the industry today and examined the spot. In addition, the Basel III accord and compromise laid for another topic of criticism concerns from the study.

Key Words: Basel III, 2008 Global Crisis, Banking.

GİRİŞ

Dünya üzerinde görülen ekonomik krizler finans sektörüyle her zaman doğrudan ilişkili olmuştur. Bazen krizler doğrudan finans sektöründeki çarpıklıklar yüzünden doğmuş, bazense krizlerin neticesinde finans sektörü ağır zararlar görmüştür. Finansal küreselleşme ile birlikte finans sektöründeki büyüme reel sektörü gölgede bırakırken, özellikle gelişmekte olan ülkelerin ekonomisi küresel sermaye hareketleri dolayısıyla krize eğilimli hale gelmiştir. Nitekim 1994 Brezilya, Meksika ve Türkiye, 1998 Güneydoğu Asya ve 2001 Türkiye krizleri çok sayıdaki finansal krizlerden birkaçıdır. Çoğunlukla çevre ülkelerde meydana gelen bu krizlerin sebepleri arasında; ekonomilerinin sermaye hareketlerinin serbestleşmesine hazır olmaması, finansal piyasaların işleyişi ve bankacılık faaliyetleri ilgili uygun kontrol ve denetim mekanizması eksikliği vb. sebepler sayılabilir. Bunun için krize karşı her ülke kendi koşullarında reçeteler geliştirse de, krizlerin çoğunlukla finans sektöründe tezahür etmesi ve en çok da bankaları etkilemesi, finans sektörü ve kurumlarıyla ilgili düzenlemelerin gerekliliğini öne çıkarmıştır.

Nitekim Türkiye gibi kırılgan bir ekonomik düzene sahip bir ülke 2001 yılında büyük bir finans krizi ile karşılaşmış ve 18 banka bu dönemde batmıştır. Özellikle kamu bankaları dağıttıkları birçok krediyi geri toplayamamış bu durum da batık kredilerin sayısının artmasına sebep olmuştur (Cabas; 2017: 77). Politik sebeplerle birleşen bu durum Türkiye'nin finansal sistemini çökertmiştir. Bankacılık sistemindeki bütün bu olumsuzlukları gidermek ve kredi

sistemini denetlemek üzere Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurumu kurulmuştur. Ülkemizde, Basel Komitesi'nin belirlediği kıstasları bankacılık sektörüne uygulamak, düzenlemek ve denetlemekle yükümlü olan BDDK kendisine verilen bu görevi 2000 yılından beri yerine getirmektedir.

Türkiye ekonomisi ve Türk bankacılık sisteminin gelişmesi hızlı bir şekilde sürmektedir. Bu gelişmenin en belirgin göstergesi, bankacılık sektöründeki yabancı sermaye girişlerindeki artışlardır. Bu durum, zaten uluslararası niteliğe sahip bankacılığın bu niteliğini arttırdığı gibi aynı zamanda bankacılık sektörünün uluslararası girişimlerle bağlarının güçlenmesine de yol açmaktadır. Bu anlamda Basel kriterleri, bankacılık sektörü ile ilgili bazı yeni kuralları kapsamaktadır (Arslan, 2008:50).

Türkiye'nin de üyesi olduğu Basel Komitesi; Uluslararası Ödemeler Bankası (Bank of International Settlements, BIS) bünyesinde kurulan ve üye ülkelerin temsilcilerinden oluşan bir komitedir. Basel Komitesi, ilgili ülke otoritelerinin ve bankaların önemli denetim konularına ilişkin ortak bir anlayış geliştirmeyi ve küresel anlamda bankaların denetim kalitelerini geliştirmeyi ilke edinmektedir (Erdoğan, 2014:143). 1974 yılında oluşturulan Basel Bankacılık Denetim Komitesinin üyeleri Belçika, Kanada, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, Lüksemburg, Hollanda, İspanya, İsveç, İsviçre, İngiltere ve ABD'nin de yer aldığı 13 ülkenin merkez bankaları ve bankacılık denetim otoritelerinin yetkililerinden oluşmaktadır. Komite, ulusal sermaye yeterliliği hesaplama yöntemlerini birbirleriyle uyumlaştırmak ve bu konuda asgari bir standart oluşturmak amacıyla Basel - 1 olarak adlandırılan Sermaye Yeterliliği Uzlaşısını 1988 yılında yayımlamıştır (Arslan,2008:51).

Komitenin herhangi bir uluslar üstü yasal veya formel yetkisi yoktur. Komite daha çok genel gözetim ve uygulama standartları için referanslar geliştirerek bunları ülkelerin isteğe bağlı olarak uygulamaları konusunda çabalamaktadır. Böylece komite hiçbir zorunlu bağlayıcılık olmadan, genel kabul gören standartların geliştirilmesi ve uluslar üstü seviyede uyumlaştırılması amacını gerçekleştirmeye çalışmaktadır (Özçam,2004:1).Söz konusu standartlarla ilgili her krizden sonra tespit edilen eksiklikler, uzlaşılar kapsamında tamamlanırken bundan sonra da ihtiyaç duyulduğunda mevcut düzenlemelerin geliştirilmesi veya yenilenmesi de ihtimal dahilindedir.

Yakın tarihte(2008) önemli ataklarla yaşanan ve halen de devam eden küresel krizin özeti olan likidite sıkıntıları ve akıl almaz kaldıraç oranları için, alınan tedbirlerin yetersiz

olduğu yönündeki genel eğilim, Basel III'ün ortaya çıkmasının en önemli nedenidir. Bundan dolayı ilgili düzenlemelerle getirilen en önemli yenilikler ve farklılıklar; yeni sermaye düzenlemeleri, kaldıraç oranları sınırlamaları ve zorunlu likidite oranlarıdır (Bulut,2013).Çalışma da Basel III perspektifinden Türk bankacılık sektörünün özellikle sermaye yapısını ve yeterliliğini değerlendirmeye yöneliktir.

Kaldı ki Basel III uzlaşısı, Basel II'ye göre bazı konularda devrim niteliği taşıyan hükümler içermektedir. Genel olarak Basel III, 2008 yılında yaşanan küresel krize bir daha yakalanmamak için alınan birtakım önlemler olarak tanımlanabilir. Aynı zamanda bu yeni uzlaş; bankaların şeffaflığını arttırmak, kamuya bu yönde bilgi vermek, kurumsal yönetim ve risk yönetimi uygulamalarının geliştirilmesi gibi amaçları da içinde barındırır (Cangürel vd., 2010).

1. BASEL III'E GİDEN SÜREÇ

2004 yılının Haziran ayında yürürlüğe konan Basel II uzlaşısı bankacılık sektöründe devrim niteliği taşıyan birçok kararı kapsamaktaydı. Özellikle sermaye yeterlilik rasyosunun hesaplanması ve hesaplanan bu değer kamuyu ile paylaşılması hususundaki yenilikler ile bir önceki uzlaşından ayrılıyordu (Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurumu [BDDK], 2005). Ancak Amerika'da ortaya çıkan son global kriz Basel II süreci hakkında soru işaretlerini ortaya koyuyordu. 2007 yılının ikinci yarısından itibaren Amerika'da başlayan yeni ekonomik kriz birçok finansal kurumun iflas etmesine ve birçoğunun da iflasın eşiğine gelmesine sebep olmuştur. 2008 yılına gelindiğinde Lehman Brothers'ın iflasını açıklaması, Fannie Mae ve Fredi Mac'in mecburen kamulaştırılması, Fortis'in parçalanıp satışa sunulması, AIG'in ekonomik olarak uçurumun kenarına gelmesi, krizin daha sonra Avrupa'ya sıçrayıp İzlanda bankacılık sistemini tamamen çökertmesi söz konusu krizin büyüklüğünü bizlere göstermekteydi (Cangürel ve diğ., 2010). Bu krizin neticesinde, sistemik risklere karşı güncel finansal öğretilerin yetersiz kaldığı gözlemlenmiş ve krizin meydana getirdiği sorunları çözmek için kamu tarafından alınan tedbirler ciddi maliyetler doğurmuştur. Bu maliyetler ekonomik düzenin birçok ülkede bozulmasına sebep olmuş ve yeni bir ekonomik sistemin gerekliliğini ortaya koymuştur(Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası [TCMB], 2010).

Küresel kriz sonrası birçok ülke, finansal kurumlarının denetlenmesinde etkinliğin artırılması için sermaye yeterliliği, risk yönetimi, likidite, gözetim ve denetime ilişkin

yaklaşımlarını gözden geçirmiş ve bankacılık sektörlerinin yeniden yapılandırılması için, bankaların mali yapılarını güçlendirecek ve fonksiyonlarını arttıracak tedbirler almayı sürdürmüşlerdir (Arıcan ve Yücememiş, 2016:47).

Bankacılık ve finans sektörünün küreselleşmesi, bu sektörlerin işleyişindeki sorunları azaltmak veya uzun vadede sorunsuz hale getirmek ve denetimini sağlamak için, uluslararası standartlara ulaşmanın yanında birçok alanda uygulama birliğine ihtiyaç vardır (Şahin,2013:150).Çünkü yaşanan her ekonomik krizden sonra, krizlerin tekrarlanmaması için yeni arayışlar başlamakta ve daha öncekiler gözden geçirilerek eksikler giderilmeye çalışılmaktadır. Son küresel krizin ardından, daha önce geliştirilmiş ve uygulanmış Basel II uzlaşısının yetersiz taraflarını gidermek, yeni yaklaşımlar ve tedbirler ortaya koymak ve böylece yaşanabilecek krizleri önlemeye çalışmak ya da zararı asgari düzeye indirmek için Basel Komitesince Basel III uzlaşısı hazırlanmıştır (Gürel ve Gürel,2012:17).

Küresel banka sistemi, krize yetersiz bir seviyede ancak yüksek kaliteli sermaye ile yakalandı. Bundan dolayı bankalar, özkaynak yapılarını krizin ortasında yani bunu yapabilecekleri en zor dönemde yapılandırmakta zorlandılar. Tüm kurumların sermaye kalitelerini karşılaştırmak ve tam olarak belirlemek üzere, piyasalara olanak sağlayacak açıklama eksikliği ve yetki alanı, sermaye tanımlamasında yaşanan kararsızlık krizini ortaya çıkarmıştır. Basel Komitesi Temmuz 2010'da, yeni sermaye tanımı konusunda anlaşmaya varmıştır. Buna göre daha yüksek kalitede sermaye, zararı daha fazla giderebilen kapasite olarak tanımlanmıştır. Böylece bankalar baskı dönemlerinde, daha dayanıklı olmalarına olanak sağlayacak daha güçlü bir yapıya kavuşmuş olacaktırlar (Yardımcıoğlu ve Demirel,2010:72).

Böylece bankacılık sisteminin kırılma eğiliminin azaltılması ve finansal sistemin direncinin artırılması amacıyla Basel Komitesi tarafından hazırlanan yeni reform paketi 2010 yılının 12 Eylül'ünde kamuoyuna duyurulmuş ve Basel III süreci resmen başlamıştır. Söz konusu amacın tahsisi için, likidite ve sermayenin niceliği ve niteliği üzerinde değişiklikler yapılması ile bankaların içinde buldukları ekonomik döngünün dikkate alınması planlanmıştır (Cangürel ve diğ., 2010).

Ancak Basel III kararları Basel II'nin tamamen ortadan kaldırılması için değil,2008 yılındaki küresel krizde ortaya çıkan Basel II uygulamalarına ilişkin eksikliklerin tamamlanması için düzenlenmiştir. Basel III kapsamında gerçekleştirilen en önemli

değişikliklerden birisi ise, bankaların sermaye yeterliliği hesaplamalarında kullandıkları sermaye tanımının değişmesidir. Yani Basel III kararları kapsamında bankaların riskli işlemlerine uygun olarak sermayelerinin de arttırılması gerekmektedir. Bu da Basel II'ye göre daha fazla sermaye arttırımı demektir. Özellikle son finansal krizde; Basel II uygulamalarının yetersiz kaldığı likidite yeterliliği ve risk bazlı olmayan kaldıraç oranları gibi risk noktalarında, Basel III'de yeni düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemelerle, bankacılık-finans sisteminin finansal ve ekonomik şoklara karşı dayanıklılığının arttırılması, risk yönetimi uygulamalarının geliştirilmesi, kurumsal yönetimin etkin kılınması, bankaların açık ve şeffaf bir şekilde kamuoyunu bilgilendirme niteliklerinin arttırılması amaçlanmaktadır (Taşpınar,2013).

2. BASEL III'ÜN ORTAYA KOYDUĞU YENİLİKLER

Dünyanın son yıllarda karşılaştığı en büyük finansal krizlerden birisi olan 2008 krizi ile birlikte yaşanan gelişmeler, dışarıdan bakıldığında çok ayrıntılı ve karmaşık gözükken finansal düzenlemelerin yetersizliği tartışmalarını başlatmıştır. Bu da krizle birlikte fark edilen eksiklikleri gidermek için, yakın zamanda Basel III olarak adlandırılan düzenlemeleri gündeme getirmiştir. Basel III olarak adlandırılan düzenlemelerle ulaşılmak istenen hedefler şöyle sıralanabilir (Cangürel vd.,2010:1):

- Kaynağı ne olursa olsun finansal ve ekonomik şoklara karşı bankacılık sisteminin direncinin artırılması,
- Kurumsal yönetim ve risk yönetimi uygulamalarının geliştirilmesi,
- Bankaların şeffaflığının ve kamuoyunu bilgilendirme niteliklerinin artırılması,
- Mikro düzeyde düzenlemelerle bireysel olarak bankaların risk ortamlarına karşı direncinin artırılması,
- Makro düzeyde düzenlemelerle finansal sistemin şoklara karşı direncinin artırılması.

Bu hedeflere ulaşmak için (Cangürel vd.2010:1,Taşpınar,2018);

- Mevcut koşullarda geçerli asgari sermayenin nicelik olarak artırılması, niteliğinde değişiklikler yapılması ve mevcut uygulamaya ek olarak risk bazlı olmayan, muhasebesel bazlı bir asgari sermaye gerekliliği standardının getirilmesi,
- Asgari likidite oranlarına yönelik düzenlemeler yapılması,

- Alım-satım hesaplarına (Trading Book) ilişkin sermaye yeterliliği hesaplamalarında değişiklik yapılması,
- Karşı taraf kredi riskinin (Counterparty Credit Risk) hesaplanmasına yönelik değişiklik yapılması,
- Sınır ötesi bankacılık kurallarının geliştirilmesi,
- Etkin bankacılık denetiminin gözden geçirilmesi ve standart denetim uygulamalarının geliştirilmesi

hususunda çalışmalar yapılmıştır. Basel III ile ilgili çalışmalar; Basel II'deki düzenlemeler, başta sermaye hesaplama yöntemi olmak üzere, tamamen rafa kaldırılıp yerine yeni düzenlemelerin konulması niteliğinde olmayıp, gerek Basel II'ye getirilen eleştiriler ve gerekse son finansal krizle birlikte ortaya çıkan eksiklikler doğrultusunda güncellenmiş ek düzenlemeleri kapsamaktadır.

Çünkü halen birçok ülkede etkisi süren küresel ekonomik kriz akıllara şu soruları getirmiştir; “Küresel krizin nedeni uluslararası siyasi, sosyal ve ekonomik farklılıkları gözetmeksizin oluşturulan Basel II Hükümleri midir?”, “Olası krizleri önlemeyi hedefleyen Basel II Kriterleri, krizi önlemede başarılı oldu mu?” (Demirkol ve Aba, 2012:262). Bu sorulara verilen cevaplarda Basel II kriterlerinin yetersizliğine ilişkin ortak kanaat, Basel III'e ilişkin düzenlemelerin hazırlanma sürecini başlatmıştır. Ayrıca küresel krizlerin fitilinin daha çok finans sektöründe ateşlenmesi, bu sektörün baş aktörleri olan ve çoğu zamanda krizlerin müsebbibi olarak gösterilen bankaların faaliyetlerine ilişkin kriterlerin sıkılaştırılmasının gerekliliğine ilişkin yaklaşımlar da Basel III kriterlerine olan ihtiyacı tetiklemiştir.

Nitekim Basel III ile birlikte yapılan düzenlemelerin temel amacı; 2008 küresel finans krizinde bankaların sahip oldukları sorunlu varlıkların, değer yitirmesinden dolayı uğradıkları zararın sebep olduğu sermaye kayıplarının tekrarlanmasını önlemek ve bankacılık sisteminde finansal istikrarı tehdit eden faktörlerin, olumsuz etkisini düşürmek üzere sermaye oranlarının artırılmasıdır. Basel III'ün getirdiği düzenlemeleri sermaye ve likidite ihtiyaçlarının artırılarak regülasyonların güçlendirilmesi şeklinde özetlenebilir. Son düzenlemelerin oluşum sürecinde, sermayenin niceliği ve niteliğinin geliştirilmesi ile ekonomide yaşanan konjonktürel etkilerin giderilmesine ilişkin alınması gereken önlemler de yoğun şekilde tartışılmıştır Şahin(2013:151-152).

3.BASEL III KRİTERLERİNİN TEMEL AMAÇLARI

3.1. Niteliği Arttırılmış Sermaye

Bankalar fon kaynağı olarak özkaynaklardan (sermaye) ziyade yabancı kaynakları kullanan kuruluşlardır. Ekonomilerde en yüksek mali kaldıracı bankalar kullandığı için, ekonomik gelişmelerden en sert olarak finansal sektör etkilenir. Yüksek dereceli mali kaldıraç, aynı zamanda sektörün öz sermaye tabakasının neredeyse bir jilet inceliğinde olması anlamına gelir. Dolayısıyla, küçük boyutlu bir ekonomik dalgalanma bile mali kaldıraç büyütecisi kanalıyla sektörde bir tsunami olarak yansıyabilir. Bir bankanın bu boyutlu bir dalgaya karşı yeterli yükseklikte bir dalgakıranı (sermayesi) olmadığından, dalga bankanın sermayesini tamamen silebilir. Yani, banka kolayca iflas edebilir. Ekonomilerin başka sektörleri için yerel ve/veya uluslararası denetleyici kuruluşlarla belirlenmiş bir asgari ‘sermaye yeterlilik oranı’ olmadığı halde, böyle bir kısıtlamaya bankaların ihtiyacı olduğunun düşünülmesinin ana nedeni bankacılık sektörünün yüksek mali kaldıracı olmasıdır (Tarhan,2014).

Klasik anlamda baktığımızda; beklenmeyen kayıpların telafisi için bir bankanın elinde bulundurması gereken en önemli şeyin sermaye olduğunu görebiliriz (Moreno, 2011: 4). Bir bankanın elinde bulundurduğu sermayenin kalitesi arttıkça, bankanın krizlere karşı direncinin artacağı rahatlıkla söylenebilir. Nitekim Uluslararası Ödemeler Bankası olarak da bilinen BIS’in CEO’su Jaime Caruana’nın 2010 yılında yaptığı konuşmada, *bankaların daha güçlü hale gelebilmesi için Kayıp Karşılıyıcı Sermayenin (Loss Absorbency Capital) kullanılması gerektiğini ve ancak bu yolla stres dönemlerinin daha az zararlarla atlatılabileceğini* vurgulamıştır (Caruana, 2010: 1).

Basel III ile beraber amaçlanan konulardan bir başkası da sermayenin daha güçlü hale getirilmesidir(Bulut,2018). Basel III ile yapılan düzenlemelerle ödenmiş sermaye gibi en kaliteli sermaye kalemlerinin⁴ ana sermaye ya da çekirdek sermaye içerisinde kalması sağlanmış ve daha az önceliği bulunan sermaye kalemlerinin ise⁵ indirim kalemi olarak kullanılmasına imkan verilmiştir (Cangürel ve diğ., 2010).

3.2.Niteliği Arttırılmış Sermaye

⁴ Ödenmiş sermaye en kaliteli sermaye kalemidir(BDDK,2010:2)

⁵ Örneğin imtiyazlı hisselerle tekabül eden sermaye tutarının hesaplama esnasında ana sermayeden düşülmesi söz konusu olabilecektir(BDDK,2010:2).

Bankalar için özellikle finansal krizlerde ve batık kredi sorunlarıyla karşılaştığında sermaye araçlarının niteliği kadar niceliği de ön plana çıkmaktadır. Bu sebeple, Basel II’de yer alan öz kaynakların içeriği değiştirilmiştir. Mevcut düzenlemede bulunan katkı sermayenin, ana sermayenin %100’ünü geçemeyeceği hükmü ve üçüncü kuşak sermaye (Tier 3) uygulaması kaldırılmıştır. Ana sermaye (Tier 1) içinde yer alan ve zarar karşılama potansiyeli yüksek olan faktörler çekirdek sermaye (common equity) olarak adlandırılmıştır. Çekirdek sermaye; ödenmiş sermaye, dağıtılmamış karlar, kâr (zarar), diğer kapsamlı gelir tablosu kalemleri ile bu toplamdan düşülecek değerlerden oluşmaktadır (Gürel,Gürel,2010:21).

Caruana da (2010: 3-4) daha kaliteli sermayenin krizlerle mücadelede tek başına yeterli olamayacağını, niceliksel olarak da sermaye miktarlarının artırılması gerektiğini belirtmiştir. Çekirdek sermayenin risk ağırlıklı aktiflere bölünmesiyle elde edilen çekirdek ana sermaye rasyosu⁶ Basel II’de %2 olarak belirlenmişti. Bu oran Basel III uzlaşısında %4,5’e kademeli olarak çıkartılacaktır. Birinci kuşak sermaye ya da Tier1 olarak da bilinen ana sermayenin, risk ağırlıklı aktiflere bölünmesi ile elde edilen minimum ana sermaye rasyosu %4’ten %6’ya yükseltilmiştir. Sermaye yeterlilik rasyosu ise önceki düzenlemede olduğu gibi %8’de kalmıştır.

Tablo 1: Basel II ve Basel III Kriterlerine Göre Asgari Oranlar

RASYOLAR	ORANIN HESAPLANMASI	BASEL II	BASEL III
Sermaye Yeterlilik Rasyosu	$\frac{\text{Özkaynaklar}}{\text{RiskAğırlıklıAktifler}}$	8%	8%
Minimum Ana Sermaye Rasyosu	$\frac{\text{AnaSermaye}}{\text{RiskAğırlıklıAktifler}}$	4%	6%
Çekirdek Ana Sermaye Rasyosu	$\frac{\text{ÇekirdekAnaSermaye}}{\text{RiskAğırlıklıAktifler}}$	2%	4,5%

Kaynak: Koğar, (2010:11)

⁶ 17 Kasım 2009 CRD değişikliği ile AB müktesebatına anılan oran dahil edilmiştir.

3.3.Sermaye Tamponu

Basel II'ye yöneltilen eleştirilerden birisi de bu uzlaşının ekonomideki döngüsel olaylara karşı duyarsız olmasıydı. Ekonomideki büyümeler ya da daralmalara göre değişkenlik göstermeyen rasyolar ile yeri geldiğinde kredi büyümesinin önü alınamıyordu. Bu durum, kriz ortamlarında birçok banka adına tehlike arz ediyordu (Cangürel ve diğ., 2010).

Ayrıca küresel kriz de göstermiştir ki bankaların olağanüstü koşullarda sistemi zora sokmadan ayakta kalabilmeleri için, öncelikle ve kesinlikle güçlü sermayelerinin olması ve taahhütlerini zamanında yerine getirebilmeleri gerekir. Yoksa bu taahhütlerden bir tanesindeki gecikme veya hiç gerçekleşmeme olasılığı, adeta bir domino taşı etkisi gibi sisteme yük bindirerek, sıkıntıyı bireysel olmaktan çıkarıp sistemsel, hatta yakın geçmişte yaşananlarda görüldüğü üzere küresel sıkıntıya dönüştürmektedir. İşte bundan dolayı, bankaların sermayelerinin olağanüstü durumlara hazırlıklı olmalarını sağlamak yönünde bir ek önlem olarak tamponlar tesis edilmiştir (Bulut,2013).Çekirdek sermaye ve ana sermayeye eklenecek ek sermaye olarak adlandırılan sermaye tamponu ile birlikte, bankaların olası finansal riskler karşı daha dayanıklı olması amaçlanmaktadır (Gündoğdu,2016).

Basel III sermaye tamponları, ekonomik konjoktürün lehte seyrettiği dönemlerde sermaye rezervi (tamponu) oluşturulması, stresli dönemlerde ise oluşturulan tamponun kullanılarak, konjoktüre karşı durma kabiliyetinin artırılması, başka bir ifade ile ekonomik döngüsellikten kaynaklanan olumsuz etkilerin hafifletilmesi veya terse döndürülmesi düşüncesine dayanmaktadır. Üç tür sermaye tamponu öngörülmektedir (Altıntaş,2018:129):

(i) **Sermaye koruma tamponu** [çekirdek sermaye yeterliliği oranına ilave %2.5],

(ii) **Ters döngüsel sermaye tamponu** [kredi büyümesine bağlı olarak ülke otoritelerince toplam riske esas tutarın %0 ila %2.5'u arasında uygun görülecek bir seviyede oluşturulacak, konjoktüre bağlı olarak serbest bırakılabilecek],

(iii)**Sistemik sermaye tamponu** [sistemik olarak küresel ölçekte önemli bankalar (G-SIFIs/*Global Systematically Important Financial Institutions*) ile yerel ölçekte önemli bankalar (D-SIBs/ *Domestic Systematically Important Banks*) için toplam riske esas tutarın %1 ila %3.5'u arasında değişen ilave tampon].

Döngüsel sermaye tamponunun ilave edilmesindeki en büyük amaç büyüyen ekonomik sistemlerdeki hızlı kredi artışının önüne geçmektir. Söz konusu koruma tamponu 2016 yılından bankalara zorunlu tutulmaya başlanacak ve kademeli olarak 2019 yılında %2.5 seviyesine yükseltilecektir. Bankalar bu hedefe ulaşamadığı takdirde bankacılık faaliyetleri kısıtlanmayacak ancak kar dağıtım oranlarında belirli bir oranda tedbir amaçlı kesintiler yapılacaktır (Cangürel ve diğ., 2010). 1 Ocak 2019 itibariyle; Çekirdek Sermaye Oranı+Sermaye Koruma Tamponu'nun asgari %7, Sermaye Yeterliliği Standart Oranı+Sermaye Koruma Tamponu'nun ise asgari %10.5 olması hedeflenmektedir (Altıntaş,2018:129).

3.4.Kaldıraç Oranı

Basel III; şeffaf, kolay izlenebilir bir kaldıraç oranını bankalara zorunlu kılmıştır. Güçlü bir sermayeye sahip olan bir bankanın yüksek düzeyde borcunun olması bankanın zayıflığıdır. Yeni uzlaşıda kaldıraç oranlarının bankaya ve finansal sisteme zarar vermeyecek şekilde kısıtlanması öngörülmüştür. Basel III'e göre kaldıraç oranı şu şekilde hesaplanmaktadır:

$$\frac{\text{AnaSermaye(Tier1)}}{\text{Aktifler + BilançoDışıKalemler}}$$

Belirli dönüşüm oranlarıyla dikkate alınmış bilanço dışı kalemler ve aktifler toplamı ile ana sermaye arasında risk bazlı olmayan bir asgari oranın tesis edilmesi planlanmaktadır. Öngörülen kaldıraç oranı %3 olup, kademeli bir geçiş hedeflenmektedir. Diğer bir deyişle ana sermayenin (Tier 1'in) yaklaşık 33 katı kadar bir bilanço büyüklüğünün oluşturulmasına izin verilmektedir (Cangürel ve diğ., 2010).

3.5.Likidite Düzenlemeleri

Yaşanan son küresel krizin neticesinde birçok müşteri çeşitli sebeplerden dolayı bankalardan paralarını çekmişlerdir. Bu durumda bankalar nakit açısından sıkıntıya düşmüşlerdir. Bankalar hem itibar olarak zarar görmüşler hem de bazı müşterilerinin ihtiyaçlarını karşılayamamışlardır. Hızla buharlaşan likit varlıklar bu alanda da düzenlemeler yapılması gerektiğini ortaya koymuş ve bunun neticesinde panik dönemlerinde sıkıntı yaşanmaması adına, Basel Komitesi ilk kez likidite kavramını düzenlemiştir.

Basel III uzlaşısı, likiditeyle ilgili olarak, Likidite Karşılama Oranı (Liquidity Coverage Ratio) ve Net İstikrarlı Fonlama Oranı (Net Stable Funding Ratio) olmak üzere iki oran ortaya koymaktadır (Erdoğan,2014:168).

3.5.1. Likidite Karşılama Oranı

Likidite karşılama oranı (Liquidity Coverage Ratio, LCR), bir bankanın likit varlıklarının, 30 gün içinde gerçekleşecek net nakit çıkışlarına oranlanması şeklinde hesaplanmaktadır. Bu oranın 1'den küçük olması bankanın likit varlıkları ile net nakit çıkışlarını karşılamada güçlük yaşayabileceğini gösterdiğinden,1'den küçük olmaması gerekir. Oranda yer alan net nakit çıkışı, bir bankanın 30 gün içinde gerçekleştireceği nakit çıkışları ile 30 gün içindeki nakit girişleri arasındaki fark olarak tanımlanmaktadır (Gürel,Gürel,2010:21).

$$\frac{\text{YüksekKalitedeLikitVarlıklarToplamı}}{\text{Son30GünİçerisindekiNetNakitÇıkışı}} \geq \%100$$

3.5.2. Net İstikrarlı Fonlama Oranı

Bankanın kısa vadeli likit sıkıntılarının önüne geçmesi için düzenlenen LCR'nin aksine Net İstikrarlı Fonlama Oranı uzun dönemde bankaların daha sağlam bir pasif yapısına sahip olması için geliştirilmiştir Bu oran; bir bankanın mevcut istikrarlı fonlama tutarının ihtiyaç duyulan istikrarlı fonlama tutarına oranlanması ile hesaplanmakta olup, yüzde 100'ün üstünde olmalıdır. (Cangürel ve diğ., 2010).

$$\frac{\text{MevcutİstikrarlıFonlama Tutarı}}{\text{İhtiyaçDuyulanİstikrarlıFonlama Tutarı}} \geq \%100$$

3.6.Uzlaş Kapsamında Belirlenen Hedefler için Uygulama Takvimi

2010 yılında kamuoyuna duyurulan Basel III uzlaşısına göre belirlenen hedefleri bankalara kısa sürede empoze etmek pek mümkün olmayacaktır. Söz konusu hedeflerin 2013 yılından 2019 yılına dek aşama aşama gerçekleştirilmesi planlanmaktadır. Asgari çekirdek sermaye oranındaki değişiklik 2013 yılında başlayacak olup, sermaye koruma tamponu ise 2016 yılında uygulanmaya başlanacaktır. Bankaların yaşadıkları likit sorunların çözümüne yönelik getirilen likidite karşılama oranı için 2011-2015, net istikrarlı fonlama oranı için ise 2012-2018 yılları arası gözlem periyodu olarak belirlenmiş, gözlem periyodundan sonra ise

bu oranlar için asgari standartların ilan edileceği belirtilmiştir (Cangürel ve diğ., 2010). 2010 yılında belirlenen uygulama takvimi detaylı olarak Tablo 2’de görülebilir.

Tablo 2: Basel III Uygulama Takvimi

	Mevcut Durum	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	1 Ocak 2019 İtibariyle
Kaldıraç Oranı		Otorite Gözetimi		Paralel Uygulama 1 Ocak 2013- 1 Ocak 2017 Kamuya Açıklama 1 Ocak 2015					Birinci Yapısal Blok Uygulaması	
Asgari Çekirdek Sermaye Oranı	2%			3,5%	4,0%	4,5%	4,5%	4,5%	4,5%	4,5%
Sermaye Koruma Tamponu	-						0,625%	1,25%	1,875%	2,5%
Asgari Çekirdek Sermaye Oranı + Sermaye Koruma Tamponu	-			3,5%	4,0%	4,5%	5,125%	5,75%	6,375%	7,00%
Çekirdek Sermayeden Düşülen Değerler	-				20%	40%	60%	80%	100%	100%
Asgari Birinci Kuşak Sermaye Oranı	4%			4,5%	5,5%	6,0%	6,0%	6,0%	6,0%	6,0%
Asgari Sermaye Yeterliliği Oranı	8%			8,0%	8,0%	8,0%	8,0%	8,0%	8,0%	8,0%
Asgari Sermaye Yeterliliği artı Koruma Tamponu	-			8,0%	8,0%	8,0%	8,625%	9,25%	9,875%	10,5%
Birinci ve İkinci Kuşak Sermaye Bileşenleri Olmaktan Çıkarılan Enstrümanlar	-			2013 yılından itibaren kademeli olarak 10 yıl						
Likidite Karşılama Oranı		Gözlem Süresinin Başlangıcı				Asgari Standartların Belirlenmesi				
Net İstikrarlı Fonlama Oranı			Gözlem Süresinin Başlangıcı						Asgari Standartların Belirlenmesi	

Kaynak: Bank For International Settlements [BIS], 2010

4. BASEL III PERSPEKTİFİNDE TÜRK BANKACILIK SİSTEMİ

2000 ve 2001 yıllarında ülkemizde yaşanan krizlerden sonra, finansal sistemde önemli düzenlemeler yapılmıştır. Bankacılık Kanunu kapsamında yapılan bu düzenlemeler; a) Krizlerin yarattığı ekonomik tahribatın etkilerinin azaltılması b) Avrupa Birliği müktesebatı doğrultusunda bankacılık sisteminin, AB ve haliyle Basel standartları ile uyumlu olmasını sağlayacak başlıkları kapsamıştır (Ersoy, 2011:60).

Basel düzenlemeleri, esas amacı, bankaların risk yönetiminde verimliliğini artırmak ve küresel ve ulusal krizleri önlemeye veya tahribatını en aza indirmeye yönelik olarak hazırlanmaktadır. Ancak yaşanan krizlerde göstermiştir ki Basel II düzenlemeleri bu amaçları yeterince sağlayamamıştır. Bu yüzden Basel Komitesi yeni Basel III düzenlemelerini yapmayı gerekli görmüştür. Son yaşanan küresel krizin sonrasında hazırlanan Basel III düzenlemeleri, bankaların bulundurması gereken sermaye miktarını arttırmakla yetinmemekte, ayrıca yeni düzenlemeler de getirmektedir (Gürel ve Gürel,2012:25).

1989 yılı Ekim ayından 2005 yılı Ekim ayına kadar düzenlenen Tebliğ ve Yönetmeliklerle sermaye yeterlilik oranına, 5411 sayılı yeni Bankacılık Kanunu'nun 45. Maddesinde özellikle değinilmiştir. Kanunun sermaye yeterliliği başlıklı 45. Maddesinde oran için, asgari seviye %8 olarak öngörülmüş, ancak pay ve paydaya ne yazılacağına ilişkin bilgi Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu'na bırakılmıştır. Ayrıca Basel II hükümlerinin uygulanabilmesi için zorunlu olan "sermaye yeterliliği"ni her bir banka için farklı bir oranda uygulama ve gerektiğinde asgari oranı artırma yetkisi açık bir şekilde düzenlenmiş ve BDDK'ya verilmiştir. Basel III ile getirilen sermayenin nitelik ve niceliğinin artırılmasına yönelik düzenlemeler, BDDK tarafından, 05.09.2013 tarihinde yayımlanıp, 06.09.2014 tarihinde revize edilen "Bankaların Özkaynaklarına İlişkin Yönetmelik" ise bankaların özkaynak yapılarının, zararları karşılama kapasitelerinin artırılmasına ilişkin hükümleri içermektedir. Yönetmelik, özkaynakların ana sermaye, çekirdek sermaye, ilave ana sermaye ve katkı sermaye olarak sınıflandırılması ve bu sermaye türlerinin hangi nitelikleri taşıması gerektiği gibi konularda Basel-III'ün öngördüğü standartları mevzuatımıza yansıtmaktadır (Altıntaş,2018:100 ve T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı).

Türk Bankacılık sektörüne bakıldığı zaman, sermaye benzeri krediler özkaynaklar içerisinde düşük yer tutarken ödenmiş sermaye, kar yedekleri ve dağıtılmamış karlar gibi nitelikli sermayenin daha fazla yer tuttuğu gözlemlenebilir. Basel III'ün uygulamaya konduğu 2010 yılında ana sermaye kalemlerinin özkaynakların %92'sini oluşturduğunu, katkı kredilerinin ise özkaynakların %8'ini oluşturduğunu ifade edebiliriz (Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurumu [BDDK], 2010a). Sektörün sermaye kalitesinin bu bağlamda Basel III kriterlerine yönelik olarak üst düzeyde olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Basel III kapsamında sermaye yeterlilik rasyosu hesaplanırken özkaynaklardan çıkarılacak olan üçüncü kuşak sermaye, halihazırda bankacılık sektörümüzde yer almadığı için sözkonusu değişiklik ülkemiz bankacılığını etkilemeyecektir (Cangürel ve diğ., 2010).

Tablo 3: Özkaynak Ana Bileşenleri

Özkaynak Kalemleri (Haziran 2010)	Tutar (Bin TL)	Oran
Ana Sermaye	113.055.045	91,20%
Ödenmiş Sermaye	46.297.649	37,30%
Yedek Akçeler	62.430.683	50,40%

Mehmet KAYA-Ramazan TORUN

Diğer	4.326.713	3,50%
Katkı Sermaye	12.320.900	9,90%
Üçüncü Kuşak Sermaye	0	0,00%
Sermayeden İndirilen Değerler (-)	1.392.234	1,10%
Toplam Özkaynak	123.983.711	100,00%

Kaynak: Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurumu [BDDK], 2010a

Tarhan(2014)'e göre, bankacılık kesimini direkt olarak etkileyen sayılı faktörler var. Bunların arasında; faiz ve kur değerleri, kredilerin büyüme hızı, kredilerin kompozisyon ve kalitesi, takipteki alacaklar oranı ve diğer risk ölçütleri, fonlama kaynak ve maliyetleri, sektörün kârlılık oranları ekonominin büyüme hızı ve diğer makroekonomik veriler yer almaktadır. Bankacılık sektör için önemli olan değişkenlerdeki gelişmeler bir süzgeçten geçirildiğinde söz konusu gelişmelerin sektöre olan etkilerinin son durağı sermaye yeterlilik oranı olur. Yani, bankacılık hakkındaki değişkenlerde yaşanan gelişmelerin nihai etkileri sektörün sermaye yeterlilik oranına yansır. Bu nedenle, sektörün 2008 krizinden bu yana gidişatını belirlemek için en yaygın olarak kullanılan sermaye yeterlilik oranının ('Standart sermaye yeterlilik oranı') trendinin incelenmesi önemlidir.

Çünkü sermaye yeterliliği, bankanın finansal sağlamlığının en temel göstergelerinden biridir. Öyle ki sermaye yeterliliği bankanın sahip olduğu özkaynakların kredi, piyasa ve operasyonel bileşenlerden oluşan risk ağırlıklı varlıklar karşısındaki yeterlilik derecesi konusunda genel bir fikir vermektedir (Çatıkkaş, Yatbaz ve Duramaz,2018:844).

2008 yılında dünya finans sektörünü derinden etkileyen krizin olduğu dönemde, Türk bankacılık sektöründe sermaye yeterlilik oranı %18 iken, Basel III uzlaşısının duyurulduğu Eylül 2010 döneminde Türk bankacılık sektörünün sermaye yeterlilik oranı %19,3 oranında gerçekleşerek belirlenen hedeflerin çok üzerinde yer almıştır (Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurumu [BDDK], 2010b). Bu oran geçtiğimiz 11 yılın tamamında %15'in üzerinde yer alarak sermaye bakımından Türk bankacılık sektörünün ne kadar kuvvetli olduğunu göstermektedir. Bu oran 2018 yılının ikinci çeyreğinde ise %16,26 olarak gerçekleşmiştir (Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurumu [BDDK], 2018). BDDK'ya göre, Türkiye'nin %8 olması gereken sermaye yeterlilik oranına ilaveten 2006 yılı için asgari %12'lik hedef oran belirlenmesi, kriz sürecinde Türk bankalarının sermaye sıkıntısı yaşamamasını sağlayan etkili önlemlerden birisidir (Ersoy,2011:69).

Tablo 4: Sermaye Yeterlilik Oranı 2008-2018⁷

	KAMU	ÖZEL	YABANCI	TÜM SEKTÖR
2008	16,43	16,38	16,65	18,00
2009	18,38	19,52	18,69	20,47
2010	16,73	18,17	17,25	18,94
2011	16,74	15,31	16,86	16,46
2012	17,20	17,10	17,67	17,86
2013	13,50	14,80	15,50	15,30
	KAMU	YERLİ ÖZEL	YABANCI	TÜM SEKTÖR
2014	18,17	15,41	15,96	16,30
2015	16,77	14,66	15,56	15,56
2016	15,76	14,51	16,80	15,57
2017	17,41	17,26	24,40	16,87
2018 ⁸	15,32	15,79	18,08	16,26

Kaynak: Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurumu [BDDK]

Ayrıca Tablo 4'ten görüleceği üzere sektördeki yabancı bankaların sermaye yeterlilik oranları tüm sektörün üzerinde gerçekleşmiştir. Kamu bankaları ve yerli özel bankaların oranları birbirine yakınlık göstermektedir. Bu oranlar olası bir stres döneminde Türk bankacılık sektörünün çok ciddi finansal sıkıntılar yaşamayacağına dair bazı ipuçları vermektedir. Basel III uzlaşısı kapsamında hedeflenen oranlara 2019 yılından çok daha önce varan sektörün bu başarısında BDDK'nın düzenleyici etkisi yadsınmaz.

2019 yılında %10,5'e yükseltilmesi beklenen sermaye yeterlilik rasyosu ve sermaye tamponu toplamının Türk bankacılık sektörü için çoktan karşılanmış bir hedef olduğu söylenebilir. 2006 yılında, Basel II uzlaşısındaki %8'lik sermaye yeterlilik oranının aksine Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'nun asgari %12 oranında hedef belirlemesi ve bankacılık sektörünün buna ulaşması, 2008 küresel krizinin ülkemiz açısından daha küçük çaplı zararlarla atlatılmasını sağlamıştır. BU krizde Türkiye, OECD ülkeleri içinde, kamunun sermaye desteğine ihtiyacı olmayan tek ülke olmuştur (Cangürel ve diğ., 2010). Bunda

⁷ BDDK'dan alınan 2008-2013 yıllarını kapsayan verilerde Kamu, Özel ve Yabancı Bankalar ayrımı varken, 2014 yılından sonraki verilerde ise Kamu Bankaları, Yerli Özel Bankalar, Yabancı Bankalar ayrımı vardır.

⁸ 2018 Haziran ayı verisidir.

BDDK'nın aşağıdaki uygulamalarının etkili olduğunu söylemek mümkündür (Hazar vd.,2018:146):

- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu şube açmak isteyen bankalar için, sermaye yeterliliği rasyosunu minimum %8 yerine %12 olarak uygulamaktadır. Bu nedenle, şube açmak isteyen bankalar üstlenecekleri her bir birim risk için daha fazla özkaynak bulundurmaya yönlendirilmektedir. Böylece olası riskler öncesinde özkaynak takviyesi yasal mevzuat doğrultusunda peşin olarak yapılmaktadır.
- Son yıllarda, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu bazı yıllar zorunlu, bazı yıllar için ise tavsiye niteliğinde bankaların yılsonu karlarını dağıtırmayarak, özkaynaklarına ilave etmeleri yönünde kararlar almaktadır. Bu uygulama bankaların yine her türlü riski üstlenmeden peşin olarak yüksek özkaynak bulundurmalarını sağlamaktadır.
- Özellikle 2005 yılı sonrasında Türk bankacılık sektörüne artan yabancı sermaye ilgisi ile birlikte gündeme gelen banka el değiştirmelerinde, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'nca gayri resmi olarak yeni ortaklara aldıkları bankalara sermaye takviyesinde bulunmaları yönünde telkinlerde bulunmaktadır. Dolayısı ile ortak değiştiren bankalar da bu işlem sırasında yeni ortağın takviyesi ile yüksek özkaynak seviyesine ulaşmaktadır.

Sermaye yeterliliği hesaplamalarının özü, bulundurulmuş özkaynaklar ile üstlenilen riskler arasında bir denge kurma ve bu dengeyi sürdürme felsefesi üzerine kuruludur. Diğer taraftan ise, birer güven kurumları olarak bankaların sermaye yapılarının yeterliliği ve güçlülüğü, sistemin işlemesi ve güven sağlanmasının temel koşullarıdır (Hazar,2018:136).Ayrıca Türkiye ekonomisinin büyüme ihtiyacı, bankacılık sektörünün özkaynaklarının güçlü bir yapıya sahip olmasının yanında yüksek sermaye yeterlilik oranları(SYO) ile faaliyet göstermesini gerektirmektedir. Özellikle risklerin yüksek olduğu dönemlerde daha çok önemli olan SYO'nun, finansal istikrarın sürdürülmesine de katkısı bulunmaktadır (Reis ve Kötüoğlu,2016:103).

Bu açıdan Türk bankacılık sektörünün borç/sermaye yapılarını gösteren kaldıraç oranlarının düşük olması, sermayenin ağırlıklı olarak ana sermayeden oluşması, BDDK'nın

%12 Sermaye Yeterliliği Oranı kriteri, ve fonlamanın büyük oranda mevduat ile sağlanması Basel III'den Türk bankaları yabancı bankalara oranla daha az etkilenecektir. Dolayısıyla bu yeni düzenleme, Türk bankaları açısından çok önemli bir farklılık yaratmamıştır. Çünkü Türk bankalarının sermaye yeterliliği oranları çok yüksektir (Yardımcıoğlu ve Demirel,2010:72).

Ancak Çolak(2010)'ın sadece SYO 'ya odaklanmayıp resmin bütününe bakma konusundaki tespiti de önemlidir. O'na göre;" *Bir bankacılık sektörünü krizden sadece sermaye yeterliliği oranının yüksek olması kurtarmaz. Sektörün kurtarıcısı ya da sektörü krizden uzak tutan faktör, bankaların bankacılık kuralların uyup uymadığıdır. Örneğin 2001 kriz öncesi bankalarımızın sermaye yeterliliği yerlerde sürünmüyordu. Onları likidite krize sürükleyen, kurallara uyulmayan bankacılık yapıları ve devletin uyguladığı iktisat politikalarıdır. Yoksa bir bankaya yönelik mevduat çekilişi başladığında sermaye yeterliliğinin yüksek olması o bankayı tek başına kurtarmaya yetmez. Çünkü bankalar kasalarında para bulundurmazlar."*

Son olarak küresel kriz de, sermayenin kalitesinin korunması için, bilançoda özkaynaklar grubu altında tasnif edilen sermaye kalemlerine odaklanmanın yeterli olmadığını açık bir şekilde göstermiştir. Örneğin Basel 1.5 düzenlemesi ile (yine Basel 1.5 ile getirilen piyasa sermaye riski yükümlülüğünün etkilerini hafifletmek gayesiyle) Basel Komitesi'nce yaratılan "üçüncü kuşak" sermayenin sağlıklı olduğu yine ancak banka iflas ettikten sonra zarar karşılama özelliği kazanacak, sermaye benzeri krediler karşılığında risk alınmasına izin verilmesinin fazlaca sağlıklı olmadığı küresel krizde anlaşılmış bulunmaktadır (Altıntaş,2018:98).

5. BASEL III KRİTERLERİ HAKKINDA DEĞERLENDİRME

Basel III'ün sermaye ve likidite konusundaki sıkılaştırıcı global standartlarının, bankaların faaliyetlerine ve dolaylı olarak da ekonomiye etkileri tartışılmaktadır. Bankaların sermaye yapılarının güçlendirilmesi, yüksek borçlanma ve iflas risklerini azaltırken aynı zamanda olağanüstü durumlarda taahhütlerini yerine getirme imkanı da sağlamıştır. Ancak artan sermaye ihtiyacının bankaların finansal maliyetlerini arttırması sebebiyle azalan kredilendirme hacminin, piyasa talebinin düşmesi gibi reel ekonomiye olumsuz yansımaları

sözkonusudur. Bunun yanında bu standartların sektördeki sorunların teşhisi ve çözümü konusunda ne kadar referans olup olmayacağı da ayrı bir sorundur.

Nitekim Basel III uzlaşısına yapılan en önemli eleştirilerden birisi 2008 krizinde yaşanan finansal sorunların çözümü için doğru teşhisin yapılmaması idi. 2008 krizinde iflasını açıklayan Lehman Brothers battığında Basel III kriterlerini hali hazırda karşılayabiliyordu (Cangürel ve diğ., 2010). Lehman Brothers iflasından beş gün önce yayınladığı raporda birinci kuşak sermaye oranının %11 olduğunu açıklamıştı. Bu oran o dönemki gerekliliklerin tam üç katına denk gelmektedir (Matai, 2010). Tüm bunların ardından, Basel III uzlaşısının getirdiği çözüm önerilerinin doğru bir reçete olup olmadığı tartışılmıştır.

Basel III'ün lehine olan bir ana argüman, sermaye ihtiyacının artmasıdır. Bankalar finansal sistemin sorunlarını çözebilir ve uzun vadeli istikrarını destekleyebilir. 2007'den itibaren başlayan son finansal kriz sırasında bankalar oldukça kaldıraçlıydı. Borçların temerrüde düştüğü ve bankaların varlık değerlerinin azaldığı durumlarda, bu birbirine bağlı kurumların mali sıkıntıları piyasada büyük sorunlara yol açmıştır. Bu, sadece bankacılık sektörünü değil, reel ekonomiyi de etkiledi. Daha yüksek sermaye gereksinimleri mevcut olsaydı, ekonomik krizin patlak vermesi önlenmiş olabilir veya en azından yoğunluğu azaltılabilirdi (Kurkliński,2015:5).

Son düzenlemeyle birlikte finans alanına dair duyulan endişelerden bir diğeri ise denetim arbitrajının oluşma ihtimalidir. Basel III, bir önceki uzlaşuya göre daha fazla sermaye ve daha nitelikli sermaye barındırılması konusunda bankalara zorunluluklar getirmiştir. Bununla da kalmayıp bankaların likit varlıkları üzerinde de düzenlemeler yapılmıştır. Yeni düzenlemeler maliyet artışlarını da beraberinde getirmektedir. Bu durumda regülatör kurumların bankalara karşı tüm dünyada eşit davranması gerekmektedir. Aksi durumda esnek politikalar güden ülkelere doğru bir arbitraj olması söz konusudur (Cangürel ve diğ., 2010).

Basel III uzlaşısı daha önce belirttiğimiz üzere uzun süren bir uygulama takvimini kapsamaktadır. Buradaki esas amaç, yeni kuralları bankalara bir anda empoze edip finans sistemi üzerinde olumsuz hava oluşturmamak ve uzun bir süreç ile maliyetleri düşürmektir. Ancak bu kadar uzun bir takvimin bankacılık sektörüne ne getireceği akıllara şüpheler getirmiştir (Cangürel ve diğ., 2010). Nitekim BDDK sadece likidite karşılama oranı için şimdiye dek 2006,2014 ve 2017'de olmak üzere üç farklı yönetmelik yayınlamıştır

Basel III kriterleri uygulama açısında da eleştirilmektedir. Bu bağlamda mevcut koşullarda düşük sermayesi bulunan bankaların bu uygulamalar ile sermaye miktarlarını arttırabilmeleri çok mümkün görülmemektedir. Söz konusu durumun bankacılık faaliyetlerini yavaşlatacağı ve bu durumun da ülke ekonomilerine olumsuz etkide bulunacağı düşünülmektedir. Örnek olarak ekonomik durgunluk problemi ile mücadele eden Avrupa ülkelerindeki bankalar, bu kriterleri yerine getirmekte zorlanmaktadırlar. Bundan dolayı söz konusu kriterlerin ilgili bankaların kullandıkları kredileri azaltacağı ve bu durumda halihazırda ekonomik sıkıntı yaşayan bu ülkelerin bu problemini arttıracacağı düşünülmektedir (Gündoğdu,2016).

Basel III'e ilişkin bir başka eleştiri ise; yeni kurullarla beraber banka fonlarının daha düşük risk grubunda yer alan yüksek derecelendirme notuna sahip kamu borçlanma araçlarına geçmesi halinde, bankaların portföylerine önemli oranlarda ülke risklerinin taşınması ve özel sektörde düşük derecelendirme notuna sahip firmaların da fon ihtiyaçlarını karşılayamamaları sebebiyle, finansal çıkmaza girmeleri ihtimalidir (Külahi,Tiryaki ve Yılmaz, 2013:196).

Tüm bu eleştirilere ve endişelere rağmen, krizlerin 2008 krizinde olduğu gibi yarattığı yıllar süren ekonomik ve sosyal tahribatlar göz önünde bulundurulduğunda; öncelik krizlerin yaşanmaması için tedbir almaksa ve ekonominin finansallaşması ile kriz yaşanması olasılığı daha da artmışsa, finansal sistemi ve kurumlarını disipline eden Basel III gibi düzenlemelere daha çok ihtiyaç olduğu/olacağı açıktır.

SONUÇ

Bir ülkede finansal sistemin esas aktörü olan bankalar, bir yandan sermaye birikiminin oluşumuna önayak olurken diğer yandan reel yatırım harcamalarının finansmanına olanak sağlayarak ekonomide çok önemli işlevler yerine getirmektedirler. Bunun yanı sıra kişilerin ve kurumların finansman ihtiyacını karşılayarak piyasada talebin canlanmasına bu sayede ekonomide çarkların dönmesine ve hükümetlerin ekonomik hedeflerine ulaşmasına katkı

sağlamaktadırlar. Doğaldır ki her ülke finansal sistemin işleyişi ve bankacılık faaliyetlerinin kontrol ve denetimi için çeşitli kurallar uygulamıştır. Finansal küreselleşme finans sektörünün ve bankaları büyümesine yol açtığı gibi, ekonomi üzerindeki etkilerinin de artmasına yol açmıştır. Bu etki finansman ve yatırım olanaklarının genişlemesi açısından olumlu olarak görülürken, ekonomide yarattığı kırılganlıklar sebebiyle bir o kadar da olumsuz olarak görülmüştür.

Özellikle finans sektörünün kar ve risk konusundaki iştahı, bir yandan piyasaya sürekli yeni finansal enstrümanların ve türev ürünlerin piyasaya sürülmesine yol açarken, diğer yandan toplumun ekonomik açıdan zayıf kesimlerini müşteri portföyüne dahil etmesi yönünde çabalamasına yol açmıştır. Kontrolsüz ve denetimsiz bir şekilde büyüyen finans sektörü ve kurumların, en başta da bankaların, ekonominin gerçekleriyle örtüşmeyen ve reel sektörden kopuk gidişatı, ekonomiler kadar kapitalizmin geleceğini dahi de tehdit etmiştir. Nitekim onuncu yılını dolduran 2008 krizi, 1929 krizi kadar derin ekonomik yaralar açarken başta kapitalist çevrelerde olmak üzere sistemin geleceğini tartışmaya açarak bunu fazlasıyla göstermişti. Bu tartışmalar üzerinden, geniş perspektiften birçok çözüm önerisi geliştirilse de, sorunun kaynağı görülen küresel finansal sistemi düzenlemek, bankaların tabi olduğu mali kriterleri sıkılaştırmak ve yaygınlaştırmak çözümün parçalarından biriydi.

Bu amaçla Basel Komitesi Basel III ile finansal istikrarı sağlamak, finansal sistemin esas aktörü olan bankalarla ilgili yaşanan kötü tecrübeleri yaşamamak veya asgariye indirmek için, ortak kontrol ve denetim standartları belirlemiştir. Bu standartlar bankaların özellikle sermaye açısından güçlendirilmesi için, sermayenin nitelik ve niceliğinin artırılması yanında ek olarak sermaye tamponu konulması ve yüksek borçlanma ve likidite konusundaki risklerini azaltmak için de sınırlandırmaların getirilmesi hususundaki düzenlemeleri kapsamaktadır. 12 Eylül 2010'da kabul edilen ve 2013-2019 yılları arasında kademeli olarak hayata geçirilecek düzenlemeler, finansal krizle birlikte ortaya çıkan Basel II'nin eksiklerini tamamlayıcı ve güçlendirici niteliktedir.

2008 krizinin neticesinde Basel Komitesi aldığı yeni kararları, 2010 yılında yürürlüğe koyduğunda birçok soru işareti vardı. Ancak bugün geriye dönüp baktığımızda alınan bu önlemlerin meyvelerinin artık toplanabildiği, daha sıkı politikalar sayesinde stres dönemlerine bankacılık sektörünün hazır olduğu gözlemlenebilir. Elbette krizin etkileri henüz tamamen geçmese de artık büyüme oranlarındaki artışlar daha net bir şekilde görülebilmektedir. Bu da

Basel Komitesi'nin aldığı sıkılaştırma kararlarının şimdilik ne denli yerinde olduğunu bizlere göstermektedir.

2001 krizinde birçok bankasını kaybeden Türk bankacılık sektörü daha sonra BDDK'nın sert politikaları ile karşılaşmış ve bunlara zor da olsa adapte olmuştur. Ancak bu zorlanma bankacılık sektörünün 2008 küresel krizini neredeyse hiç zarara uğramadan atlatmasını sağlamıştır. BDDK'nın özellikle sermaye yapısı ve yeterliliği konusundaki hassasiyeti, sermaye yeterlilik rasyosunu %8 yerine %12 olarak uygulaması gibi, bu konudaki başarıda rol oynamıştır. Çünkü BDDK'nın 2009 yılındaki Çalışma Tebliğinde de belirtildiği gibi, 2002 ve sonrasındaki krizden çıkarılan derslerden birisi de, güçlü sermaye yapısının korunmasının önemi olduğu için, bu dönemde yürütülen tüm politikalarla da güçlü sermaye yapısının korunmasının gerekliliği vurgulanmıştır. Ancak bu oranın tek başına bankaları olağanüstü durumlarda kurtarmaya yetmeyeceği bankacılığın genel kurallarına uygun davranılmasının gerektiği de unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

- ALTINTAŞ,M.A.(2018), “Bankacılıkta Risk ve Sermaye Yeterliliği”,Turhan Kitabevi,Ankara
- ARSLAN,İ.(2008), “Basel Kriterleri ve Türk Bankacılık Sektörüne Etkileri”, *Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu Çalışma Tebliği Sayı: 1*
- ARICAN,E.YÜCEMEMİŞ,B.T(2016),”Ekonomik Gelişmeler ve Seçilmiş Göstergelerle Türkiye’de Bankacılık Sektörü” İktisadi Araştırmalar Vakfı
- BANKACILIK DENETLEME VE DÜZENLEME KURUMU [BDDK]. (2005). Erişim Tarihi: 15 Aralık 2017, https://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Basel/125010_Soruda_Basel-II.pdf
- BANKACILIK DENETLEME VE DÜZENLEME KURUMU [BDDK]. (2010a). Erişim Tarihi: 20 Aralık 2017, https://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Raporlar/Finansal_Piyasalar_Raporlari/8469fpr_haziran2010.pdf
- BANKACILIK DENETLEME VE DÜZENLEME KURUMU [BDDK]. (2010b). Erişim Tarihi: 20 Aralık 2017, https://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Raporlar/Finansal_Piyasalar_Raporlari/8890eylulfpr_22.12.09_33docx.pdf
- BANKACILIK DENETLEME VE DÜZENLEME KURUMU [BDDK]. (2017). Erişim Tarihi: 20 Aralık 2017, https://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Raporlar/TBSGG/16430tbs_temel_gostergeler_doc_turkce.pdf
- BANKACILIK DÜZENLEME VE DENETLEME KURULU(2009),Krizden İstikrara Türkiye Tecrübesi,Çalışma Tebliği(Gözden Geçirilmiş İkinci Baskı)
- BANKALARIN LİKİDİTE KARŞILAMA ORANI HESAPLAMASINA İLİŞKİN YÖNETMELİKTE DEĞİŞİKLİK YAPILMASINA DAİR YÖNETMELİK. (2017). T.C. Resmi Gazete, 30123, 13 Temmuz 2017.
- BANK FOR INTERNATIONAL SETTLEMENTS [BIS]. (2010). Erişim Tarihi: 19 Aralık 2017, <http://www.bis.org/press/p100912b.pdf>
- BANK FOR INTERNATIONAL SETTLEMENTS [BIS]. (2011). Erişim Tarihi: 18 Aralık 2017, <https://www.bis.org/publ/bcbs189.htm>
- BULUT,B.(2013), “Basel III ve Getirdikleri” <http://www.kobitek.com> Erişim Tarihi:18.09.2018
- CABAS, M. (2017), “2001 Eski Türkiye’nin Son Yılı”, (1.Baskı). İstanbul: Can Sanat Yayınları

- CANGÜLER O., GÜNGÖR S., SEVİNÇ V.U., KAYCI İ., ATALAY S. (2010). “Sorularla Basel III.” Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu Risk Yönetimi Dairesi. Erişim Tarihi: 15 Aralık 2017, https://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Basel/8742sorularla_basel_iii_29_11_2010_.pdf
- CARUANA, J. (2010) “Basel III: Towards A Safer Financial System. Speech at the 3rd Santander International Banking Conference” Madrid. Erişim Tarihi: 16 Aralık 2017, <http://www.bis.org/speeches/sp100921.htm>
- ÇATIKKAŞ,Ö.,YATBAZ A. DURAMAZ,S.(2018), “Basel Sermaye Yeterliliği Oranındaki Değişimin Türk Bankacılık Sektörü Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi: Katılım Bankaları ve Geleneksel Bankaların Karşılaştırmalı Oran Analizi”,*İşletme Araştırmaları Dergisi*,10/1,839-855
- ÇOLAK,Ö.F.,(2010),Sermaye Yeterliliği ve Bankalar, <https://www.dunya.com/kose-yazisi/sermaye-yeterliliği-ve-bankalar/6400,Erişim> Tarihi:28.09.2018
- DEMİRKOL,Ö,F.ABA,E.(2012), “Basel II Sermaye Uzlaşısı Yeterliliği İçinde Gelen Ek Düzenlemeler Seti: Basel III Kriterleri”, *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 2, s.253-265
- ERDOĞAN,A.(2014), “Basel Kriterlerinin Bankacılık Sektörüne Etkisi ve Türkiye’de Bankacılık Sektörünün Basel Kriterlerine Uyum Süreci”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Haziran 2014 Cilt 16 Sayı 1 (141-182)
- ERSOY,H.(2011), “Türk Bankacılık Sisteminde Sermaye Yeterliliği Ve Basel Standartları”, *İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 1 (9), 53-72
- GÜNDOĞDU,A.(2016),Bankacılığın Temelleri, <https://books.google.com.tr/books?isbn=6053205397,Erişim> Tarihi:29.09.2018
- GÜREL,E.,GÜREL,E.B.B.(2012), “Basel III Kriterleri”, *BSAD Bankacılık ve Sigortacılık Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1 Sayı 3-4(16-28)
- KÜLAHİ, E.A.,TİRYAKİ,G.VE YILMAZ,A.(2013), “Türkiye’de Basel I, II ve III Kurallarına Uyum Süreci”,*Öneri Dergisi*. 186-200
- KOĞAR,Ç.(2010) “Küresel Finansal Sistemin Reformuna Yönelik Çalışmalar”, 4 Ekim, Türkiye Bankalar Birliği’nde Yapılan Sunum, İstanbul.
- KURKLİNSKİ,L.(2015), Basel III – Reactions of the Banks, Niklas Ebenauer Warsaw School of Economics
- MATAİ, D. (2010), “Basel III: Making Banks Stronger or Not?.”Erişim Tarihi: 20 Aralık 2017, <http://www.mi2g.com/cgi/mi2g/frameset.php?pageid=http%3A/www.mi2g.com/cgi/mi2g/press/250110.php>
- MORENO, R. (2011) “Policymaking From A Macroprudential Perspective In Emerging Market Economies. Basel: Monetary and Economic Department.

- ÖZÇAM,M.(2004), “Basel II Uzlaşısı”,Sermaye Piyasası Kurulu Araştırma Raporu
- REİS,G.,KÖTÜOĞLU,R.(2016),Türk Bankacılık Sektörünün Sermaye Davranışı, Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi - Cilt:14,(101-110)
- ŞAHİN,İ.(2013), “Küresel Finansal Kriz Esnasında Geliştirilen Bankacılık Düzenlemelerinden Basel III Kriterlerinin Kapsamı Ve Uygulama Süreci”,*Muhasebe ve Finansman Dergisi*,(149-166)
- TARHAN,V.(2014), Ekonomilerin kırılğanlığında bankacılık sektörünün önemi, <http://t24.com.tr/yazarlar/vefa-tarhan/ekonomilerin-kirilganliginda-bankacilik-sektorunun-onemi,9719>,Erişim Tarihi:23.09.2018
- TAŞPINAR,G.(2018), “Basel Kriterleri ve Türk Bankacılık Sistemine Etkileri”, Dünya Gazetesi
- T.C.Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı (2018) Erişim Tarihi:28 Eylül 2018
https://www.ab.gov.tr/files/EMPB/web_dosyalari/bddk_basel_iii_internet_icerigi.pdf,
- TÜRKİYE CUMHURİYETİ MERKEZ BANKASI [TCMB]. (2010). Erişim Tarihi: 15 Aralık 2017, http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/b3118f7c-cd44-4883-86cc-68fa682ca2e1/Fir_TamMetin11.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-b3118f7c-cd44-4883-86cc-68fa682ca2e1-krk7U7W
- YARDIMCIOĞLU,M.,DEMİREL,H.G.(2010),Risk Yönetiminde Kriz Sonrası Yeni Finansal Mimariye Yönelik Bir Adım:Basel III,*Mali Çözüm*,Kasım-Aralık,(61-81)

Araştırma Makalesi¹**Makale Geliş Tarihi:** Eylül 2018**Makale Kabul Tarihi:** Aralık 2018**ELAZIĞ İLİNDEKİ KOBİ'LERİN MALİYET VE YÖNETİM MUHASEBESİ
SİSTEMLERİNİN CHAID ANALİZİ İLE İNCELENMESİ**Özcan DEMİR²İrem TANYILDIZI³Aytul BAĞLIOĞLU⁴**ÖZ**

Küçük ve orta büyüklükteki işletmeler, gelir elde etmeleri, istihdam yaratmaları, ara malı üretmeleri, ekonomiye katkıları, küçük ve esnek yapıları nedeniyle ekonominin vazgeçilmez unsurlarından biri haline gelmiştir. Günümüzde gelişen teknoloji ve rekabet, büyük işletmeleri olduğu gibi küçük işletmeleri de değişime zorlamaktadır. KOBİ'lerin küçük ve esnek yapıları bir avantaj olarak sınıflandırılrsa da, kurum kültürü, bilgi sistemleri, çalışanlar ve sermaye gibi farklı alanlardaki yapısal eksiklikler değişime karşı en büyük dezavantajlardır.

KOBİ'lerin varlıklarını sürdürebilmeleri büyük işletmelere göre daha zordur. Pazarda var olabilmek için kullanabilecekleri en önemli rekabet silahları ise yönetim bilgi sistemleridir. Yönetim bilgi sistemlerinin en eskisi muhasebe bilgi sistemidir. Muhasebe bilgi sistemi; işletme personeline, yöneticilerine ve işletmeyle ilgili dış paydaşlara karar alma sürecinde yardımcı olan ve gerekli bilgiyi sunan bir bilgi sistemidir. Muhasebe bilgi sistemi teknolojik gelişmelerden etkilenen ve yönetim tarafından desteklenmesi gereken bir sistemdir. Çalışmada büyük miktarda veri içerisinde gizli kalmış değerli ve kullanılabilir bilgileri açığa çıkarma özelliği olan Veri Madenciliği, Veri Madenciliği yöntemlerinden de segmentasyon

¹ Bu makale **iThenticate** sistemi tarafından taranmıştır.

² Dr. Öğr. Üyesi, Fırat Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, odemir@firat.edu.tr

³ Uzman, Fırat Üniversitesi, Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, itanyildizi@firat.edu.tr

⁴ Yüksek Lisans Öğrencisi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Ens., İşletme ABD, aytulbaglioglu@gmail.com,

için en uygun yöntem olan ChiSquare Automatic Interaction Detector (CHAID) karar ağacı algoritması kullanılmıştır. Çalışmada KOBİ'ler ayrı bir maliyet-yönetim muhasebesi birimlerinin olmadığını belirtmekte, genel olarak alt birim bazında bir yapılanmanın olmadığı görülmektedir. KOBİ'ler hammadde ve stok takiplerini muhasebe bilgi sisteminden yaptıklarını, muhasebe biriminden elde edilen her türlü bilginin anında yönetim ile paylaşıldığını belirtmektedir.

Anahtar Kelimeler: KOBİ, Muhasebe Bilgi Sistemi, Karar Ağacı, CHAID Analizi.

EXAMINATION OF COST AND MANAGEMENT ACCOUNTING SYSTEM WITH CHAID ANALYSIS IN THE SMALL AND MEDIUM SIZED ENTERPRISES (the SMEs) IN ELAZIG

ABSTRACT

The SMEs (Small and Medium sized Enterprises) have been one of the essential elements of economy because of their contributions to economy with their small and flexible structures. Nowadays, advancing technology and competition is forcing the SMEs as well as the big business to alternate. Although SMEs' small and flexible structures are being categorized as an advantage, structural deficiencies in different areas such as corporate culture, information systems, employees and capital are the biggest disadvantages against alteration.

It is much harder for the SMEs to continue to their existence than big businesses. The SMEs' most important competition instrument is management information systems to survive in the market. The earliest management information systems is accounting information system. Accounting information system is a data system that presents necessary data and helps to employees, managers and external stakeholders in decision process. Accounting information system is a system, which is influenced by technological developments and needs to be supported by administration. Data Mining method, which can be describe as a collection of techniques that aim to find useful but undiscovered patterns in collected and Chi-Square Automatic Interaction Detector (CHAID) decision tree algorithms, one of the data mining method was used for segmentation in the study. In the study SMEs state that there is no separate cost-management accounting units, in general it is seen that there is no sub-unit structure. SMEs state that they make their raw material and stock follow-up from the accounting information system, and that all the information obtained from the accounting unit is shared with management immediately.

Key Words: The SMEs, Accounting Information System, Decision Tree, CHAID Analysis.

GİRİŞ

Günümüzde muhasebe; basit şekilde defter tutmanın ötesinde işletmenin vereceği kararlarda yol gösterici bir nitelik gösteren, teknolojinin gelişmesiyle birlikte sürekli kendini yenileyen bir sistem haline gelmiştir. İşletmelerin ve yöneticilerin, meydana gelen değişimin mevcut ve gelecekteki durumlarını etkileme düzeylerini incelemeleri gerekmektedir. Bu amaca ulaşabilmeleri yöneticilerin bilgileri doğru kaynaktan almalarına bağlıdır. İşletmelerde iç ve dış çevreden gelen bilgileri alma, kayıtlama, raporlama, yorumlama ve ilgililere sunma muhasebenin görevlerindedir. Dolayısıyla muhasebenin işletme içi ve işletme dışı değişimlerden etkileneceği açıktır.

İşletme içinde yönetimin ve çalışanların tutum ve davranışlarını gösteren, işletmelere kimliğini kazandıran işletme kültürü ile işletmede var olan muhasebe sistemi arasında bir ilişki vardır. Yönetim tarafından desteklenen ve alanında uzman kişilerin çalıştığı işletmelerde muhasebe birimine verilen önem diğerlerinden çok daha fazladır. Muhasebe bilgi sistemi başta olmak üzere diğer birimlerini profesyonel olarak kuran işletmelerde, doğru kararların alınması ve doğru yerlerde kullanılması sonucunda başarı kaçınılmazdır.

Büyük işletmelerde muhasebe bilgi sistemi kurum içinde kurulmakta ve alanında uzmanlaşmış kişiler bu birimlerde çalışmakta, yönetim tarafından gerekli teknolojik destek bu birime sağlanmaktadır. Küçük ve orta boy işletmelerde ise muhasebe birimi kurulmasından ziyade bu faaliyetler muhasebe firmalarından destek alınarak sürdürülmektedir. KOBİ'lerde ön muhasebe, işletme içinde ilgili kişiler tarafından tutulan kayıtlardan elde edilmektedir. Yöneticiler tarafından etkin bir muhasebe biriminin kurulmamasının sonucu olarak muhasebe firmalarından elde edilen bilgilere göre kararlar alınmaktadır. Alınan kararlarda; işletme dışında çalışan muhasebe firmalarının muhasebe bilgilerine verdikleri önem, yöneticilerin muhasebe bilgilerine verdikleri önem, kurum kültürü, bireylerin etik değerlere verdikleri önem ve muhasebe bilgi sisteminden elde edilen bilgilerin yorumlanma şekli etkili olmaktadır.

1. Maliyet Muhasebesi Sistemi

Ömeroğlu (2003) çalışmasında her geçen gün plan yapmak ve karar vermek için bilgiye daha fazla ihtiyaç duyan yöneticilere; muhasebe bilgilerinin en uygun zamanda, en doğru ve en uygun biçimde iletilmesi yönündeki çabaların yoğunlaştığı ve bu süreçte maliyet muhasebesinin de öneminin arttığı görüşündedir. Özellikle işletme yönetiminde, muhasebe

verilerinin ve diğer finansal verilerin nasıl kullanılabilceğini konu edinen bir alt sistem olarak maliyet muhasebesinin önemi ortaya çıkmaktadır.

Büyükmirza (2008) çalışmasında maliyet muhasebesinin amaçları:

- ✓ Üretilen mamullerin birim maliyetlerini saptayarak, bilançoda mamul ve yarı mamul stoklarının, gelir-gider tablosunda satılan mamullerin maliyetlerinin belirlenmesini sağlamak.
- ✓ Yönetimin kısa vadeli planlama ve mamul fiyatlandırma çalışmalarına ışık tutacak tarihsel ve tahminsel gider ve maliyetleri belirlemek, gider bütçelerini düzenlemek.
- ✓ Yapılan giderleri sorumluluk merkezleri (gider yerleri) itibariyle ayrıntılı biçimde izleyerek ve bunları gider standartları ile karşılaştırıp ortaya çıkmış sapmaları nedenlerine göre çözümleyerek yöneticilere maliyet kontrolü ve başarı değerlendirmesi için gerekli temel bilgileri sağlamak.
- ✓ Uzun vadeli ya da olağan dışı kararlarla ilgili seçeneklerin maliyetlerini saptayıp, karşılaştırmalı biçimde ortaya koyarak özel yönetim kararlarına ışık tutmaktır.

Büyükmirza (2003) çalışmasında maliyet muhasebesi, işletmelerdeki içe dönük faaliyetlere yönelik olarak çalışmaktadır. Maliyetin ve maliyet muhasebesinin kullanılmadığı faaliyet alanı hemen hemen yok gibidir. Bu yüzden mal veya hizmet üretiminden bunların satış fiyatlarının belirlenmesine kadarki tüm süreçlerde maliyet muhasebesi, yöneticilere alacakları kararlarda bilgi sağlamaktadır. Birçok işletme türünde uygulanabilen maliyet muhasebesi daha çok üretim işletmelerinde uygulanmaktadır.

Backer ve Jacobsen (1983) çalışmalarında maliyet muhasebecisi, üretim maliyetine ait verileri toplamak için, bir maliyet muhasebesi sistemini meydana getirir, özel kayıtlar tutar ve hesaplar açar. Bir işletmede ayrıntılı maliyetlerin hesaplanması için uygulanacak sistem, ürünün cinsine olduğu kadar, işletmenin büyüklüğüne, genel örgüt yapısına ve üretim tekniğine de sıkı sıkıya bağlıdır. Her işletme kendi yapısal özelliklerine ve gereksinimlerine uygun sistemi kurmak, sürekli geliştirmek, değişen koşullara uydurmak zorundadır. Maliyet muhasebesi sistemini üç alt sisteme ayırarak incelemek mümkündür:

- ✓ **Maliyet Hesaplama Sistemi:** Mamul ve hizmet üretim maliyetini oluşturan giderlerin ölçülmesinden birim maliyetlerin hesaplanmasına kadar geçen süreçte kullanılan yöntem ve esaslar.

- ✓ **Kayıt Sistemi:** Birim maliyetlerin hesaplanması sürecinde maliyeti oluşturan unsurların kaydedilmesi, izlenmesi ve üretilen maliyet bilgilerinin raporlanması konusundaki yöntem ve esaslar.
- ✓ **Maliyet Yönetim Sistemi:** Birim mamul maliyetini oluşturan unsurların planlanması, kontrolü, analizi vb. konularda kullanılan yöntemler.

Bıçakçı (2006) çalışmasında maliyet muhasebesinin işletmelere sağladığı faydaları yönetim ve işletme içi faaliyetler açısından da değerlendirmek mümkündür. Yönetimin doğru kararlar alabilmesi ve işletmenin istenen verimlilik ve kârlılık hedeflerine ulaşması, maliyet muhasebesinin sistematik olarak vereceği maliyet kayıtlarının ve raporlarının doğruluğuna veya doğru yorumlanmasına bağlıdır. Ayrıca maliyet muhasebesi işletmelerde maliyeti oluşturan tüm faaliyetler ile ilgilendiğinden, diğer departmanlarla iyi bir bilgi alışverişi içindedir. Diğer departmanlar için gerekli olan planlama ve karar vermeye yardımcı verilerin bir kısmı da maliyet muhasebesinden sağlanmaktadır. Yani maliyet muhasebesinden sağlanan veriler hem yönetim kararlarının hem de diğer departmanlarda alınan kararlar üzerinde etkin olmaktadır. Örneğin bir pazarlama departmanı için gireceği pazarın belirlenmesinde, bir insan kaynakları departmanı için çalışacak personelin işletmeye maliyetinin hesaplanmasında, bir üretim departmanında ürünün fiyat ve kâr analizlerinin yapılmasında maliyet muhasebesinden elde edilen bilgiler kullanılmaktadır.

Küçüksavaş (2006) çalışmasında maliyet bilgileri yönetimin değişik gereksinmelerini karşılayacak nitelikte olmalıdır. Bu nedenle maliyet hesaplama ve raporlama yöntemleri yöneticilerin istekleri doğrultusunda değişecektir. Yani işletmedeki farklı ihtiyaçlar farklı maliyet bilgilerini gerekli kılmaktadır. Bu nedenle bir maliyet muhasebesi bilgi ihtiyacı ile karşılaşıldığında elde edilecek bilginin yönetim amaçlı mı, yoksa finansal amaçlı mı kullanılacağına bilinmesi gerekmektedir. Bu durumda işletmelerde kullanılacak maliyet bilgi sistemlerinin her türlü ihtiyaca cevap verebilecek nitelikte olması gerekmektedir.

2. Yönetim Muhasebesi Bilgi Sistemi

Gürsoy (2008) çalışmasında yönetim muhasebesi; işletme yönetimlerinin planlama, kontrol ve karar verme fonksiyonlarını yerine getirmesine yardımcı olan, maliyet muhasebesi bilgilerini yönetsel kararlar için kullanan muhasebe mesleğinin ayrı bir uzmanlık dalıdır.

Büyükmirza (2008) çalışmasında yönetim muhasebesinin amacı işletme yöneticilerinin sağlıklı kararlar alabilmeleri için gereksinim duydukları sayısal bilgileri

kendilerine sağlamaktır. Bu bakımdan ilgili bilgilerin ham veri olarak toplanmasından başlayıp sonuçta ihtiyaca uygun raporların düzenlenmesine kadar işletme yöneticilerini hedef alarak yürütülen tüm muhasebe çalışmaları yönetim muhasebesini oluşturmaktadır.

Karcıoğlu (2000) çalışmasında yönetim muhasebesi bilgi sistemi, işletme yönetiminin planlama ve kontrol faaliyetlerinde kullanacağı bilgileri üreten muhasebe bilgi sisteminin alt sistemidir. Yönetim bilgi sisteminde işleyiş; verilerin toplanması, işlenmesi, analizi ve bilgilerin yönetilmesi gibi faaliyetleri içerir. Diğer bir deyişle, bu bilgi sistemi ham verilerin toplanmasından başlayıp, üst yönetimin gereksinim duyduğu bilgilerin üretilip sunulmasına kadar işletme yöneticilerini hedef alan muhasebe faaliyetlerini içerir.

Üstün (1997) çalışmasında yönetim muhasebesi işlevlerini büyük ölçüde fiili maliyetlerle karşılaştırılan bütçeler ve standartlara dayanan faaliyet raporları, iç kontrol ve amaçlanan plan ve programların muhtemel etkilerine ilişkin raporlar ve belirli görevler aracılığıyla yerine getirmektedir. Yönetim muhasebesi bilgi sistemi tarafından yerine getirilen temel faaliyetler:

- ✓ Yönetim için gerekli bilgilerin toplanması,
- ✓ Toplanan bu bilgilerin sınıflandırılması ve analiz edilmesi,
- ✓ Sınıflara ayrılan bilgilerin değerlendirilmesi,
- ✓ Sınıflanan bu bilgilerin önem sırasına koyularak raporlanması olarak sıralanır.

Üstün (1992) çalışmasında yönetim muhasebesi işletme dışındaki üçüncü kişiler yerine işletme yöneticilerinin bilgi gereksinimlerini karşılamakla, genel muhasebeden ayrılmaktadır. Yönetim muhasebesinin nitelik ve kapsamını, yönetimin bilgi gereksinimleri belirlemesine karşın genel muhasebenin nitelik ve kapsamını ise işletme dışındaki üçüncü kişilerin bilgi gereksinimleri belirlemektedir. Genel muhasebenin nitelik ve kapsamının belirlenmesinde yıllardan beri uygulanmakta olan ve genel kabul görmüş bulunan işletme dışı standartlar hâkim olmuştur. Nitekim genel muhasebe, genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine ve temel muhasebe kavramlarına ve VUK ya da Ticaret Kanunu gibi yasalara uygun olarak yürütülmek zorundadır. Öte yandan yönetim muhasebesi işletme içine dönük olduğundan bu muhasebe dalının biçimlenmesinde dış standartlara uyma endişesi, yerini yönetime yararlı olma kıstasına bırakmıştır. Bu durumda yönetim muhasebesi genel muhasebeye göre tüm yeniliklere açık ve daha esnek bir niteliğe sahip olarak muhasebe bilgi sisteminde çok önemli bir yere sahip bulunmaktadır.

Karcıoğlu (2000) çalışmasında her ne kadar muhasebe bilgi sistemi yönetim bilgi sisteminin bir alt sistemi olarak tanımlansa da muhasebe bilgi sistemi ile yönetim bilgi sistemi arasındaki ilişkilere ilişkin görüşler üç başlık altında toplanabilmektedir:

- ✓ Muhasebe bilgi sistemi yönetim bilgi sisteminin alt sistemidir. Bu görüş, muhasebe bilgi sisteminin işletme dışındaki çıkar gruplarına yönetim bilgi sistemi adına finansal tablo ürettiğini savunmaktadır.
- ✓ Yönetim bilgi sistemi muhasebe bilgi sisteminin alt sistemidir. Bu görüşe göre muhasebe bilgi sistemi sadece işletme dışına değil, aynı zamanda işletme içine de diğer bir ifadeyle yönetime de bilgi sunar. Bu nedenle yönetim bilgi sistemi muhasebe bilgi sisteminin alt sistemi olmalıdır.
- ✓ Yönetim bilgi sistemi ile muhasebe bilgi sistemi karşılıklı olarak birbirine bağlı sistemlerdir. Bu görüşe göre, bu sistemler birbirinin alt sistemi olmayıp, her iki sistemde yönetim ve işletme dışı bilgi kullanıcılarının bilgi ihtiyacını karşılamak için birlikte çalışmalıdır.

3. Araştırma Yapılan İşletmeler Hakkında Bilgiler

Araştırma yapılan işletmeler; Elazığ ilinde Organize Sanayi Bölgesi (OSB), Yeni Küçük Sanayi Sitesi, İş Geliştirme Merkezi (İŞGEM) ve Elazığ merkez çevresindeki üretim yapan işletmeler arasından seçilmiştir.

4. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmanın amacı, muhasebenin alt dalları olan ve bir işletmede muhasebe kültürünün unsurlarını oluşturan maliyet muhasebesi ve yönetim muhasebesi ile ilgili KOBİ'lerin yeterlilik düzeylerini belirlemeye çalışmaktır.

5. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma, KOBİ'lerin muhasebe kültürünün ölçülmesi üzerine ampirik bir çalışma olup çalışanların düşüncelerini saptamak için anket yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemin kullanılmasının nedeni diğer yöntemlere oranla daha uygun cevap alma olasılığının yüksek olması ve gerektiğinde gereken açıklamaların yapılabilmesine fırsat vermesidir.

5.1. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, Elazığ'da üretim yapan 750 KOBİ oluşturmaktadır. Bu evrenden istatistiksel açıdan 260 işletme örneklem olarak seçilmiştir.

Tablo 1. $\alpha= 0.05$ İçin Örneklem Büyüklükleri

Evren Büyük- Lüğü	+ 0.03 örnekleme hatası (d)			+0.05 örnekleme hatası (d)			+0.10 örnekleme hatası (d)		
	p=0.5 q=0.5	p=0.8 q= 0.2	p=0.3 q=0.7	p=0.5 q=0.5	p=0.8 q= 0.2	p=0.3 q=0.7	p=0.5 q=0.5	p=0.8 q= 0.2	p=0.3 q=0.7
100	92	87	90	80	71	77	49	38	45
500	341	289	321	217	165	196	81	55	70
750	441	358	409	254	185	226	85	57	73
1000	516	406	473	278	198	244	88	58	75
2500	748	537	660	333	224	286	93	60	78
5000	880	601	760	357	234	303	94	61	79
10000	964	639	823	370	240	313	95	61	80
25000	1023	665	865	378	244	319	96	61	80
50000	1045	674	881	381	245	321	96	61	81
100000	1056	678	888	383	245	322	96	61	81
1000000	1066	682	896	384	246	323	96	61	81
100 Milyon	1067	683	896	384	245	323	96	61	81

Tablo 1'de görüldüğü üzere 750 adet bir evren büyüklüğünde %5 güven aralığında 254 örneklem, evreni temsil edecektir. Araştırmada uygulanan anket sayısının 260 olması, olasılıklı basit tesadüfi örneklem yönteminde %5 güven aralığında evreni temsil etmektedir.

5.2. Verileri Toplama Tekniği ve Aracı

Bu araştırmada temelde nicel verilere dayalı araştırma ve ölçme yöntemi benimsenmiştir. Bu noktadan hareketle anket belirlenmesinde nicel verilere dayalı olan araştırma ve ölçme yöntemlerinin benimsendiği çalışmalarda yaygın olarak kullanılan, Likert ölçeği model olarak kullanılmıştır.

Büyüköztürk (2002) çalışmasında Likert ölçeği insanların belirli bir konuya ilişkin tavırlarını ölçmek için tasarlanmış bir yöntemdir. Likert ölçeğinin oluşturulması için katılımcılara benzer anket soruları verilir ve onlardan cümleye karşı tavırlarını ölçmeleri istenir. Ölçekte yer alan ifadeler 5'li bir ölçeğe göre değerlendirilmektedir. Tutumun şiddeti uçlara doğru gidildikçe olumlu veya olumsuz yönde artmaktadır.

6. Araştırma Modeli Geliştirme

Araştırma modeli geliştirilirken KOBİ'ler de muhasebe kültürünü etkilediği düşünülen maliyet ve yönetim muhasebesi kültürü ile ilgili ifadeler seçilmiştir. Seçilen içsel değişkenleri etkileyen dışsal değişkenler belirlenmeye çalışılmıştır. Seçilen bağımlı değişkenler ve bunları etkilediği düşünülen bağımsız değişkenler aşağıdaki gibidir:

✓ Maliyet ve Yönetim Muhasebesi Kültürü Unsurlarından Seçilen Bağımlı Değişkenler

İfade 15.1: Genel muhasebe bilgileri dışında maliyete yönelik muhasebe bilgilerine de önem verilmektedir.

İfade 15.2: Ayrı bir maliyet-yönetim muhasebesi birimi vardır.

İfade 15.5: Hammadde ve stok takibi muhasebe bilgi sisteminden yapılmaktadır.

İfade 15.6: Muhasebe biriminden elde edilen her türlü bilgi anında yönetime bildirilmektedir.

İfade 15.7: Karar verme sürecinde maliyet ve yönetim muhasebesi verilerinden yararlanılmaktadır.

İfade 15.9: Maliyet analizlerinden elde edilen bilgiler denetime yardımcı olmaktadır.

✓ Seçilen Unsurları Etkileyen Bağımsız Değişkenler:

Çalışanlara ve İşletmelere Yönelik Demografik Özellikler

Finansal Muhasebe Kültürü

Maliyet ve Yönetim Muhasebesi Kültürü

Muhasebe Kültürü ve Etik Değerler

Muhasebe Bilgi Sistemi

İfade 15.1, ifade 15.2, ifade 15.5, ifade 15.6, ifade 15.7 ve ifade 15.9'u etkileyen çalışanlara ve işletmelere yönelik demografik özellikler, finansal muhasebe kültürü, maliyet ve yönetim muhasebesi kültürü, muhasebe kültürü ve etik değerler, muhasebe bilgi sistemine ilişkin unsurlar tespit edilmeye çalışılmıştır.

Hipotez 1: Genel muhasebe bilgileri dışında maliyete yönelik muhasebe bilgilerine de önem verilmektedir.

Hipotez 2: Ayrı bir maliyet-yönetim muhasebesi birimi vardır.

Hipotez 3: Hammadde ve stok takibi muhasebe bilgi sisteminden yapılmaktadır.

Hipotez 4: Muhasebe biriminden elde edilen her türlü bilgi anında yönetime bildirilmektedir.

Hipotez 5: Karar verme sürecinde maliyet ve yönetim muhasebesi verilerinden yararlanılmaktadır.

Hipotez 6: Maliyet analizlerinden elde edilen bilgiler denetime yardımcı olmaktadır.

7. Verilerin Analizi ve Yorumlanması

Muhasebe kültürünün ölçülmesi amacı ile elde edilen verilerin analizi güvenilirlik analizi, frekans ve yüzde dağılımı, standart sapma, ağırlıklı ortalama, varyans ve karar ağacı ve CHAID analizi kullanılarak yapılmıştır. CHAID analizi için SPSS paket programından yararlanılmıştır.

7.1. Güvenilirlik Analizi

Büyüköztürk (2014) çalışmasında güvenilirlik, bireylerin test maddelerine verdikleri cevaplar arasındaki tutarlılık olarak tanımlanabilir. Güvenirlik, testin ölçmek istediği özelliği ne derece doğru ölçtüğü ile ilgilidir. Testin güvenilirlik katsayısı olarak hesaplanan korelasyon (r), test puanlarına ilişkin bireysel farklılıkların ne derece gerçek ve ne derece hata faktörüne bağlı olduğunu yorumlamak amacıyla kullanılır. Bu çalışmada kullanılan ölçeklerin güvenilirliği Alfa (Cronbach) modelinin değeri ile belirlenecektir. Bilindiği üzere α skoru güvenilirlik analizlerine yönelik değerlendirmelerde; $0,60 \leq \alpha \leq 0,80$ ölçek oldukça güvenilir, $0,80 \leq \alpha \leq 0,100$ ölçek yüksek düzeyde güvenilir olarak belirlenmiştir.

7.2. Betimleyici İstatistikler

Büyüköztürk (2014) çalışmasında frekans dağılımı; bir ya da daha çok değişkene ait değerlerin ya da puanların dağılımına ait özelliklerini betimlemek amacıyla verileri, sayı ve yüzde olarak vermektedir. Araştırmamızın anketine katılanların ve katılımcıların çalıştıkları işletmelerin özelliklerini betimleyen frekans dağılımı aşağıdaki gibidir:

7.2.1. Katılımcılara Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Araştırmada demografik özellikler, araştırmaya katılanlara yönelik ve araştırmaya katılanların çalıştıkları işletmelere yönelik olarak belirlenmiştir. Bu değişkenlere ait istatistikler aşağıdaki tablolarda verilmiştir.

Tablo 2. Katılımcılara Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Katılımcıların Cinsiyetlerine Göre Dağılımı				
Katılımcıların Cinsiyeti	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Bay	198	76,2	76,2	76,2
Bayan	62	23,8	23,8	100
Toplam	260	100	100	
Katılımcıların Yaşlarına Göre Dağılımı				
Katılımcıların Yaş Aralığı	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
20-29 arası	50	19,2	19,2	19,2
30-39 arası	117	45	45	64,2
40-49 arası	73	28,1	28,1	92,3
50'den fazla	20	7,7	7,7	100
Toplam	260	100	100	
Katılımcıların Öğrenim Durumlarına Göre Dağılımı				
Katılımcıların Öğrenim Durumları	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
İlkokul	10	3,8	3,8	3,8
Ortaokul	11	4,2	4,2	8,1
Lise	75	28,8	28,8	36,9
Ön Lisans	51	19,6	19,6	56,5
Lisans	93	35,8	35,8	92,3
Lisansüstü	20	7,7	7,7	100
Toplam	260	100	100	
Katılımcıların İşletmede Çalıştıkları Bölümlere Göre Dağılımı				
Katılımcıların Çalıştıkları Bölüm	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Genel Yönetim	57	21,9	21,9	21,9
Muhasebe	98	37,7	37,7	59,6
Finansman	7	2,7	2,7	62,3
Üretim	47	18,1	18,1	80,4
Pazarlama	41	15,8	15,8	96,2
Diğer	10	3,8	3,8	100
Toplam	260	100	100	
Katılımcıların Çalıştıkları Bölümde Çalışma Yıllarına Göre Dağılımı				
Katılımcıların Çalıştıkları Bölümde Çalışma Yılı	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
1 yıldan az	7	2,7	2,7	2,7
1-5 yıl	92	35,4	35,4	38,1
6-10 yıl	70	26,9	26,9	65
11-20 yıl	61	23,5	23,5	88,5
20 yıldan fazla	30	11,5	11,5	100
Toplam	260	100	100	

Araştırmaya katılan toplam 260 kişinin %76,2'sini temsil eden 198 kişi bay, %23,8'ini temsil eden 62 kişi ise bayandır. KOBİ'lerin Organize Sanayi Bölgelerinde ya da şehir merkezinden uzak noktalarda kurulması işletmelerde çalışan bayan sayısının az olmasına sebep olmaktadır.

Araştırmaya katılan 260 kişinin %19,2'sini temsil eden 50 kişi 20-29 yaş aralığında, %45'ini temsil eden 117 kişi 30-39 yaş aralığında, %28,1'ini temsil eden 73 kişi 40-49 yaş aralığında, %7,7'sini temsil eden 20 kişi ise 50 yada daha üstü yaşlardadır. KOBİ'lerde genelde orta yaş grubunun çalıştığı görülmektedir.

Araştırmaya katılan 260 kişinin %3,8'ini temsil eden 10 kişi ilköğretim mezunu, %4,2'sini temsil eden 11 kişi ortaokul mezunu, %28,8'ini temsil eden 75 kişi lise mezunu, %19,6'sını temsil eden 51 kişi ön lisans mezunu, %35,8'ini temsil eden 93 kişi lisans mezunu, %7,7'sini temsil eden 20 kişi lisansüstü mezundur. KOBİ'lerde çalışanların büyük

çoğunluğunun lisans mezunu olduğu görülmektedir. Devlet dairelerinde iş imkânı bulamayan lisans mezunlarının KOBİ'lere yöneldikleri görülmektedir.

Araştırmaya katılan 260 kişinin %21,9'unu temsil eden 57 kişi genel yönetim bölümünde, %37,7'sini temsil eden 98 kişi muhasebe bölümünde, %2,7'sini temsil eden 7 kişi finansman bölümünde, %18,1'ini temsil eden 47 kişi üretim bölümünde, %15,8'ini temsil eden 41 kişi pazarlama bölümünde, %3,8'ini temsil eden 10 kişi diğer bölümlerde çalışmaktadır. Araştırmanın üretim yapan KOBİ'lere uygulanması ve araştırmanın muhasebe ile ilgili olması nedeniyle üretim ve muhasebe bölümünde çalışanların oranlarının yüksek olduğu görülmektedir.

Araştırmaya katılan 260 kişinin %2,7'sini temsil eden 7 kişi 1 yıldan az, %35,4'ünü temsil eden 92 kişi 1-5 yıl aralığında, %26,9'unu temsil eden 70 kişi 6-10 yıl aralığında, %23,5'ini temsil eden 61 kişi 11-20 yıl aralığında, %11,5'ini temsil eden 30 kişi 20 yıldan fazla bir süredir işletmede şuan buldukları bölümde çalışmaktadır. Katılımcıların %61,9'unun 6 yıl ve daha üzeri yıllardan beri aynı bölümde çalıştıkları görülmektedir. Kurumsal bağlılık ve iş bağlılığının yüksek düzeyde olduğu söylenebilir.

7.2.2. Maliyet ve Yönetim Muhasebesi Kültürü ile İlgili Betimleyici İstatistikler

İfade 15.1 olarak adlandırılan “Genel muhasebe bilgileri dışında maliyete yönelik muhasebe bilgilerine de önem verilmektedir.” ifadesine katılımcıların %50'sini temsil eden 130 kişi katılıyorum, %36,2'sini temsil eden 94 kişi kesinlikle katılıyorum seçeneği üzerinden cevap vermektedir. Bu bağlamda işletmelerin büyük bir çoğunluğunun genel muhasebe bilgileri dışında maliyete yönelik muhasebe bilgilerine de önem verdiği görülmektedir.

İfade 15.2 olarak adlandırılan “Ayrı bir maliyet-yönetim muhasebesi birimi vardır.” ifadesine katılımcıların %32,7'sini temsil eden 85 kişi kesinlikle katılmıyorum, %17,7'sini temsil eden 46 kişi katılmıyorum seçeneği üzerinden cevap vermektedir. Bu bağlamda işletmelerin büyük çoğunluğunda ayrı bir maliyet-yönetim muhasebesi birimi olmadığı görülmektedir.

İfade 15.3 olarak adlandırılan “Üretim raporları düzenli olarak hazırlanmaktadır.” ifadesine katılımcıların %33,5'ini temsil eden 87 kişi katılıyorum, %33,1'ini temsil eden 86 kişi kesinlikle katılıyorum seçeneği üzerinden cevap vermektedir. Bu bağlamda işletmelerin büyük çoğunluğunda üretim raporlarının düzenli olarak hazırlandığı görülmektedir.

Tablo 3. Maliyet ve Yönetim Muhasebesi Kültürü ile İlgili Betimleyici İstatistikler

İfadeler	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
15.1 Genel muhasebe bilgileri dışında maliyete yönelik muhasebe bilgilerine de önem verilmektedir.	8	3,1	11	4,2	17	6,5	130	50,0	94	36,2
15.2 Ayrı bir maliyet-yönetim muhasebesi birimi vardır.	85	32,7	46	17,7	23	8,8	48	18,5	58	22,3
15.3 Üretim raporları düzenli olarak hazırlanmaktadır.	26	10,0	40	15,4	21	8,1	87	33,5	86	33,1
15.4 Maliyete yönelik bilgiler muhasebe bilgi sisteminden elde edilmektedir.	7	2,7	18	6,9	26	10,0	127	48,8	82	31,5
15.5 Hammadde ve stok takibi muhasebe bilgi sisteminden yapılmaktadır.	55	21,2	27	10,4	28	10,8	99	38,1	51	19,6
15.6 Muhasebe biriminden elde edilen her türlü bilgi anında yönetime bildirilmektedir.	20	7,7	45	17,3	27	10,4	78	30,0	90	34,6
15.7 Karar verme sürecinde maliyet ve yönetim muhasebesi verilerinden yararlanılmaktadır.	14	5,4	16	6,2	24	9,2	125	48,1	81	31,2
15.8 Fiyat ve kâr analizleri maliyet ve yönetim muhasebesi verilerinden yapılmaktadır.	14	5,4	18	6,9	31	11,9	112	43,1	85	32,7
15.9 Maliyet analizlerinden elde edilen bilgiler denetime yardımcı olmaktadır.	9	3,5	13	5,0	23	8,8	117	45,0	98	37,7

İfade 15.4 olarak adlandırılan “Maliyete yönelik bilgiler muhasebe bilgi sisteminden elde edilmektedir.” ifadesine katılımcıların %48,8’ini temsil eden 127 kişi katılıyorum, %31,5’ini temsil eden 82 kişi kesinlikle katılıyorum seçeneği üzerinden cevap vermektedir. Bu bağlamda işletmelerin büyük çoğunluğunda maliyete yönelik bilgilerin muhasebe bilgi sisteminden elde edildiği görülmektedir.

İfade 15.5 olarak adlandırılan “Hammadde ve stok takibi muhasebe bilgi sisteminden yapılmaktadır.” ifadesine katılımcıların %38,1’ini temsil eden 99 kişi katılıyorum, %19,6’sını temsil eden 51 kişi kesinlikle katılıyorum seçeneği üzerinden cevap vermektedir. Bu bağlamda işletmelerin büyük çoğunluğunda hammadde ve stok takibinin muhasebe bilgi sisteminden yapıldığı görülmektedir.

İfade 15.6 olarak adlandırılan “Muhasebe biriminden elde edilen her türlü bilgi anında yönetime bildirilmektedir.” ifadesine katılımcıların %30’unu temsil eden 78 kişi katılıyorum, %34,6’sını temsil eden 90 kişi kesinlikle katılıyorum seçeneği üzerinden cevap vermektedir. Bu bağlamda işletmelerin büyük çoğunluğunda muhasebe biriminden elde edilen her türlü bilginin anında yönetimle paylaşıldığı görülmektedir.

İfade 15.7 olarak adlandırılan “Karar verme sürecinde maliyet ve yönetim muhasebesi verilerinden yararlanılmaktadır.” ifadesine katılımcıların %48,1’ini temsil eden 125 kişi katılıyorum, %31,2’sini temsil eden 81 kişi kesinlikle katılıyorum seçeneği üzerinden cevap vermektedir. Bu bağlamda işletmelerin büyük çoğunluğunda karar verme sürecinde maliyet ve yönetim muhasebesi verilerinden yararlanıldığı görülmektedir.

İfade 15.8 olarak adlandırılan “Fiyat ve kâr analizleri maliyet ve yönetim muhasebesi verilerinden yapılmaktadır.” ifadesine katılımcıların %43,1’ini temsil eden 112 kişi katılıyorum, %32,7’sini temsil eden 85 kişi kesinlikle katılıyorum seçeneği üzerinden cevap vermektedir. İşletmelerin büyük çoğunluğunun fiyat ve kâr analizlerini muhasebe ve yönetim muhasebesi verilerinden yaptığı görülmektedir.

İfade 15.9 olarak adlandırılan “Maliyet analizlerinden elde edilen bilgiler denetime yardımcı olmaktadır.” ifadesine katılımcıların %45’ini temsil eden 117 kişi katılıyorum, %37,7’sini temsil eden 98 kişi kesinlikle katılıyorum seçeneği üzerinden cevap vermektedir. İşletmelerin büyük çoğunluğu, maliyet analizlerinden elde edilen bilgilerin denetime yardımcı olduğunu düşünmektedir.

7.2.3. Aritmetik Ortalama, Varyans ve Standart Sapma Analizleri

Aritmetik ortalama, tüm ana kütle ortalamasını temsil etmektedir. Bir veri grubunda yer alan gözlemlerin, daha çok hangi değere eğilimi oldukları aritmetik ortalama ile belirlenebilir. Birimlerin belirli bir değişken bakımından aldıkları değerlerin toplamının birim sayısına bölümü olarak tanımlanır.

Tablo 4. Maliyet ve Yönetim Muhasebesi Kültürü ile İlgili Standart Sapma, Ağırlıklı Ortalama ve Varyans Değerleri

	N	Minimum	Maksimum	Toplam	Ortalama	Standart Sapma	Varyans
ifade15.1	260	1	5	1071	4,12	0,929	0,862
ifade15.2	260	1	5	728	2,8	1,591	2,531
ifade15.3	260	1	5	947	3,64	1,344	1,806
ifade15.4	260	1	5	1039	4	0,969	0,938
ifade15.5	260	1	5	844	3,25	1,436	2,063
ifade15.6	260	1	5	953	3,67	1,315	1,729
ifade15.7	260	1	5	1023	3,93	1,065	1,135
ifade15.8	260	1	5	1016	3,91	1,097	1,204
ifade15.9	260	1	5	1062	4,08	0,987	0,974
Geçerli N (listwise)	260						
Genel Ortalama					3,7111111	1,1925556	1,4713333

Varyans, birim değerlerinin ortalamadan sapmalarının kareler toplamının birim sayısına bölünmesi ile elde edilir. Varyans gözlem sonuçlarının aritmetik ortalamadan ne ölçüde farklı olabileceğini ortaya koyan bir dağılım ölçüsüdür.

Standart sapma ise varyansın kareköküdür. Ortalama değer etrafındaki saçılmaların sayısal ölçütü olarak çoğu zaman standart sapma kullanılır.

Kabakçı, Odabaşı, Kılıçer, Çoklar, Birinci ve Kurt'un (2012) "The development, validity and reliability of TRACK-deep: A technological pedagogical content knowledge scale" konulu çalışmalarında veri analizi sonrasında elde edilen bulguların yorumlanmasında (5-1)/3 değerlendirme aralığı temel alınarak, aritmetik ortalama puan 1 – 2,33 aralığında olduğu zaman değerlendirme kriteri olarak düşük düzey, 2,34 – 3,67 aralığında olduğu zaman orta düzey, 3,68 – 5,00 olduğu zaman ise ileri düzey olarak temel alınmıştır.

İşletmelerin maliyet ve yönetim muhasebesi kültürüne ilişkin standart sapma değeri 1,1925556, ortalama değer 3,71, varyans ise 1,4713333'tür. Ortalama değer 3,68 ile 5,00 arasında olduğu için işletmelerin maliyet ve yönetim muhasebesi kültürünün yüksek düzeyde yeterli olduğu görülmektedir.

8. Karar Ağacı ve CHAID Analizi

Bayrak ve Yılmaz (2009) çalışmalarında karar verme sürecinde seçeneklerin fazla olduğu durumlarda, hangi seçeneğin en iyi seçenek olduğunu belirlemek amacıyla kullanılabilir yöntemlerden biri karar ağacı çözümlene tekniğidir. Tek (2012) çalışmasında karar ağacı, bağımlı değişken ya da birden fazla açıklayıcı değişken arasındaki ilişkiyi ayrıntılı olarak açıklamak için yeterli sayıda örnekleme sahip bulunduğu durumda kullanılabilen ve bazı açıklayıcı değişkenleri alt gruplara ayırarak ayrıntılı biçimde inceleyen, değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı gruplar oluşturan, gözlemleri sınıflayan bir tekniktir. İsmi de anlaşılabilir gibi ağaç diyagramı şeklinde görünen, her dallanmanın olası seçenekleri ve bu seçeneklere etkisi olabilecek değişkenleri gösterdiği tahminsel bir modeldir.

Karar ağaçları için geliştirilen algoritmalar öncelikle AID ile başlamaktadır. Geliştirilen algoritmalarından CHAID, CRT ve QUEST karar ağaçları için geliştirilen algoritmaların başlıcalarıdır. Araştırmamızda kullanılan algoritma CHAID analizidir.

CHAID çözümlenmesi AID çözümlenme tekniğinin bir uzantısıdır ancak AID çözümlenme tekniği açıklayıcı değişkenleri belirlerken önem testleri uygulamamakta ve homojen olmayan ikili ağaçlar oluşturmaktadır (Bayrak ve Yılmaz, 2009).

Atılğan (2011) çalışmasında CHAID (Chi-Squared Automatic Interaction Detector-Otomatik Ki-Kare İlişki Belirleyici) Yöntemi 1980 yılında G.V. Kass tarafından geliştirilen algoritma, bölmeleme veya ağaç oluşturma için oldukça etkili istatistiksel bir yöntemdir. CHAID istatistiksel bir testi dallanma kriteri olarak kullanarak, tüm bağımsız değişkenler için bir değerlendirme yapmaktadır. Hedef değişken (bağımlı değişken) değerlerine göre istatistiksel olarak homojenlik gösteren (farklılık göstermeyen) değerleri birleştirmekte, farklılık gösterenlere ise dokunmamaktadır. Daha sonra dallarında homojen değerlerin yer aldığı ağacın ilk dalını oluşturmak için en iyi bağımsız değişkeni seçmekte ve bu süreç ağaç tamamen büyüyene kadar yinelemeli bir şekilde devam etmektedir. Dallanma kriteri olarak kullanılacak istatistiksel test, hedef (bağımlı) değişkenin ölçme düzeyine göre farklılık göstermektedir. Eğer hedef değişken sürekli ise F testi, kategorik ise ki-kare testi kullanılmaktadır. En küçük p değerine sahip değişken ile ağacın ilk dalı oluşturulmaktadır. Değişkenlerin birleşmeye uygun olup olmadığına Boferroni düzeltilmiş p değeri kullanılarak karar verilmektedir.

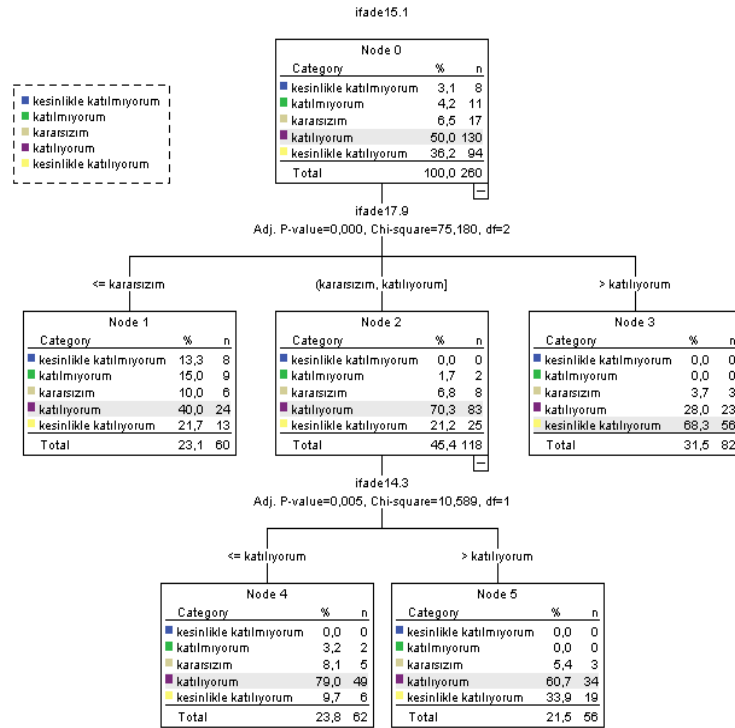
Kayri ve Boysan (2007) çalışmalarında CHAID analizi bağımlı değişken ile bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiyi belirlemekle beraber, bağımsız değişkenlerin birbirleriyle olan etkileşimlerini de ortaya koymaktadır.

CHAID analizi üzerinde durulan olayı ya da durumu önemli derecede etkileyen faktörleri belirlemenin yanında bu faktörlerin hangi seviyesinde etkinin yüksek olduğunu da belirleyen bir analiz tekniğidir.

Model içsel değişkeni ifade 15.1 olarak adlandırılan “Genel muhasebe bilgileri dışında maliyete yönelik muhasebe bilgilerine de önem verilmektedir.” ifadesini hiyerarşik olarak en güçlü etkileyen bağımsız değişken ifade 17.9 olarak adlandırılan “Muhasebe bilgi sistemi hataları önlemektedir.” ($\chi^2=75,180$, düzeltilmiş p değeri=0,000) ifadesidir. Genel muhasebe bilgileri dışında maliyete yönelik muhasebe bilgilerine önem veren işletmelerin muhasebe bilgi sisteminin hataları önlediği düşüncesine sahip işletmeler olduğunu ilgili örnek hacmine dayanarak söyleyebiliriz (n=260).

İfade 15.1 olarak adlandırılan “Genel muhasebe bilgileri dışında maliyete yönelik muhasebe bilgilerine de önem verilmektedir.” ifadesini hiyerarşik olarak ikinci derecede etkileyen bağımsız değişken ifade 14.3 olarak adlandırılan “Hazırlanan finansal tablolar genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine göre hazırlanmaktadır.” ifadesidir. Bu sistem dâhilinde ifade 17.9 olarak adlandırılan “Muhasebe bilgi sistemi hataları önlemektedir.” ifadesini ifade 14.3 olarak adlandırılan “Hazırlanan finansal tablolar genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine göre hazırlanmaktadır.” ifadesi katılıyorum seçeneği ($\chi^2=10,589$, düzeltilmiş p değeri=0,005) üzerinden etkilemektedir. Muhasebe bilgi sistemi hataları önlemektedir ifadesine katılıyorum seçeneği üzerinden cevap veren işletmelerin finansal tablolarını genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine göre hazırlamakta olduklarını ilgili örnek hacmine dayanarak söyleyebiliriz (n=118).

1.1. Genel Muhasebe Bilgileri Dışında Maliyete Yönelik Muhasebe Bilgilerine De Önem Verilmektedir İfadesine Yönelik CHAID Analizi ve Karar Ağacı

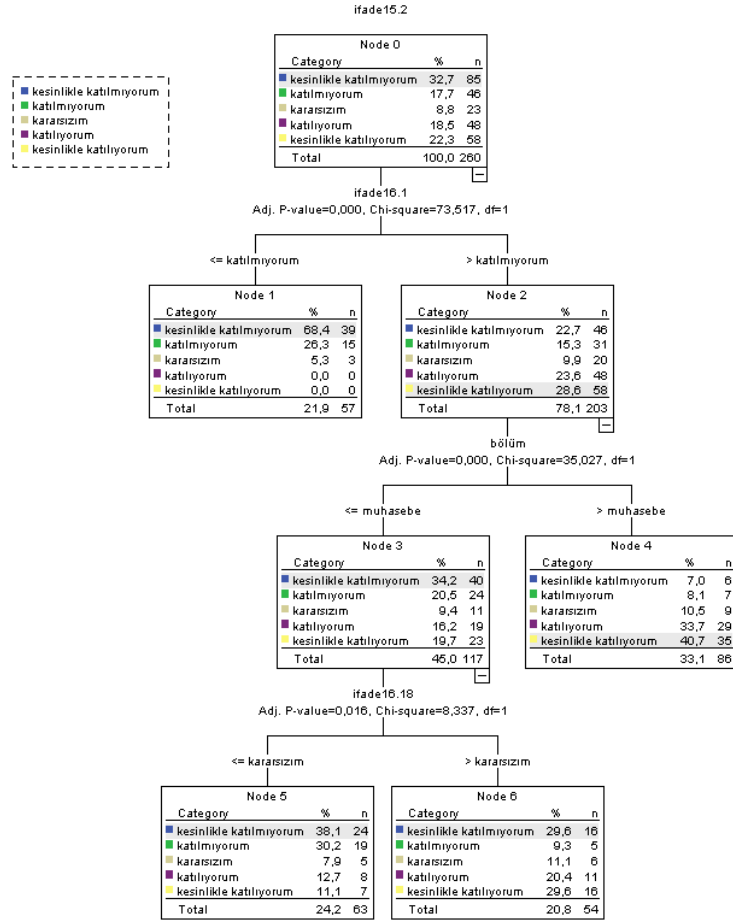

Şekil 1. İfade 15.1 İçsel Değişkeni ile Dışsal Değişkenlerin Karar Ağacı

Araştırmanın birinci hipotezini oluşturan “Genel muhasebe bilgileri dışında maliyete yönelik muhasebe bilgilerine de önem verilmektedir.” ifadesi CHAID analizi ile kabul edilmiştir. Araştırmaya katılan katılımcıların %50'sini temsil eden 130 kişi katılıyorum, %36,2'sini temsil eden 94 kişi kesinlikle katılıyorum seçeneği üzerinden cevap vermektedir. Bu sonuca göre işletmelerde genel muhasebe bilgileri dışında maliyete yönelik muhasebe bilgilerine de önem verildiği görülmektedir.

Genel muhasebe bilgileri dışında maliyete yönelik muhasebe bilgilerine de önem veren işletmeleri etkileyen unsurlar ise; muhasebe bilgi sisteminin hataları önlemesi ve finansal tabloların genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine göre hazırlanmasıdır. Muhasebe bilgi sistemi hataları önleyen ve finansal tablolarını genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine göre hazırlayan işletmelerin genel muhasebe bilgileri dışında maliyete yönelik muhasebe bilgilerine önem verme düzeyinin yüksek olduğu görülmektedir.

1.2. Ayrı Bir Maliyet-Yönetim Muhasebesi Birimi Vardır İfadesine Yönelik CHAID Analizi ve Karar Ağacı

Şekil 2. İfade 15.2 İçsel Değişkeni ile Dışsal Değişkenlerin Karar Ağacı

Model içsel değişkeni ifade 15.2 olarak adlandırılan “Ayrı bir maliyet-yönetim muhasebesi birimi vardır.” ifadesini hiyerarşik olarak en güçlü etkileyen bağımsız değişken ifade 16.1 olarak adlandırılan “İşletmemizde etik değerler belirlenmiştir.” ($\chi^2=73,517$, düzeltilmiş p değeri=0,000) ifadesidir (n=260).

İfade 15.2 olarak adlandırılan “Ayrı bir maliyet-yönetim muhasebesi birimi vardır.” ifadesini hiyerarşik olarak ikinci derecede etkileyen bağımsız değişken bölüm olarak adlandırılan “Hangi bölümde çalışıyorsunuz?” ifadesidir. Bu sistem dahilinde ifade 16.1 olarak adlandırılan “İşletmemizde etik değerler belirlenmiştir.” ifadesini bölüm olarak adlandırılan “Hangi bölümde çalışıyorsunuz?” ifadesi kararsızım, katılıyorum, kesinlikle

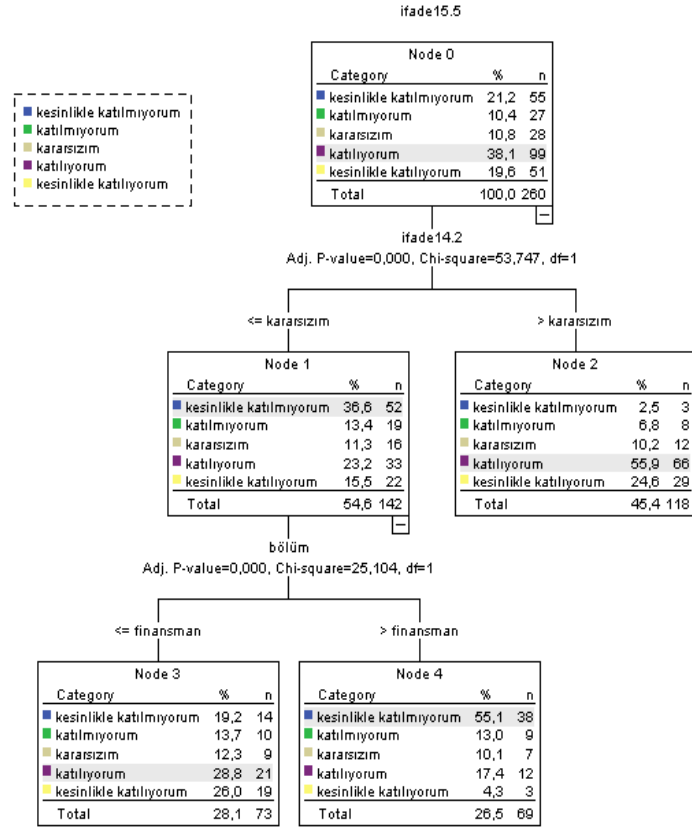
katılıyorum seçeneği ($\chi^2=35,027$, düzeltilmiş p değeri=0,000) üzerinden etkilemektedir (n=203).

İfade 15.2 olarak adlandırılan “Ayrı bir maliyet-yönetim muhasebesi birimi vardır.” ifadesini hiyerarşik olarak üçüncü derecede etkileyen bağımsız değişken ifade 16.18 olarak adlandırılan “Mali tablolarla bilgi sunumunda yönetimin etkisi bulunmaktadır.” ifadesidir. Bu sistem dâhilinde bölüm olarak adlandırılan “Hangi bölümde çalışıyorsunuz?” ifadesini ifade 16.18 olarak adlandırılan “Mali tablolarla bilgi sunumunda yönetimin etkisi bulunmaktadır” ifadesi genel yönetim, muhasebe seçeneği ($\chi^2=8,337$, düzeltilmiş p değeri=0,016) üzerinden etkilemektedir (n=117).

Araştırmamızın ikinci hipotezini oluşturan “Ayrı bir maliyet-yönetim muhasebesi birimi vardır.” ifadesi CHAID analizi ile red edilmiştir. Araştırmaya katılan katılımcıların %32,7'sini temsil eden 85 kişi kesinlikle katılmıyorum, %17,7'sini temsil eden 46 kişi katılmıyorum seçeneği üzerinden cevap vermektedir. Bu sonuca göre işletmelerde ayrı bir maliyet-yönetim muhasebesi bulunmadığı görülmektedir.

Bu ifadeyi etkileyen unsurlar işletmede etik değerlerin belirlenmesi, çalışanların çalıştıkları bölüm, mali tablolarla bilgi sunumunda yönetimin etkisi bulunmasıdır. İşletmesinde etik değerleri belirlemiş, çalışanları muhasebe veya genel yönetim biriminde çalışan ve bilgi sunumunda yönetimin etkisi olan işletmelerde ayrı bir maliyet yönetim muhasebesi birimi olmama düzeyinin yüksek olduğu görülmektedir.

1.3. Hammadde ve Stok Takibi Muhasebe Bilgi Sisteminden Yapılmaktadır İfadesine Yönelik CHAID Analizi ve Karar Ağacı

Şekil 3. İfade 15.5 İçsel Değişkeni ile Dışsal Değişkenlerin Karar Ağacı

Model içsel değişkeni ifade 15.5 olarak adlandırılan “Hammadde ve stok takibi muhasebe bilgi sisteminden yapılmaktadır.” ifadesini hiyerarşik olarak en güçlü etkileyen bağımsız değişken ifade 14.2 olarak adlandırılan “Finansal tablolar kanuni zorunluluktan dolayı hazırlanmaktadır.” ($\chi^2=53,747$, düzeltilmiş p değeri=0,000) ifadesidir. Hammadde ve stok takibini muhasebe bilgi sisteminden yapan işletmelerin finansal tablolarını kanuni zorunluluktan dolayı hazırlayan işletmeler olduğunu ilgili örnek hacmine dayanarak söyleyebiliriz (n=260).

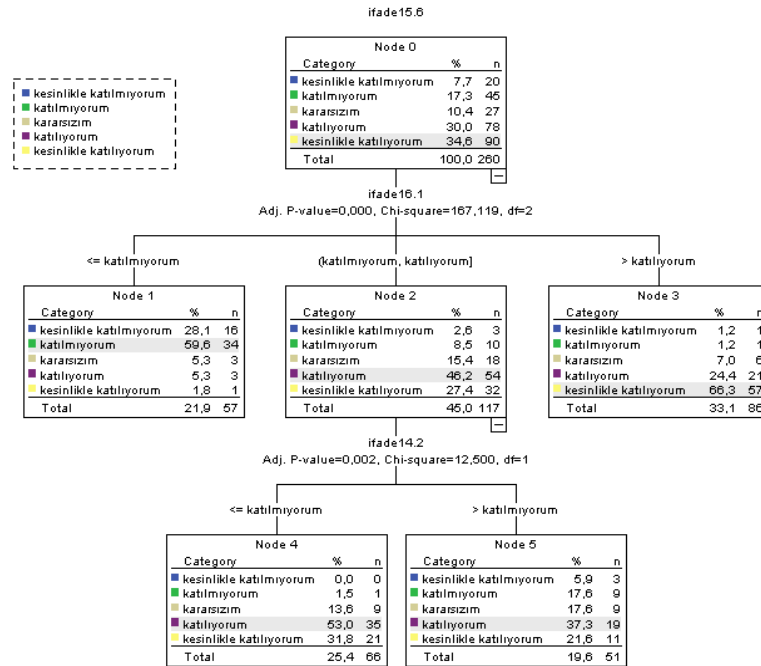
İfade 15.5 olarak adlandırılan “Hammadde ve stok takibi muhasebe bilgi sisteminden yapılmaktadır.” ifadesini hiyerarşik olarak ikinci derecede etkileyen bağımsız değişken bölüm olarak adlandırılan “Hangi bölümde çalışıyorsunuz?” ifadesidir. Bu sistem dâhilinde

ifade 14.2 olarak adlandırılan “Finansal tablolar kanuni zorunluluktan dolayı hazırlanmaktadır.” ifadesini bölüm olarak adlandırılan “Hangi bölümde çalışıyorsunuz?” ifadesi kesinlikle katılmıyorum, katılmıyorum, kararsızım seçeneği ($\chi^2=25,104$, düzeltilmiş p değeri=0,000) üzerinden etkilemektedir (n=142).

Araştırmamızın üçüncü hipotezini oluşturan “Hammadde ve stok takibi muhasebe bilgi sisteminden yapılmaktadır.” ifadesi CHAID analizi ile kabul edilmiştir. Araştırmaya katılan katılımcıların %38,1'ini temsil eden 99 kişi bu ifadeye kesinlikle katılıyorum, %19,6'sını temsil eden 51 kişi bu ifadeye kesinlikle katılmıyorum seçeneği üzerinden cevap vermektedir. Bu sonuca göre işletmelerin hammadde ve stok takibini muhasebe bilgi sisteminden yaptığı görülmektedir.

Hammadde ve stok takibini muhasebe bilgi sisteminden yapan işletmeleri etkileyen unsurlar ise; finansal tabloların kanuni zorunluluktan dolayı hazırlanması ve çalışanların çalıştıkları bölümün olduğu görülmektedir.

1.4. Muhasebe Biriminden Elde Edilen Her Türlü Bilgi Anında Yönetime Bildirilmektedir İfadesine Yönelik CHAID Analizi ve Karar Ağacı

Şekil 4. İfade 15.6 İçsel Değişkeni ile Dışsal Değişkenlerin Karar Ağacı

Model içsel değişkeni ifade 15.6 olarak adlandırılan “Muhasebe biriminden elde edilen her türlü bilgi anında yönetime bildirilmektedir.” ifadesini hiyerarşik olarak en güçlü etkileyen bağımsız değişken ifade 16.1 olarak adlandırılan “İşletmemizde etik değerler belirlenmiştir.” ($x^2=167,119$, düzeltilmiş p değeri=0,000) ifadesidir. Muhasebe biriminden elde edilen her türlü bilgiyi anında yönetimle paylaşan işletmelerin etik değerlerini belirleyen işletmeler olduğunu ilgili örnek hacmine dayanarak söyleyebiliriz (n=260).

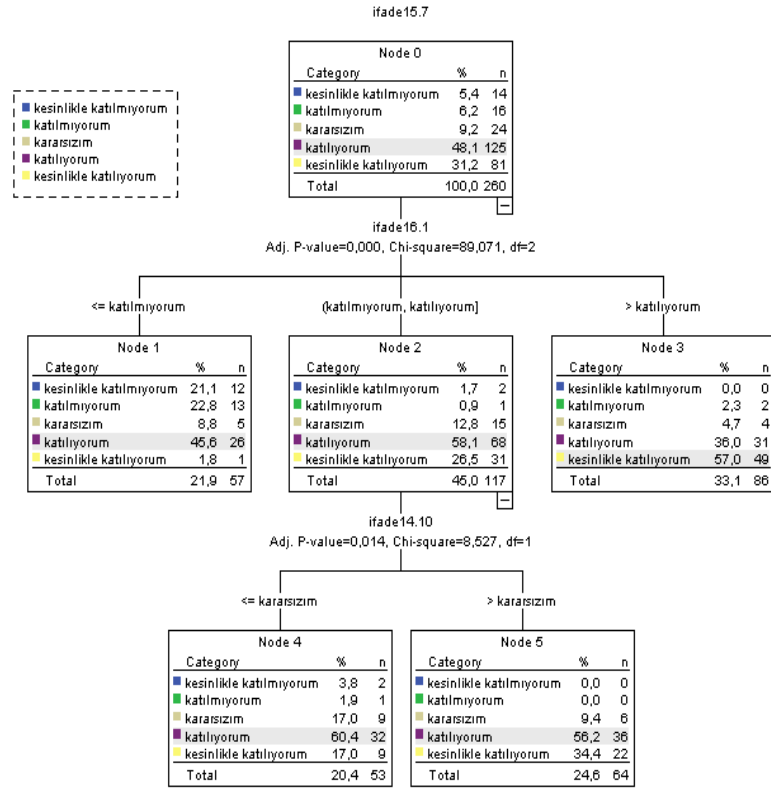
İfade 15.6 olarak adlandırılan “Muhasebe biriminden elde edilen her türlü bilgi anında yönetime bildirilmektedir.” ifadesini hiyerarşik olarak ikinci derecede etkileyen bağımsız değişken ifade 14.2 olarak adlandırılan “Finansal tablolar kanuni zorunluluktan dolayı hazırlanmaktadır.” ifadesidir. Bu sistem dâhilinde ifade 16.1 olarak adlandırılan “İşletmemizde etik değerler belirlenmiştir.” ifadesini ifade 14.2 olarak adlandırılan “Finansal tablolar kanuni zorunluluktan dolayı hazırlanmaktadır.” ifadesi kararsızım, katılıyorum seçeneği ($x^2=12,500$, düzeltilmiş p değeri=0,002) üzerinden etkilemektedir. İşletmemizde etik değerler belirlenmiştir ifadesine kararsızım, katılıyorum seçeneği üzerinden cevap veren işletmelerin finansal tablolarını kanuni zorunluluktan dolayı hazırlayan işletmeler olduğunu ilgili örnek hacmine dayanarak söyleyebiliriz (n=117).

Araştırmamızın dördüncü hipotezini oluşturan “Muhasebe biriminden elde edilen her türlü bilgi anında yönetime bildirilmektedir.” ifadesi CHAID analizi ile kabul edilmiştir. Araştırmaya katılan katılımcıların %30'unu temsil eden 78 kişi bu ifadeye katılıyorum, %34,6'sını temsil eden 90 kişi bu ifadeye kesinlikle katılıyorum seçeneği üzerinden cevap vermektedir. Bu sonuca göre işletmelerde muhasebe biriminden elde edilen her türlü bilginin anında yönetime bildirildiği görülmektedir.

Muhasebe biriminden elde edilen her türlü bilgiyi anında yönetime bildiren işletmeleri etkileyen unsurlar ise; işletmede etik değerlerin belirlenmesi ve finansal tabloların kanuni zorunluluktan dolayı hazırlanmasıdır. İşletmelerinde etik değerleri belirlemiş ve finansal tablolarını kanuni zorunluluktan dolayı hazırlayan işletmelerin muhasebe biriminden elde edilen her türlü bilgiyi anında yönetime bildirme düzeylerinin yüksek olduğu görülmektedir.

1.5. Karar Verme Sürecinde Maliyet ve Yönetim Muhasebesi Verilerinden Yararlanılmaktadır İfadesine Yönelik CHAID Analizi ve Karar Ağacı

Şekil 5. İfade 15.7 İçsel Değişkeni ile Dışsal Değişkenlerin Karar Ağacı

Model içsel değişkeni ifade 15.7 olarak adlandırılan “Karar verme sürecinde maliyet ve yönetim muhasebesi verilerinden yararlanılmaktadır.” ifadesini hiyerarşik olarak en güçlü etkileyen bağımsız değişken ifade 16.1 olarak adlandırılan “İşletmemizde etik değerler belirlenmiştir.” ($\chi^2=89,071$, düzeltilmiş p değeri=0,000) ifadesidir. Karar verme sürecinde maliyet ve yönetim muhasebesi verilerini kullanan işletmelerin etik değerlerini belirleyen işletmeler olduğunu ilgili örnek hacmine dayanarak söyleyebiliriz (n=260).

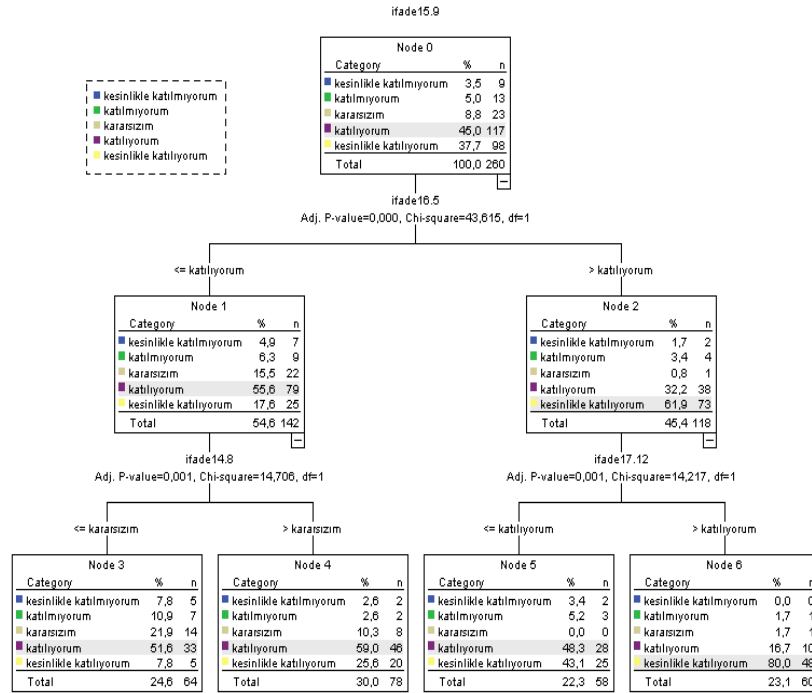
İfade 15.7 olarak adlandırılan “Karar verme sürecinde maliyet ve yönetim muhasebesi verilerinden yararlanılmaktadır.” ifadesini hiyerarşik olarak ikinci derecede etkileyen bağımsız değişken ifade 14.10 olarak adlandırılan “Muhasebe biriminden elde edilen bilgiler işletme dışındaki ilgili kişilerle paylaşılmaktadır.” ifadesidir. Bu sistem dâhilinde ifade 16.1 olarak adlandırılan “İşletmemizde etik değerler belirlenmiştir.” ifadesini ifade 14.10 olarak

adlandırılan “Muhasebe biriminden elde edilen bilgiler işletme dışındaki ilgili kişilerle paylaşılmaktadır.” ifadesi kararsızım, katılıyorum seçeneği ($\chi^2=8,527$, düzeltilmiş p değeri=0,014) üzerinden etkilemektedir. İşletmemizde etik değerler belirlenmiştir ifadesine kararsızım, katılıyorum seçeneği üzerinden cevap veren işletmelerin muhasebe biriminden elde edilen bilgileri işletme dışındaki ilgili kişilerle paylaşan işletmeler olduğunu ilgili örnek hacmine dayanarak söyleyebiliriz (n=117).

Araştırmamızın beşinci hipotezini oluşturan “Karar verme sürecinde maliyet ve yönetim muhasebesi verilerinden yararlanılmaktadır.” ifadesi CHAID analizi ile kabul edilmiştir. Araştırmaya katılan katılımcıların %48,1’ini temsil eden 125 kişi bu ifadeye katılıyorum, %31,2’sini temsil eden 81 kişi bu ifadeye kesinlikle katılıyorum seçeneği üzerinden cevap vermektedir. Bu sonuca göre işletmelerin karar verme sürecinde maliyet ve yönetim muhasebesi verilerinden yararlandığı görülmektedir.

Karar verme sürecinde maliyet ve yönetim muhasebesi verilerinden yararlanan işletmeleri etkileyen unsurlar ise; işletmelerde etik değerlerin belirlenmiş olması ve muhasebe biriminden elde edilen bilgilerin işletme dışındaki ilgili kişilerle paylaşılmasıdır. Etik değerlerini belirlemiş ve muhasebe biriminden elde edilen bilgileri işletme dışındaki ilgili kişilerle paylaşan işletmelerin karar verme sürecinde maliyet ve yönetim muhasebesi verilerinden yararlanma düzeyinin yüksek olduğu görülmektedir.

1.6. Maliyet Analizlerinden Elde Edilen Bilgiler Denetime Yardımcı Olmaktadır İfadesine Yönelik CHAID Analizi ve Karar Ağacı

Şekil 6. İfade 15.9 İçsel Değişkeni ile Dışsal Değişkenlerin Karar Ağacı

Model içsel değişkeni ifade 15.9 olarak adlandırılan “Maliyet analizlerinden elde edilen bilgiler denetime yardımcı olmaktadır.” ifadesini hiyerarşik olarak en güçlü etkileyen bağımsız değişken ifade 16.5 olarak adlandırılan “Muhasebe biriminde çalışanlar etik kuralları benimsemektedir.” ($\chi^2=43,615$, düzeltilmiş p değeri=0,000) ifadesidir. Maliyet analizlerinden elde edilen bilgilerin denetime yardımcı olduğunu düşünen işletmelerde muhasebe biriminde çalışanların etik kuralları benimsemediklerini ilgili örnek hacmine dayanarak söyleyebiliriz (n=260).

İfade 15.9 olarak adlandırılan “Maliyet analizlerinden elde edilen bilgiler denetime yardımcı olmaktadır.” ifadesini hiyerarşik olarak ikinci derecede etkileyen bağımsız değişken ifade 14.8 olarak adlandırılan “Muhasebe bilgileri yorumlanırken uzman kişilerden destek alınmaktadır.” ifadesidir. Bu sistem dâhilinde ifade 16.5 olarak adlandırılan “Muhasebe biriminde çalışanlar etik kuralları benimsemektedir.” ifadesini ifade 14.8 olarak adlandırılan “Muhasebe bilgileri yorumlanırken uzman kişilerden destek alınmaktadır.” ifadesi kesinlikle

katılmıyorum, katılmıyorum, kararsızım, katılıyorum seçeneği ($x^2=14,706$, düzeltilmiş p değeri=0,001) üzerinden etkilemektedir. Muhasebe biriminde çalışanlar etik kuralları benimsemektedir ifadesine kesinlikle katılmıyorum, katılmıyorum, kararsızım, katılıyorum seçeneği üzerinden cevap veren işletmelerin muhasebe bilgilerini yorumlarken uzman kişilerden destek alan işletmeler olduğunu ilgili örnek hacmine dayanarak söyleyebiliriz (n=142).

İfade 15.9 olarak adlandırılan “Maliyet analizlerinden elde edilen bilgiler denetime yardımcı olmaktadır.” ifadesini hiyerarşik olarak üçüncü derecede etkileyen bağımsız değişken ifade 17.12 olarak adlandırılan “Muhasebe bilgi sistemi yeni teknolojilere uyumlu çalışmaktadır.” ifadesidir. Bu sistem dâhilinde ifade 16.5 olarak adlandırılan “Muhasebe biriminde çalışanlar etik kuralları benimsemektedir.” ifadesini ifade 17.12 olarak adlandırılan “Muhasebe bilgi sistemi yeni teknolojilere uyumlu çalışmaktadır.” ifadesi kesinlikle katılıyorum seçeneği ($x^2=14,217$, düzeltilmiş p değeri=0,001) üzerinden etkilemektedir. Muhasebe biriminde çalışanlar etik kuralları benimsemektedir ifadesine kesinlikle katılıyorum seçeneği üzerinden cevap veren işletmelerin muhasebe bilgi sistemlerinin yeni teknolojilerle uyumlu çalışan işletmeler olduğunu ilgili örnek hacmine dayanarak söyleyebiliriz (n=118).

Araştırmamızın altıncı hipotezini oluşturan “Maliyet analizlerinden elde edilen bilgiler denetime yardımcı olmaktadır.” ifadesi CHAID analizi ile kabul edilmiştir. Araştırmaya katılan katılımcıların %45’ini temsil eden 117 kişi bu ifadeye katılıyorum, %37,7’sini temsil eden 98 kişi bu ifadeye kesinlikle katılıyorum seçeneği üzerinden cevap vermektedir. Bu sonuca göre işletmelerde maliyet analizlerinden elde edilen bilgilerin denetime yardımcı olduğu görülmektedir.

Maliyet analizlerinden elde edilen bilgilerin denetime yardımcı olduğunu düşünen işletmeleri etkileyen unsurlar ise; muhasebe biriminde çalışanların etik kuralları benimsemesi, muhasebe bilgileri yorumlanırken uzman kişilerden destek alınması, muhasebe bilgi sisteminin yeni teknolojilere uyumlu çalışmasıdır. Muhasebe biriminde çalışanların etik kuralları benimsediği, muhasebe bilgilerinin yorumlanmasında uzman kişilerden destek alan, muhasebe bilgi sistemi yeni teknolojilere uyumlu çalışan işletmelerin maliyet analizlerinden elde edilen bilgilerin denetime yardımcı olduğunu düşünme düzeyinin yüksek olduğu görülmektedir.

SONUÇ

KOBİ'lerde genel muhasebe bilgileri dışında maliyete yönelik muhasebe bilgilerine de önem verildiği ifade edilmektedir. KOBİ'lerin maliyet bilgilerini maliyetlerin kontrol edilmesinde, fiyat ve kâr analizlerinde, planlamalarda ve karar alma süreçlerinde kullandıkları düşünülmektedir.

KOBİ'lerde ayrı bir maliyet-yönetim muhasebesi birimi olmadığı belirtilmektedir. Genel olarak alt birim bazında bir yapılanmanın olmadığı görülmektedir.

KOBİ'ler, hammadde ve stok takiplerini muhasebe bilgi sisteminden yaptıklarını belirtmektedirler. KOBİ'ler sistem üzerinden mevcut ve ihtiyaç duyulan hammadde ve stok miktarlarını takip edebilmektedirler. Üretim aşamasında hammadde bakımından sıkıntı yaşamadıkları düşünülmektedir.

KOBİ'lerde muhasebe biriminden elde edilen her türlü bilginin anında yönetim ile paylaşıldığı belirtilmektedir. Bu durum ani ve beklenmeyen durumlar karşısında yönetimin anında müdahale etmesini kolaylaştırmaktadır.

KOBİ'lerde karar verme sürecinde maliyet ve yönetim muhasebesi verilerinden yararlanıldığı belirtilmektedir. Maliyet ve yönetim muhasebesi; işletme çalışanlarına, yöneticilere bilgi veren bir sistemdir. KOBİ'ler yeniliklere ve değişimlere açık işletmelerdir ve verdikleri olağan ve yeni kararlarda maliyet ve yönetim muhasebesi verilerinden yararlanmaktadırlar.

KOBİ'ler maliyet analizlerinden elde edilen bilgilerin denetime yardımcı olduğunu düşünmektedirler.

KOBİ'lerin; karlılık analizinde maliyet ve yönetim muhasebesi bilgilerinden yararlanmaları sağlanmalıdır. Bunun için gereken teknik ve bilgi düzeyine kavuşmalarında başta KOSGEB, Ticaret ve Sanayi Odaları ve diğer mesleki birim ve kuruluşlarda eğitim çalışmaları yapılmalıdır. İşletmelerde oluşturulacak özel bir muhasebe birimi ya da istihdam edilecek muhasebe personeli ile maliyet ve yönetim muhasebesi analizleri, işletmeye sağlıklı sonuçlar verip, gelecek için gereken stratejilerin oluşumuna katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

ATILGAN, E., (2011); Karayollarında Meydana Gelen Trafik Kazalarının Karar Ağaçları ve Birliktelik Analizi ile İncelenmesi, (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

BACKER, Morton ve JACOBSEN, Lyle, E., (1983); Yönetim Açısından Maliyet Muhasebesi, Çeviren. Sadık BAKLACIOĞLU, Beta Basım Dağıtım, İstanbul.

BAYRAK, Ali Salih ve YILMAZ, Şebnem Koltan, (2009); “Veri Madenciliği Karar Ağacı Algoritmaları ve İMKB Verileri Üzerine Bir Uygulama”, Isparta.

BIÇAKÇI, F., (2006); Sanayi İşletmelerinde Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Sistemine Geçiş Çabaları ve Bir Uygulama, (Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü; Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya.

BÜYÜKMİRZA, Kamil, (2003); Maliyet ve Yönetim Muhasebesi; 9. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara.

BÜYÜKMİRZA, Kamil, (2008); Maliyet ve Yönetim Muhasebesi; 12. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara.

BÜYÜKÖZTÜRK, Şener, (2002); Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı, 2. Baskı, Pegem Yayıncılık, Ankara.

BÜYÜKÖZTÜRK, Şener, (2014); Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı, 19. Baskı, Pegem Akademi, Ankara.

GÜRSOY, Cudi Tuncer, (1999); Yönetim ve Maliyet Muhasebesi, 2. Baskı, Beta Basım Yayın Dağıtım, İstanbul.

KABAKÇI, Yurdakul I., ODABAŞI, H.F., KILIÇER, K., ÇOKLAR, A.N., BİRİNCİ, Gürkay, KURT, A. A., (2012); “The development, validity and reliability of TRACK-deep: A technological pedagogical content knowledge scale”, Computers & Education, 58 (3), 964-977.

KARCIOĞLU, Reşat, (2000); Stratejik Maliyet Yönetimi: Maliyet ve Yönetim Muhasebesinde Yeni Yaklaşımlar, Aktif Yayınevi, Erzurum.

KAYRI, Murat ve BOYSAN, Murat, (2007); “Araştırmalarda CHAID Analizinin Kullanımı ve Baş Etme Stratejileri ile İlgili Bir Uygulama”, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, c.40, s.2, Ankara, 133-149.

KÜÇÜKSAVAŞ, Nihat, (2006); Yönetim Açısından Maliyet Muhasebesi, 2. Baskı, Kare Yayınları, İstanbul.

ÖMEROĞLU, Nida, (2003); Muhasebe Bilgi Sistemleri ve Paket Destekli Yapılandırma, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.

TEK, Özge, (2012); Çocuk Suçluluğunun CHAID Çözümlemesi ile Değerlendirilmesi, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

ÜSTÜN, Rifat, (1992); Yönetim Muhasebesi, 2. Baskı, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul.

ÜSTÜN, Rifat, (1997); Yönetim Muhasebesi (Tek Düzen Hesap Planı Uygulamalı), 3. Baskı, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul.

Araştırma Makalesi¹**Makale Geliş Tarihi:** Haziran 2018**Makale Kabul Tarihi:** Aralık 2018**XIX. YÜZYILDA ÇEMİŞGEZEK MERKEZ VE KÖYLERİNİN GAYRİMÜSLİM NÜFUSU**Uysal DIVRAK²**ÖZ**

Osmanlı Devleti'nin nüfusu, XVI. yüzyıldan itibaren tahmini olarak tahrir defterlerinden öğrenilmektedir. XIX. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde birçok yeniliklerin farklılıkların yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu değişikliklerden başlıcası de ülke genelinde ki nüfus sayımlarıdır. Modern tarzda ilk nüfus sayımı II. Mahmud döneminde. Bu sayımlar yapılırken de özellikle askere alımlar için Müslümanların, vergi gelirleri içinde Gayrimüslimlerin kayıtlarının tutulduğu görülmektedir. Bu nüfus sayımları mahalli bölgeler için önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Bunlar sancak, kaza ve köy gibi yerleşim yerlerinin sosyal ve demografik yapısını ortaya koyan kayıtlardır. Araştırılan nüfus defteri 1835 tarihinde kayıt edilen Çemişgezek nüfus yoklama sonuçlarını ihtiva etmektedir. XIX. yüzyılda Çemişgezek günümüzde olduğundan daha geniş bir nüfusa ve yüzölçümüne sahipti. Çemişgezek'te bulunan Gayrimüslimler hakkında yapılan bu çalışmada, onların nüfusu, iş kollarının ve yaş aralıklarının ortaya konulması amaçlandı. Onların Müslümanlar ile birlikte yaşadıkları görüldü. Çemişgezek ve çevresinde farklı din ve etnik yapılardan insanların ortak yaşama kültürüne sahip oldukları ortaya çıkarılmaya çalışıldı. Çemişgezek'te yaşayan Gayrimüslim nüfusunun Müslümanlara oranının ne kadar olduğu da bir diğer soru olarak aydınlatılmaya çalışıldı.

Anahtar Kelimeler: Çemişgezek, Gayrimüslim, Nüfus, Nüfus Sayımı.

¹ Bu makale iThenticate sistemi tarafından taranmıştır.

² Dr. Öğr. Üyesi, Munzur Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, uysaldivrak@gmail.com.

NON-MUSLIM POPULATION IN THE CENTER AND THE VILLAGES OF CEMISGEZEK THE XIXth CENTURY

ABSTRACT

The population of Ottoman Empire is approximately learned from the cadastral record books from the XVIth century. The XIXth century is a period during which there have been many innovations and changes. The most important of these changes is the nationwide census. In a modern sense, the first census has been made during the reign of II.nd Mahmut. While making these census, it is seen that especially the records of Muslim for enlistment and non-muslims for tax revenues are kept. These censuses provide important information in local sense. These are the records that reveal the social and demographic structures of settlements like sanjak, district, village. The cadastral record book which is the basis to the research contains the results of Cemisgezek census made in 1835. In the XIX.th century, Cemisgezek has had a larger population and surface area than it is today. In this research on non-muslims in Cemisgezek, it is aimed to reveal their population, business lines and age ranges. It is seen that they have lived with muslims. In this study, it is tried to reveal that people from different religions and ethnicities in Cemisgezek have a culture of common living. The ratio of Muslim population to Non-muslim population is handled as another issue.

Keywords: Çemişgezek, Non-muslim, Population, Census.

GİRİŞ

Çemişgezek³ günümüzde Doğu Anadolu'nun Yukarı Fırat Bölümü'nde yer alan Tunceli Şehri'ne bağlı ilçedir. Tunceli şehir merkezinin güneybatısında bulunan Çemişgezek, doğuda Pertek ve Hozat, kuzeyde Ovacık ve Erzincan, batıda Elazığ ve Erzincan, güneyde Keban Baraj Gölü ile komşudur.⁴

Çemişgezek'in tarihi milattan önceki zamanlara kadar gitmektedir. Çemişgezek ve çevresinde birçok kavmin yaşadığı bilinmektedir. Yaşayan kavimlerin de komşu kavimlerle

³ “Çemişgezek ismi, bölgenin eski krallarından Cemşid döneminde imar edilmesinden dolayı ilk olarak ‘Cemşid-i bad’ adı verilmiş ve zaman ilerledikçe kelime değişikliğe uğrayarak Çemişgezek şeklini almıştır. Çemişgezek doğuda Hozat ve Çarsacak, kuzeyde Ovacık ve Eğin, batıda Fırat ve güneyde Murat Nehri ile sınırları çizilmektedir. Kazanın merkezi sancak merkezine 8, merkez vilayete 12 saat uzaklıktadır. Bağlı olduğu köyler ile beraber çevresi 50 saatlik mesafeyi içine alır. Rivayetlere göre Çemişgezek kasabası 20000 haneye sahip olmakla birlikte, Selçuklulara tabi Melikşah ve ailesinin 300 seneden fazla yönetim merkezi olmuş iken zaman geçtikçe harap olmaya başlayarak bugün bulunduğu vaziyete düşmüştür. Pir Muhammed ve Şeyh Hasan Beyler H.919 (M.1513-1514) tarihlerinde Çemişgezek, Kemah, Mazgirt, Pertek ve havalisinde hüküm süren beylerdendir. Sultan I.Selim'in Çaldıran Savaşı için harekete geçtikleri zaman, Şeyh Hasan Bey'in en büyük oğlu Pir Muhammed Bey Erzincan'a giderek padişah huzuruna çıkıp kalenin anahtarlarını teslim etmiştir. Padişaha'a bağlı olduğunu göstermiştir. Padişah tarafından iltifat edilerek mülk olarak kendisine Çemişgezek, kardeşi Sungur Bey'e Pertek ve Keyhüsrev Bey'e Sağman sancakları verilmiştir. *Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1325 (1907-1908)*, Def'a 1, Vilayet Matbası, s.247-248, *Salname-i 1312*, s.228.

⁴2012 *Tunceli İl Yıllığı*, Tunceli Valiliği, Anıt Matbaa, Ankara 2012, s.123.

belli aralıklarla savaştıkları ve bundan dolayı da Çemişgezek'in sürekli olarak farklı kavimlerin idaresinde olduğu görülmektedir. Çemişgezek çevresinde ilk yerleşim kalıntıları M.Ö. 4000'lere gitmektedir.⁵ Neolitik dönem kalıntıları Çemişgezek'e bağlı Pulur Höyüğünde bulunmaktadır. Hititler döneminde, Çemişgezek, Harput ve Palu'nun da içinde olduğu bölgeye İşuva denilmektedir. Bölgede Muşki, Urartu, Med, Makedonya, Kapadokya Krallığı, Roma, Partlar ve Helenistik Bizans gibi devletlerin egemenlik sürdürdüğü kayıtlardan çıkarılmaktadır.⁶ Anadolu'ya Türklerin girmelerinden sonra Selçuklulara bağlı beyler tarafından yönetilmekte idi. Mengüceklilerin, Artukluların ve en sonunda da Osmanlıların idaresine geçtiği de bilinmektedir.⁷

Çemişgezek 1518 tarihinde *liva* haline dönüştürülerek Diyarbakır'a bağlandı. 1565-1566 yıllarında *Osmanlı Sancağı* şekline geldi.⁸ 1858 tarihinde "kazaya" dönüştürülerek Harput'a dâhil edildi. 1880 tarihinde Çemişgezek'in, Keban'a bağlı bir *nahiye* olduğu görülür. 1881'de Dersim Vilayeti kurulduğu zaman, Çemişgezek *kaza* olarak vilayet merkezi Hozat'a bağlanır ve Batı Dersim sınırları içerisinde bulunur.⁹ 1925'te ise Dersim Vilayetinin kaldırılmasıyla Çemişgezek Elazığ'a tabi olmaktadır. 25 Aralık 1935 yılında 2885 Sayılı kanun ile kurulan Tunceli Vilayeti'ne dâhil olmuştur. Fakat Tunceli İl özel kanununa göre 01.01.1947 yılına kadar geçici merkezinin bulunduğu Elazığ'dan yönetildi.¹⁰

"Gayrimüslim" tabiri, genel olarak Müslümanlar dışındaki tüm grupları ifade etmektedir. İslâmi literatürde Gayrimüslimler "ehl-i kitâp olanlar ve olmayanlar" şeklinde tasnif edilirler.¹¹ İslam Hukuku tüm insanları önce Müslümanlar ve Gayrimüslimler olarak iki ana gruba bölmüştür. Müslümanlar da çeşitli parçalara bölünmüş olmasına rağmen tek parça olarak kabul edilmiştir. Gayrimüslimler kendi içinde Müşrikler ve Ehl-i kitaplar şeklinde tekrar gruplandırılmıştır. İslam, Müşriklere Müslüman olma dışında her hangi bir seçenek sunmamıştır. Ehl-i Kitaplara çeşitli hükümlere riayet etmek şartıyla herhangi bir İslam toprağında kendi inançlarını devam ettirmesine olanak tanımıştır. İslam ülkelerinde ehl-i kitap

⁵H.Z.Koşay, *Keban Projesi Pulur Kazısı 1968–1970*, ODTÜ Keban Projesi Yayınları Serisi, No:1, Ankara 1976.

⁶ Mehmet Ali Ünal, *XVI.Yüzyılda Çemişgezek Sancağı*, TTK Basımevi, Ankara 1999, s.7-8.

⁷Ünal, *Çemişgezek*, s.11-12.

⁸ Metin Kunt, *Sancaktan Eyalete*, İstanbul 1978, s.37.

⁹ İbrahim Yılmazçelik, *XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Dersim Sancağı*, Elazığ 1999, Çağ Ofset, s.29.

¹⁰2012 *Tunceli İl Yıllığı*, s.123.

¹¹ Ahmet Özel, "Gayri Müslim", *DİA*, C.13, s.418.

olarak Mecusi, Sabi, Musevi ve Hıristiyan kabul görmektedir. Bunlar Peygamber döneminden itibaren İslam topraklarında yaşamıştır. Bu anlayış Selçuklu İmparatorluğu'ndan başlayarak Anadolu Selçuklu, Anadolu Beylikleri ve Osmanlı Devleti'ne geçmiştir. Osmanlı Devleti'nin Müslüman olmayan gruplar için düzenli bir politikasının Fatih döneminde kesinlik kazandığı görülmektedir. Fatih Sultan Mehmet'in Musevi ve Hıristiyan gruplara karşı politikasında dinî ve etnik ayırım veya öncelik söz konusu değildir. Devletin sınırları içersinde yaşayan, siyasi, sosyal ve ekonomik açıdan etkili olanlar ön planda tutulmuşlardır.¹² Osmanlı Devleti fethettiği yerlerde kendisinden önceki döneme ait baş ve diğer bazı vergileri aynen kabul etmiştir. Fethedilen topraklarda yaşayanlar Gayrimüslim iseler haraç ve cizye, Müslüman iseler zekât ve öşür vergilerini ödeyeceklerdir.¹³

Herhangi bir devlet yönettiği ülkenin idarî, iktisadî ve askerî yapısını ya da mevcut düzenini daha iyi bir şekilde geliştirmek amacıyla halkının nüfus durumunu ve nüfusun özelliklerini tespit etme gereksinimi duymakta ve bu nedenle de nüfus sayım çalışmaları yapabilmektedir.¹⁴ Osmanlı'da tımar sisteminin gereği olarak, XVII. yüzyıla kadar aralıklarla *tahrir* adı verilen bir nüfus sayımı ve yazımı yapıldı. XVII. yüzyıldan itibaren de sayımların düzensiz olan bazı yoklamalarla devam ettiği görülür.¹⁵ 1830 tarihi bahar ayında Rumeli ve Anadolu'da bulunan tüm eyalet, sancak ve kazalarda nüfus sayımı yapılmasına başlandı. Nüfus Sayım görevlileri hükümet tarafından seçilerek gönderildi. Görevlendirilenlerin memurların meslekleri incelendiğinde neredeyse birçoğunun din adamlarından oluştuğu görülür. Bunun nedeni ise halkın dine aykırı diyerek, nüfus sayımına muhalefet etmesinin engellenmek istenmesidir. Nüfus sayımının temel amacı, Osmanlı topraklarında yaşayan erkek nüfusun tespit edilmesi olarak görülür. Bu sayım defterlerinde dinlere göre kayıtlarda

¹² Yavuz Ercan, "Türkiye'de Azınlık Sorununun Kökeni (Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Gayrimüslimler)", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM*, Sayı, 20, s.2-3.

¹³ Boris Christoff Nedkoff, "Osmanlı İmparatorluğunda Cizye (Baş Vergisi)", Çev. Şinasi Altundağ, *Belleten*, S.32, Ankara 1944, s.617.

¹⁴ Mehmet Güneş, "Osmanlı Dönemi Nüfus Sayımları ve Bu Sayımları İçeren Kayıtların Tahlili", *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 8, Sayı 15, Kış 2014, s.222.

¹⁵ Hasan Yüksel, "Osmanlı'da Modern Anlamda Yapılan İlk Nüfus Sayımına Göre Divriği'nin Demografik Yapısı", *Nüfusbilim Dergisi/ Turkish Journal of Population Studies*, 2006-07, Sayı. 28-29, s. 73.

tutularak, birçok yerde sayılan nüfusun meslekleri de belirtildi.¹⁶ Gayrimüslimler de bu sayım defterlerine kayıt edildi.

Osmanlı Devleti'nde nüfus ile ilgili çalışma yapılmak istenildiğinde tahrir, avarız, cizye, temettuat, nüfus yoklama ve nüfus sayım defterleri ile vilayet salnameleri başlıca kaynak olarak çıkmaktadır.¹⁷ Bu çalışma, Çemişgezek Sancağı'nın mahalle ve köylerinde bulunan Gayrimüslim nüfusun durumunu ortaya koymaktadır. Çalışmada, Osmanlı Devleti'ndeki nüfus sayımları hakkında bilgiler verildi. Defterde kaydedilmiş bilgilerin diğer kaynaklarla birlikte Çemişgezek tarihine katkı sunması ve Çemişgezek tarihinin saklı kalmış bir dönemi aydınlatması beklenmektedir. Ayrıca Çemişgezek Gayrimüslim nüfus defterinde, kaza, nahiye, köy ve mahallelerin isimleri, köylerde bulunan sülaleler, köylerdeki keşiş ve kocabaşların isimleri, kayıtlı herkesin yaşları, babalarının adları ve bedensel engel durumlarının verildiği görülmektedir. Bu bilgilerin yerel aile tarihi araştırmacılarına da hizmet etmesi düşünülmektedir.

1. 2603 Kayıtlı Çemişgezek Nüfus Defteri

Osmanlı Arşivi Nüfus Defterleri fonundaki NFS.d kodlu 2603 numarada kayıtlı olan Çemişgezek nüfus yoklama defteri esas alındı. Defterin başlangıcı H.25. Muharrem. 1251/M. 23 Mayıs 1835 tarihi olarak görülmektedir. Nüfus yoklama defteri 17x45 boyutlarında, ciltli, ebru süsleme olmaksızın 444 varaktan oluşmaktadır. Defterde Müslim ve Gayrimüslim nüfusun birlikte verildiği anlaşıldı. Başlangıç kısmı *Kaza-i Çemişgezek* başlığı ile başlamakta ve hemen arkasında Çemişgezek mahallelerinin nüfusları verilmektedir. Nüfus sayımını Raşid Mehmed Efendi istemektedir. Sayım işi için Mustafa Efendi'nin görevlendirildiği yine defterdeki bilgilerden çıkarılmaktadır. Tüm köyler ve mahalleler gezilerek ve bulunan tüm

¹⁶ Musa Çadırcı, "1830 Genel Sayımına Göre Ankara Şehir Merkezi Nüfusu Üzerinde Bir Araştırma", *Osmanlı Araştırmaları I*, İstanbul 1980, s.110.

¹⁷Bu konular hakkında daha fazla bilgi için; Mehmet Öz, *XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, TTK, Ankara 1999, Kemal Çiçek, "Osmanlılar'dan Önce Akdeniz Dünyasında Yapılan Tahrirler Hakkında Bazı Gözlemler", *OTAM*, S. 6, Ankara 1995, s.51-89, Mustafa Öztürk, "1616 Tarihli Halep Avarız Hane Defteri" *OTAM*, Ankara 1998, s249-293, Oktay Özel, "Avarız ve Cizye Defterleri" , *Osmanlı'da Bilgi ve İstatistik*, (Editör Şevket Pamuk), Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara 2000, s.1-29, Mübahat S. Kütükoğlu, " Osmanlı Sosyal ve İktisadî Kaynaklarından Temettü Defterleri", *Belleten*, Cilt LIX, S.225, Ağustos 1995, s.395-412, Ali Akyıldız, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform (1836-1856)*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1993, Zübeyde Güneş Yağcı-Serdar Genç, *1256/M.1840-41 Tarihli Balıkesir Nüfus Defteri (Değerlendirme ve Transkripsiyon)*, Balıkesir Belediyesi Kent Arşivi Yayınları, Balıkesir 2013.

haneler ayrıntılı tahkik edilerek, bulunamayanların kefilleri şahit olarak alınarak kayıt tutulması merkez tarafından istenilir.¹⁸

Çemişgezek kaza merkezinde bulunan mahalleler ve doğrudan merkez kazaya bağlı köylerin erkek nüfusu sayımında tahrir esasına uyulmaktadır. Nüfus defteri, hane esasına göre düzenlenmiş olup mahallenin isminin akabinde, hane reisinden başlanarak hanedeki çocuk ya da yetişkin erkek nüfusun isimleri, kullanılıyor ise sıfat veya ünvanları, yaşları, varsa görevlerinin kayıt altına alındığı nüfus defterinden öğrenilmektedir. Görev sahibi olanların defter sayfalarının başlangıç sütununa kayıt edildiği görüldü. Keşif olarak görev yapan kimselerin belirtildiği ve kişi adları yazılırken de altına kişilerin kaç yaşında olduğunun da belirtildiği anlaşıldı.

Nüfus defterindeki kayıtlı en genç Gayrimüslim erkek 1 yaşındadır. En yaşlı kişiler ise doksan yaşında olan ve Katarcı Mahallesi'nde ikamet eden Mıgırdıs Apil ve Kiracı Kapo,¹⁹ Ekrek Mahallesi'nde Kocabaşı Parnek oğlu Kostan,²⁰ Mezre-i Tamo Köyü'nde İko'nun oğlu Agop,²¹ Sisna Köyü'nde Hakim Hokas,²² Henari Köyü'nde İranos Oğlu Menas,²³ Haydi Köyü'nde Sarıoğlan'dır.²⁴ Baba ve oğul belirtilirken *oğlu* tabiri kullanılmaktadır. *Diğer oğlu* tabiri ile birden fazla çocukları gösterilmektedir. Aynı hanede yaşayan akrabalar belirtilirken, hane reisine ilişkisi *biraderi*, *diğer biraderi*, *damadı*, *emmizadesi*, *kayınbiraderi*, eniştesi, *yeğeni* gibi tabirler açıklanmaktadır.

Hanede yaşayanyanların fiziksel özellikleri kayıt edilmemiştir. Varsa özür durumları; *çolak*, *topal*, *illetli (hastalıklı)*, *â'mâ* gibi bedensel engelleri ile belirtilmektedir. Çemişgezek Kazası'na tabi bir topal, dokuz â'mâ, beş gözleri görmeyen ve iki mecnun Gayrimüslim kişinin deftere yazıldığı görüldü. Ailelere ait lâkaplar varsa bunlar da kayıtlara

¹⁸ BOA, NFS.d, 2603, s.438, "İşbu 1251 senesi devletlü inayetlü merhametli kalem ? Raşid Mehmed Efendimiz tarafından ba buyruldu Çemişgezek Kazası hane ve nüfusları tahririne ba marifet-i şer ile mübaşir Mustafa Ağa marifetiyle ve dua ? ve bilcümle ahali marifetleriyle kura be kura gezip hane be hane tahkik ederek ve kuradan kuraya kefillerince bend ederek tahrir olunup defter-i mümzi taraf-ı alişana takdim 20 Muharrem Sene 51".

¹⁹ BOA, 2603, s.365.

²⁰ BOA, 2603, s.377.

²¹ BOA, 2603, s.401.

²² BOA, 2603, s.413.

²³ BOA, 2603, s.433.

²⁴ BOA, 2603, s.437.

yanstılmaktadır. Bu nüfus sayımında erkek nüfus sayılmasına rağmen annesinin adıyla anılan Öşbek Mahallesi'nde ki Güleser Oğlu Babacan²⁵ isimli bir kişiye de tesadüf edildi.

A- ÇEMİŞGEZEK MERKEZ MAHALLELERİ

1835 tarihinde yapılan nüfus defterine göre kazanın yedi Gayrimüslim mahallesi, 16 köyü, 1 nahiyesi ve bu nahiyelere bağlı 1 köy ve 4 mezrasının varlığı ve burada sakin erkek nüfusun olduğu görüldü. Nüfus defterindeki sıraya göre Üskefi, Öşbek, Katarcı, Tağar, Garip, Ekrek ve Perâkende isimli Gayrimüslim Mahalleleri bulunmaktadır.

1-Üskefi? Mahallesi

Mahalledeki 25 hanede 104 erkek nüfus yaşamaktadır. Kadınlar nüfus sayıma tabi tutulmamaktadır. Erkek nüfusa oranlayarak toplam nüfus hakkında tahmin yapmak kolaydır. Bu nüfusun 65 kişisi on bir yaşımdan büyüktür. 11 yaşına kadar sabi 37 kişidir. İki kişi ise hastalıklıdır. 23 kişinin gurbette olduğu belirtilir. Hazar adında bir keşişin varlığı bilinmektedir. Üskefi Mahallesi'nde esnaf olarak Tüfekçi Mardiros, Kuyumcu Mıgırdıç bulunur.

2-Öşbek? Mahallesi

Mahalleside 34 hane bulunmakta ve buralarda 117 erkek yaşamaktadır. Yaşı on birden yukarı olan 74 kişi, on birine kadar sabi 43 kişi vardır. Otuz altı yaşımdaki Ahik oğlu Babu mahallenin Kocabaşısıdır. Keşiş olarak da Mıgırdıç kayıtlıdır. Esnaf olarak Boyacı Manu ve Sergis bulunmaktadır.

3-Katarcı? Mahallesi

Mahallede 49 Gayrimüslim hane bulunur. Hanelerde 176 erkek yaşamaktadır. 102'si on bir yaşımdan büyük ve 69 kişi ise 11'ine kadar sabidir. Hastalıklı 5 kişi bulunmaktadır. Mahallenin Kocabaşısı 42 yaşımda olan Haço'nun oğlu Togos'dur. 73 yaşımdaki Gesbar da Keşişdir. Mahallede; Katarcı Baban, Kayıkçı Markus, Kuyumcu Markar, Tüfekçi Keşo, Çarıkçı Bayros ve İvanik, Değirmenci Beğdo, Tavin ve Manuk, Manavcı Agop, İşçi Eğno, Bağcı Henparasim ve Manuk esnaf olarak bulunmaktadır.

²⁵ BOA, 2603, s.356.

4-Tağar Mahallesi

Mahallede 20 hane olduğu görüldü. 60 Gayrimüslim erkek nüfus yaşamaktadır. Bunlardan, 42 kişi on bir yaşından yukarı, 17 kişi on birine kadar sabi ve 1 kişi de hastalıklıdır. Mahallenin Kocabaşısı Ranos oğlu Usta Mikail'dir. Mahallede esnaf olarak; Usta Harkar ve Haço; Taşcı Oğlu Osib ve Kirkor faaliyette bulunur.

5-Garip Mahallesi

Kazanın nüfus bakımından en küçük Gayrimüslim mahallesidir. Toplam 4 hane ve 7 nüfus yaşamaktadır. Bunlar on bir yaşından yukarıdır. Merdo, Agop ve Paro isimli Gayrimüslimler sucu olarak çalışmaktadır.

6-Ekrek Mahallesi

Mahallede 24 hane bulunmaktadır. 62 Gayrimüslim erkek nüfus yaşamaktadır. Bunlardan, 44 kişi on bir yaşından yukarı 18 kişi on birine kadar sabidir. Mahallenin Kocabaşısı doksan yaşındaki Parnek Oğlu Kostan'dır. Mahallede esnaf olarak; Yemenici Kostan, Semerci Baydiros ve Bogos faaliyet yürütür.

7-Perâkende Mahallesi

Mahallede 45 hanede 130 Gayrimüslim erkek nüfus yaşamaktadır. Bunlardan; 88 kişi on bir yaşından yukarı, 40 kişi on birine kadar sabidir. İki kişi de hastalıklıdır. Bu mahalle isminden de anlaşılacağı üzere dışarıdan göç ederek gelenlerin yerleştiği toplama bir yerdir. Bu nedenle nüfusu diğer mahallelere göre fazladır. Mahalleye, Arapgir, Ahızka, Havgosur, Pertek, Hadişar, Üskef ve Hazarya gibi yerlerden yerleşim olmuştur. Keşişi 60 yaşındaki Karabir'dir. Eskici Zafar ve Kalaycı Karabır mahallenin esnafıdır.

Tablo-1-Gayrimüslim Erkek Nüfusu

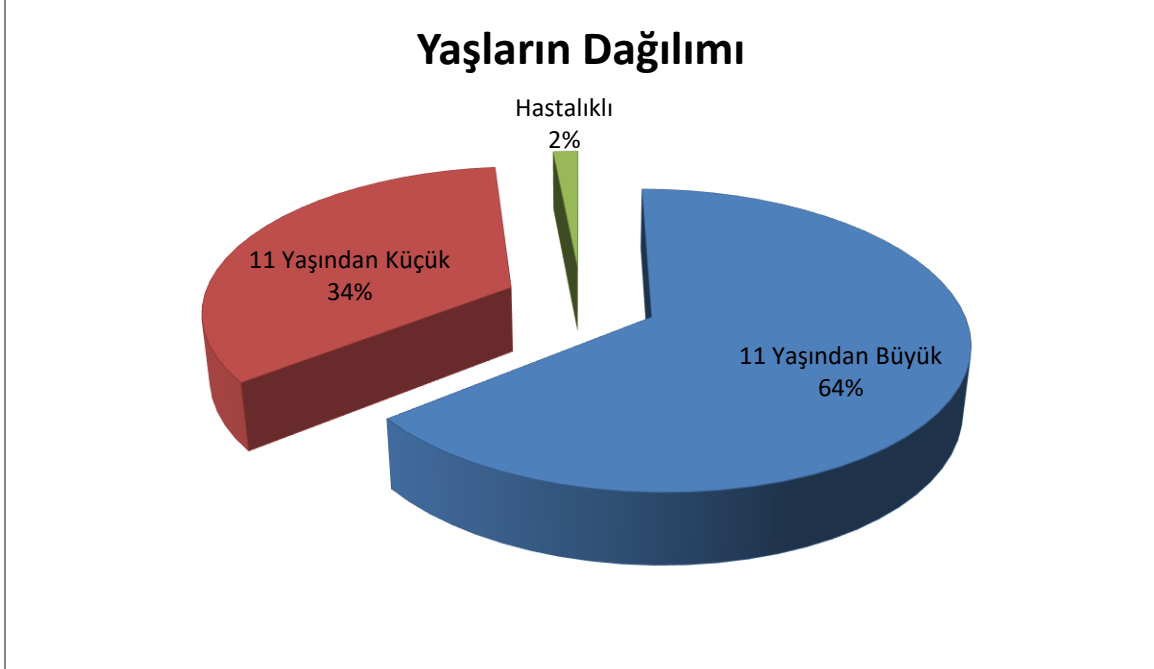
Adı	Haneler Sayısı	On Bir Yaşdan Yukarı	On Bir Yaşına Kadar Sabi	Hastalıklı	Nüfus Toplam
Mahalle-i Üskefi	25	65	37	2	104
Mahalle-i Öşbek	34	74	43	0	117
Mahalle-i Katarcı	49	102	69	5	176

Uysal DIVRAK

Mahalle-i Tağar	20	42	17	1	60
Mahalle-i Garip	4	7	0	0	7
Mahalle-i Ekrek	24	44	18	0	62
Mahalle-i Perâkende	45	88	40	2	130
Toplam	201	422	224	10	656

Tabloda da görüleceği üzere Çemişgezek Kazası'nın yedi merkez mahallesinde 201 Gayrimüslim hane vardır. Kazanın en büyük Gayrimüslim Mahallesi Katarcı'dır. En küçük mahallesi ise Garip'dir. Merkez mahallelerde Müslümanlar ile Gayrimüslimlerin ayrı mahallelerde yaşadığı görülür. Gayrimüslimlerin yaş aralıklarının 11'den küçük ve büyük olarak iki kategoride tasnif edildiği anlaşıldı. Hanelerde toplam 656 erkek yaşamaktadır. Eşit olarak kadınların da bulunduğu düşünülürse (bir erkek=bir kadın) 1302 nüfusun kaza merkezinde yaşadığı görülür. 10 kişi belgelere illetli (hastalıklı) olarak geçmektedir. Bunların hastalıkları mecnun, gözleri görmeyen, sara, topal, mefluç(felçli) ve â'mâ olmak üzere farklı çeşittir. Mahallelerdeki çocukların sayısı yetişkinlerin yaklaşık olarak yarısıdır. Ortalama olarak her hanede bir çocuk vardır.

Tablo: 2-Gayrimüslim Erkek Nüfusun Yaşlara Göre Dağılımı

Grafikte görüleceği üzere, Çemişgezek merkez mahallelerdeki 11 yaşından büyük yetişkinlerin nüfusu en yüksek oran %64'e sahiptir. 11 yaş ve altı çocukların %34 oranına

Uysal DIVRAK

sahip olduğu ve hastalıklı erkeklerin oranının az olduğu, tüm oranın %2'sine karşılık geldiği anlaşılır.

Tablo:3-Gayrimüslim Mahalleleri Meslek Grupları

Mahalle	Keşiş	Kocabaşı	Tüfekçi	Kuyuncu	Boyacı	Katarcı	Kayılcı	Çarılcı	Değirmenci	Manavcı	İşçi	Bağcı	Usta	Taşçı	Sucu	Senerci	Yemenici	Eskici	Kalaycı	Toplam
Üskefi	1		1	1																3
Öşbek	1	1			2															4
Katarcı	1	1	1	1		1	1	2	3	1	1	2								15
Tağar		1											2	2						5
Garip															3					3
Ekrek		1														2	1			4
Parekende	1																	1	1	3
Toplam	4	4	2	2	2	1	1	2	3	1	1	2	2	2	3	2	1	1	1	37

Tablodan da görüleceği üzere, Çemişgezek Kazasında farklı meslek gruplarının faaliyet gösterdiği anlaşılmakta ve bu meslek gruplarının merkezde bulunan beş mahalleye de dağıldığı ortaya çıkmaktadır. Esnaf gruplarının dağılımına bakıldığında Katarcı Mahallesi'nin merkez olması kuvvetle muhtemeldir. Esnaf yoğunluğunun bu mahallede fazla olduğu görüldü. Garip Mahallesi'nde sadece sucular bulunmaktadır. Keşiş ve Kocabaşılara da tablo içerisinde verildi. Maaşlı kişilerin ayrı tutulursa Üskefi'de 2, Öşbek'de 2, Katarcı'da 13, Tağar'da 4, Garip'de 3, Ekrek'de 3 ve Perâkende Mahallesi'nde 2 esnaf bulunmaktadır.

B-ÇEMİŞGEZEK KAZASI KÖYLERİ

Çalışma yapılan defterde kazanın 27 köyünün bulunduğu ve köylere ait erkek nüfuslarının da deftere kayıt edildiği görülmektedir.

Tablo-4- Köylerin Gayrimüslim Erkek Nüfusu

	Köyün Adı	Haneler Sayısı	11 Yaşından Büyük	0-11 Yaş arası	Hastalıklı	Toplam
1	Karye-i Ulukale ²⁶	4	18	8	0	26
2	Karye-i Sinsor	12	20	8	2	30
3	Karye-i Eşkünü ²⁷	16	39	21	0	60
4	Karye-i Birehi ²⁸	24	43	27	2	72
5	Karye-iBradi ²⁹	8	15	5	0	20
6	Karye-i Karasar ³⁰	14	40	14	0	54
7	Karye-i Mezre-i Tamo ³¹	19	54	30	2	86
8	Karye-i Laloğlu?	11	27	7	0	34
9	Karye-i Morşeka ³²	27	80	43	6	129
10	Karye-i Sisna ³³	25	63	27	3	93
11	Karye-i Memsä ³⁴	53	138	58	2	198
12	Karye-i Germiri ³⁵	23	56	25	0	81
13	Karye-i Gemici ³⁶	45	102	42	4	148
14	Karye-i Hemzerek?	3	12	7	0	19
15	Karye-i Setirge	1	3	0	0	3
16	Karye-i Henarı ³⁷	27	81	36	0	117
17	Karye-iArdige	3	15	4	0	19
Toplam		315	806	362	21	1189

Çemişgezek Kazası'nda, Gayrimüslimlerin en çok buldukları köy Memsä'dir. 53 hane bulunmakta ve 198 erkek yaşamaktadır. Gemici nüfus ve hane olarak ikinci derecededir ve 148 Gayrimüslim erkek burada yaşamaktadır. En küçük köy ise bir hane olan Setirge'dir. Nüfusu da sadece üçtür. Köylerde her hanede en az bir çocuğun olduğu görülür. Kazada yüz kişiden fazla nüfusa sahip dört tane köy bulunur. Kazaya bağlı olan köylerde 315 hanede 1189

²⁶ Bir kişi demirci olarak çalışmaktadır. BOA,2603, s.390.

²⁷Kocabaşısı 55 yaşında ki Avak'tır. BOA,2603, s.391.

²⁸Kocabaşısı 80 yaşında Keşiş oğlu Arot. BOA,2603, s.395.

²⁹Kocabaşısı 50 yaşında Nikogos Oğlu Agizar. BOA,2603, s.397.

³⁰Kocabaşısı 60 yaşında Abdal Oğlu Arakil. BOA,2603, s.399. Çulcu Melkon adında bir şahıs da bu köydedir. BOA,2603, s.401.

³¹Kocabaşısı 80 yaşında Keşiş Oğlu Babu. BOA,2603, s.401.

³² Çulcu Nehabır adında bir şahıs da bu köydedir. BOA,2603, s.407.

³³ 70 yaşında Zurnacı Parenek ve 75'inde Zurnacı Mardo bu köyde yaşamıştır. BOA,2603, s.409-411.

³⁴Kocabaşısı 70 yaşında Uzun Oğlu Mıgırsı Tapan. BOA,2603, s.413. Dülger olarak çalışan Manefsar da bu köydedir. BOA,2603, 417.

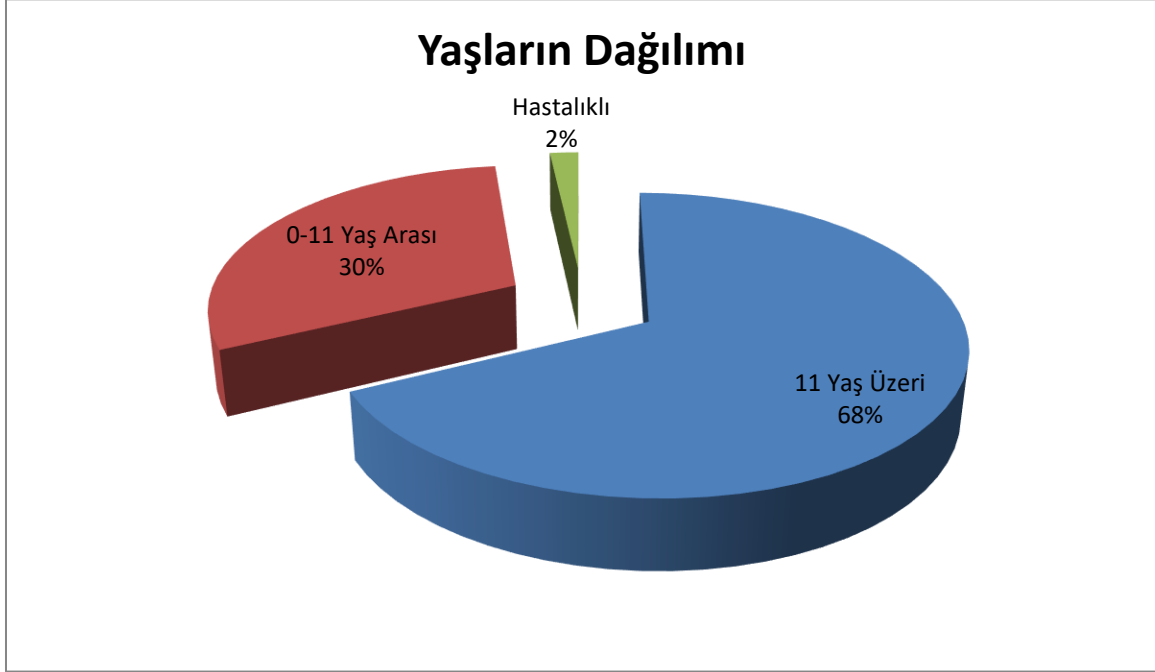
³⁵ Keşiş36 yaşında Agop. BOA,2603, s.419.

³⁶Kocabaşısı 65 yaşında Badın Oğlu Mardiros ve Keşişi 26 yaşında Bogos ve 40 yaşında Bayros. BOA,2603, s.423-425.

³⁷Kocabaşısı 70 yaşında Topal Menas. BOA,2603, s.429.

erkek nüfus bulunur. Eşit olarak kadınlar eklenirse Çemişgezek köylerinde yaşayanlar 2378'dir.

Tablo: 5- Köylerde Bulunan Erkek Nüfusun Yaşlara Göre Dağılımı

Grafikten anlaşılacağı üzere yeşil renkli "hastalıklı" olanların nüfusa oranı 21 kişi ile %2'dir. Mavi renk ile gösterilen alan bu dağılımın en büyük parçasıdır. 11 yaş üzerini belirtmektedir ve oranı %68'dir. Kırmızı renkle gösterilen ise 0-11 arasındaki çocukları göstermektedir. Tüm nüfusa oranı %30'dur.

C-ÇEMİŞGEZEK KAZASI GAYRİMÜSLİM NAHİYESİ

Çemişgezek Kazası'nın Gırnir adında Gayrimüslim bir nahiyesi vardır. Burada Gayrimüslimler ile Müslümanlar birlikte yaşamaktadır. Bu nahije bağlı köylerde bahsi geçen dönemde Gayrimüslimlerin yaşadıkları görülmektedir.

1- Gırnir Nahiyesi

Tablo-6- Gırnir Nahiyesi Köylerinin Gayrimüslim Nüfusu

Köyün Adı	Haneler Sayısı	11 Yaşdan Büyük	0-11 Arası	Toplam
1 Ahvarik Tabi Kergah	1	2	2	4
2 Mezra-i Kargid Tabi MeşellüSüfla Milleti Rum	2	3	1	4
3 Mezra-i Çakalpare Tabi MeşellüUlya Rum	1	1	2	3
4 Mezra-i Mandare Tabi Karye-i Mezbur-Rum	2	4	2	6
5 Mezra-i Hacı Sur Tabi Haydi – Milleti Rum	1	3	1	4
6 Karye-i Haydi	16	45	25	70
Toplam	23	58	33	91

Tablodan da görüldüğü üzere Gırnir Nahiyesi'ne bağlı Gayrimüslim köyleri Müslüman köylerin mezrası şeklindedir. Haydi Köyü içerisinde Müslümanlar ile Gayrimüslimlerin birlikte yaşadığı belgelerden anlaşılmaktadır. Gırnir Nahiyesi'ne bağlı beş mezra ve bir köyde 23 hane ve 91 Gayrimüslim erkek yaşamaktadır.

SONUÇ

2603 numaralı defterdeki bilgilerden Çemişgezek Kazası'nın Gayrimüslim erkek nüfus durumu ortaya konuldu. Gurbette bulunanlar da toplam nüfusa dâhil edildi. Dört yüz yetmiş beş (475) Gayrimüslim erkeğin gurbette olduğu görüldü. Gayrimüslimlerin incelenen dönemde, Çemişgezek kaza merkezinde Müslümanlardan ayrı mahallelerde yaşadığı ortaya çıkarıldı. Ancak kırsalda bu durum söz konusu değildir. Gayrimüslimlerin aynı köy içerisinde veyahut da Müslümanların olduğu köyün mezrası olarak yerleştikleri anlaşıldı. Çalışma

Gayrimüslim nüfusun merkez kazadan ziyade kırsalda daha fazla yoğunlaştıkları gerçeğini ortaya çıkarmaktadır.

XVI. yüzyılın ikinci yarısında Çemişgezek'in toplam nüfusu 38532 olarak görülmektedir.³⁸1890 tarihinde Vitali Quinet Çemişgezek'in 11200 nüfusa sahip olduğunu söylemektedir.³⁹1927 nüfus sayımında Çemişgezek'in, 5967 erkek ve 7713 kadın olmak üzere toplam nüfusunun 13680 olduğu bilinmektedir.⁴⁰ Çemişgezek'in yakınında bulunan Çarsancak Kazası'nda, 1840'da ise 4537 Gayrimüslim erkeğin yaşadığı ve buna eşit oranda kadınlar dâhil edildiğinde 9074 nüfusun olduğu görüldü.⁴¹ Bu verilerden zikr edilen dönemde Çemişgezek'in büyük bir yerleşim olduğu sonucu çıkarılmaktadır.

İncelenen nüfus defterinde, 533 *Ehli Zimmet*⁴² ve 5 *Millet-i Rum* hanesi bulunmaktadır. Bu hanelerde 1922 *Ehli Zimmet* ve 13 *Rum* nüfus olmak üzere toplam 1935 Gayrimüslimin Çemişgezek'te kayıtlı olduğu görüldü. Bu nüfusun yaşa göre dağılımı ise 11 yaşından yukarısı 1286, 0-11 arası çocuk 619 ve hastalıklı 31 kişidir.⁴³ Bu nüfusa eşit oranda kadın nüfus eklendiğinde de Çemişgezek Kazası içerisinde 3872 Gayrimüslimin, H.25. Muharrem. 1251/M. 23 Mayıs 1835 tarihlerinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Aynı nüfus defterinde Müslümanların sayısı 8266 olarak tespit edilmiştir.⁴⁴ Bu orana da kadınlar eklendiğinde 16532 Müslüman nüfus karşımıza çıkmaktadır. Nüfus defterine göre Müslim ve Gayrimüslim toplandığında Çemişgezek Kazası'nın toplam erkek nüfusunun 10202 olduğu görülmektedir. Eşit oranda kadın nüfusu eklendiğinde de 20204 kişinin o tarihlerde Çemişgezek'te yaşadığı sonucuna ulaşılmaktadır.

³⁸Ünal, *Çemişgezek*, s. 78, Bu rakama (hane x 7) +mücerred formülüyle ulaşılmıştır. Bu rakam XIX. Yüzyıl ile karşılaştırıldığında oldukça fazla görülmektedir. (Hane x 5)+ mücerred formülü uygulanırsa Çemişgezek'in nüfusu 28.050 olarak görülür.

³⁹Savaş Sertel, "Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Genel Nüfus Sayımına Göre Dersim Bölgesinde Demografik Yapı", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 24, Sayı 1, Elazığ 2014, s.271.

⁴⁰Sertel, "Dersim Bölgesinde Demografik Yapı", s.272.

⁴¹Salih Akyel, Savaş Sertel, "Osmanlı Nüfus Defterlerinin Tarih Yazımındaki Yeri: 1840 Tarihli Çarsancak Kazası Gayrimüslim Nüfus Defteri Örneği", *Journal of History and Future*, Cilt 1, Sayı 1, Aralık 2015, s. 96.

⁴² Zimmî, İslâm devletinin tebaası olan Gayrimüslimlere verilen isimdir. Özel, "Gayri Müslim", s.418.

⁴³ BOA, 2603, s.438.

⁴⁴Uysal Dıvrak, "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Çemişgezek Ve Köylerinin Müslüman Nüfusu", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.8 S.41, Aralık 2015, s.379.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

BOA, NFS.d, 2603.

Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1325 (1907-1908), Def'a 1, Vilayet Matbası.

Salname-i Ma'muratü'l-Aziz 1312, Def'a 1, Vilayet Matbası.

Araştırma Eserleri

2012 Tunceli İl Yıllığı, Tunceli Valiliği, Anıt Matbaa, Ankara 2012.

AKYEL, Salih – SERTEL (2015), Savaş, “Osmanlı Nüfus Defterlerinin Tarih Yazımındaki Yeri: 1840 Tarihli Çarsacak Kazası Gayrimüslim Nüfus Defteri Örneği”, *Journal of History and Future*, Cilt 1, Sayı 1, Aralık, s. 78-98.

AKYILDIZ, Ali (1993), *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform (1836-1856)*, Eren Yayıncılık, İstanbul.

ÇADIRCI, Musa (1980), “1830 Genel Sayımına Göre Ankara Şehir Merkezi Nüfusu Üzerinde Bir Araştırma”, *Osmanlı Araştırmaları I*, İstanbul.

ÇİÇEK, KEMAL (1995), “Osmanlılar'dan Önce Akdeniz Dünyasında Yapılan Tahrirler Hakkında Bazı Gözlemler”, *OTAM*, S. 6, Ankara, s.51-89.

DIVRAK, Uysal (2015), “XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Çemişgezek Ve Köylerinin Müslüman Nüfusu”, *Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.8 S.41, Aralık, 371-380.

ERCAN, Yavuz (2006), “Türkiye’de Azınlık Sorununun Kökeni (Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Gayrimüslimler)”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM*, Sayı, 20, s.2-3.

GÜNEŞ, Mehmet (2014), “Osmanlı Dönemi Nüfus Sayımları ve Bu sayımları İçeren Kayıtların Tahlili”, *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 8, Sayı 15, Kış, s.222-240.

KOŞAY, H.Z. (1976), *Keban Projesi Pulur Kazısı 1968–1970*, ODTÜ Keban Projesi Yayınları Serisi, No : 1, 1976.

KUNT, Metin (1978), *Sancaktan Eyalete*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S. (1995), “Osmanlı Sosyal ve İktisadî Kaynaklarından Temettü Defterleri”, *Bellekten*, Cilt LIX, S.225, Ağustos, s.395-412

NEDKOFF, Boris Christoff (1944), “Osmanlı İmparatorluğunda Cizye (Baş Vergisi)”, Çev. Şinasi Altundağ, *Bellekten*, S.32, Ankara, s.599-652.

ÖZ, Mehmet (1999), *XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, TTK, Ankara.

ÖZEL, Ahmet (2009), “Gayri Müslim”, *DİA*, C.13, s.418-427.

ÖZEL, Oktay (2000), “Avarız ve Cizye Defterleri” , *Osmanlı’da Bilgi ve İstatistik*, (Editör Şevket Pamuk), Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara, s.1-29.

ÖZTÜRK, Mustafa (1998), “1616 Tarihli Halep Avarız Hane Defteri” *OTAM*, Ankara, s.249-293.

SERTEL, Savaş (2014), “Türkiye Cumhuriyeti’nin İlk Genel Nüfus Sayımına Göre Dersim Bölgesinde Demografik Yapı”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 24, Sayı 1, Elazığ, s.269-282.

ÜNAL, Mehmet Ali (1999), *XVI. Yüzyılda Çemişgezek Sancağı*, TTK Basımevi, Ankara.

YAĞCI, Zübeyde Güneş–GENÇ, Serdar (2013), *1256/M.1840-41 Tarihli Balıkesir Nüfus Defteri (Değerlendirme ve Transkripsiyon)*, Balıkesir Belediyesi Kent Arşivi Yayınları, Balıkesir.

YILMAZÇELİK, İbrahim (1999), *XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Dersim Sancağı*, Elazığ, Çağ Ofset.

YÜKSEL, Hasan, (2006-2007) “Osmanlı’da Modern Anlamda Yapılan İlk Nüfus Sayımına Göre Divriği’nin Demografik Yapısı”, *Nüfusbilim Dergisi/ Turkish Journal of Population Studies*, Sayı. 28-29, s. 73-89.

Derleme Makalesi¹**Makale Geliş Tarihi:** Haziran 2018**Makale Kabul Tarihi:** Aralık 2018**TÜRKİYE’DE KAMU SAĞLIK KURULUŞLARINDA YAŞANAN ETİK DIŞI
DAVRANIŞLAR VE UYGULAMALARIN GENEL GÖRÜNÜMÜ**Rıfat BİLGİN²Muhammed KÜÇÜKHAZAR³**ÖZ**

Bu çalışma, Türkiye’de kamu sağlık kurum veya kuruluşlarında gerçekleşen etik dışı davranışları, faaliyetleri ve uygulamaları kendisine konu edinmektedir. Sonuç olarak, bu çalışma, sağlık hizmetlerinde yaşanan etik dışı davranışları, faaliyetleri, uygulamaları kurumsal alanlarla ilgili yapılan araştırmalardan, alan yazınından elde edilen sonuçlardan, yapılan gözlemlerle ve ilgili kamu kurum veya kuruluşlarında çalışanlarla yapılan görüşmelerle gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda çalışma etik kavramını genel olarak ele almakta ve iş etiği, kamu etiği, tıp etiği gibi kavramlarla da ilişkisel bağlantılar arayarak konu ayrıntılı bir biçimde açıklanmayı kendisine konu edinmektedir. Çalışma aynı zamanda sağlık alanına mahsus gerçekleşen tıp etiği ve deontoloji kavramları çerçevesinde kamu sağlık kurumlarında meydana gelen tartışmaları da değerlendirmeye ve açıklamayı da hedeflemektedir. Bu değerlendirmelerin yanı sıra söz konusu kurumlarda yaşanan etik dışı problemler ayrıntılı olarak anlatılmış ve değerlendirilmiştir. Bu çalışma gerek alan yazınındaki araştırma sonuçlarından elde ettiği değerlendirmelerden ve gerekse araştırma için görüşülen sağlık iş görenlerinin anlatımlarından Türkiye’de etik dışı davranış, tutum ve uygulamaların kamu sağlık sektöründen yaşandığını ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Etik, İş Etiği, Kamuda Etik, Tıbbi Etik ve Deontoloji

¹ ✓ Bu makale **iThenticate** sistemi tarafından taranmıştır.

² Doç. Dr. Fırat Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, rifatbilgin@gmail.com

³ YLS öğrencisi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sağlık Yönetimi Bölümü, muhammedkucukhazar@gmail.com

GENERAL VIEW OF UNETHICAL BEHAVIORS AND APPLICATIONS IN PUBLIC HEALTH INSTITUTIONS IN TURKEY

ABSTRACT

This study centers upon unethical behaviors, activities and applications realized by public health institutions or organizations in Turkey. In this context, the study embraces the concept of ethics in general and tries to explain the subject in detail by seeking relational connections with concepts like business ethics, public ethics and medical ethics. The study also tries to evaluate and explain discussions occurring in public health institutions within the frame of concepts like medical ethics and deontology that are peculiar to the healthcare field. Apart from these assessments, unethical problems encountered within the so-called institutions are detailed and evaluated. This study was obtained from both assessments gained from research outputs and expressions of health employees interviewed for the research including service scoring system and working capital, attitudes against promotion and congress as promotions, effect of medical representatives’ prescriptions, guidance of drug brand by regarding doctor or pharmacist, guidance of doctor or sanitarian to direct patients to particular locations so as to meet drug and medical equipment, unethical behaviours and implementations such as unnecessary prescriptions and analysis which are caused by public health sector.

Key Words: Ethics, Business Ethics, Ethics in the Public Sector, Medical Ethics and Deontology.

GİRİŞ

Etik; toplumsal hayatta birey veya bireylerin, geçmişten bugüne değin yaşanmışlıklarının, tecrübelerinin, vicdanlarının, deneyimlerinin ahlaki kurullarla ve yasalarla desteklenmiş değerler bütünü şeklinde tanımlanabilmektedir. Etik kavramı toplumsal yaşamdan her alanda karşımıza çıkabilmektedir. Çünkü etik bireylerin gerçekleştirdiği eylemleri inceleyen, bu davranışları toplumsal ahlak kurulları ve yasalarla düzenleyen, kamu vicdanında sürekli olarak farkında olunan, bireysel ve toplumsal ilişkileri şekillendiren toplumsal düzen kurulları olarak da tanımlanabilir.

İş etiğinin temeli; mesleki değerlerin, ahlak norm ve kurullarının mesleki uygulamalarda gerçekleştirilmesi olarak ifade edilmektedir. İş ahlakı; mesleki bir uygulamada her daim var olması gereken; dürüstlük, güven, saygı, eşit ve adaletli davranmayı ilke edinmek ve temas halinde bulunulan çevre ve topluma destek olmak şeklinde de tanımlanmaktadır (Özgener 2004: 51).

Sağlık ve etik konusunun tartışılmasının tarihi insanoğlunun tarihiyle eşzamanlı olarak kabul edilebilir. Bu sebeple bu çalışmada sağlık etiği hakkında oluşan sorunlar irdelenmiştir. Genel Sağlık İstatistikleri çerçevesinde Sağlık Bakanlığı, Türkiye Kamu Hastaneler Kurumu’nun 2015 Aralık ayında yaptığı çalışmaya göre özel sağlık kurumlarında muayene oranı %17,5 olarak tespit edilmiştir (Sağlık Bakanlığı Türkiye Kamu Hastaneler Kurumu 2017). Türkiye’de özel sağlık kuruluşlarının yaygın olarak kullanılmaması veya tercih edilmemesi araştırmamızın kamu sağlık hizmetleri ile ilgili alanda yoğunlaşmasına neden olmuştur. Tıbbi deontoloji ve etik sorunların sağlık etiği eğitimi, sağlık alanında kaynak azlığı, kişisel uygulama hataları ve bazı kamu uygulamalarının yetersizliği veya yanlış algı oluşturmamasından dolayı ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Türkiye’de sağlık kuruluşlarının çoğunluğunun kamu bünyesinde bulunması, kamu yönetiminde etik tartışmalarını önemli kılmakta ve bu tartışmalar sağlık hizmetlerini de ilgilendirmektedir.

Etik ve sağlık etiği ile ilgili teorik bir perspektif benimseyen bu çalışma, ilk olarak etik, kamuda etik, iş etiği, tıbbi ve deontolojik etik, sağlık kurumlarında etik kavramları açıklanmış; daha sonrasında da sağlık sektöründe yaşanabilecek etik sorunlar ayrıntılı olarak açıklanmaya çalışılmıştır.

1. ETİK KAVRAMINA İLİŞKİN TARTIŞMALAR

Etik kavramı ile ilgili alan yazınında bir araştırma yapıldığında görülecektir ki, kavram üzerinde tam olarak bir görüş birliği bulunmamaktadır. Kavramın açıklanmasında karşılaşılan sorunların bazı nedenleri vardır. Bunların başında kavramın belli bir kalıp içinde tanımlanamaması ve toplumların kendine özgü ahlaki düşünce ve inanç yapısı, her mesleki alanın veya disiplinin kendi çalışma esaslarına uygun etik değer ve ilkeler oluşturması kavrama farklı anlamların yüklemesine yol açmaktadır.

Etik kavramıyla ilgili tek ve geçerli bir tanım bulunmamaktadır. Alan yazınında etik kavramı; bireylerin kendisi ve kendi dışındaki insanların bireysel ve toplumsal ilişkilerinin temelini oluşturan değerler bütünü olarak ifade edilmiştir.

Etiği sosyo-kültürel anlamda yasalar tarafından kontrol edilmeyen; ancak insan davranışlarının sonuçlarına odaklı kültürel ve töresel bir ölçüt olarak tanımlamak mümkündür. Etiğin, yasal zorunluluklar ile yapılan faaliyetlere oranla daha yüksek ölçütleri karşılayan

davranışları birey için zorunlu kılmaktadır. Etik, toplumların an'aneleri, toplumsal değerleri, genel davranış ve refleksleri, kültürleri ve yasaları ile meydana geldiğinden; toplumdan topluma farklılık göstermesi mümkündür. Bu sebeptir ki, bir toplumda etik veya etik dışı olarak algılanan fiiller, başka bir toplumda tam tersi-bir ifade olarak algılanıp yaşanabilir (Doğan 2008: 180).

Etik, bireylerin davranışlarına temel olan ahlaki normların bütünüdür. Başka bir ifade ile etik, insanlara “işlerin nasıl yapılması gerektiğini” belirlemede yol gösteren rehber değerler, ilkeler ve standartlardır. Etik, başka bir deyişle süreç olarak tanımlanabilir. Bu süreçte karar alınırken ve uygulamaya geçirilirken, belirli değerlere bağlı kalınarak süreç yönetilir (T.C. Başbakanlık Kamu Görevlileri Etik Kurulu 2012: 11). Bu anlatılanlarla bağlantılı olarak etik süreç içerisinde davranımların ve davranışların toplumun ahlaki ölçülerine göre standartlaşması olarak da değerlendirilebilir.

Etikğin diğer bir tanımı ise; insanlara “davranışlarında ne yapmak doğrudur?” sorusunun cevabını veren değerler, ilkeler ve standartlardır (Aktaş 2014: 23). Etik, doğru ile yanlış ayırt etmeye, bireye saygı, değerlilik, dürüstlük, güvenilirlik, adil olma, zarar vermeme, yararlılık gibi evrensel boyutları ele alır ve hakikate ulaşmak için yapılması elzem olanları ifade etmeye çalışır (Pekcan 2007: 5).

1.1. İş Etiği (Ahlakı)

İş etiği, iş dünyasındaki uygulamaları yöneten ve gerçekleştirilecek eylemlere rehberlik eden değerler bütünü olarak tanımlanmaktadır. Günümüzde iş etiği ve toplum etiği ilişkileri bir bütün olarak algılanmakta ve bu değerler bütünü birbirinden ayırt edilememektedir. Öyleyse toplum içerisinde etik davranış olarak kabul gören eylem ve değerler, mesleki etiği de kapsamaktadır denilebilir (Özkalp, Kırel 2011: 236).

Etik kavramı, ahlak olarak da kullanılabilir (Orman 2009: 23). İş ahlakı “çalışma ahlakı (work ethics)”, “meslek ahlakı (professional ethics)”, “işletmecilik ahlakı (business organizations ethics)” gibi alt kavramları da kapsayan bir üst kavram olarak gösterilmektedir (Akgeyik 2009: 304-305).

Genel olarak iş ahlakı; bütün ekonomik faaliyetlerde zorunlu ve ödev olan doğrular, ilkeler, dürüstlük, güvenilirlik, adil ve saygılı davranmayı ilke edinmek ve çevreyle temas halinde

bulunurken aynı çevreyi paylaşan topluma destek olmak şeklinde de tanımlamak mümkündür (Özgener 2004: 51).

Tüm bu tanımlarla birlikte son yıllarda alan yazınına eklenen yeni çalışmalarda, etik teriminin, hem iş ve meslek çevrelerine yönelik, hem de yönetsel çevrelere yönelik olarak, uyulması gereken kurallar ve değerler bütünü olarak kullanıldığı görülmektedir. Kavramın bu niteliğinden dolayı, her iki terimin de eş anlamlı olarak kullanılmasında önemli bir sakınca olmadığı söylenebilir.

1.2. Kamu Etiği

Kamu görevlilerinin davranışlarında etken rol oynayan iki temel faktör vardır. Bunların birinci sırasında kanunlar, ikinci basamağında ise etik değerler yer almaktadır. Kanunlar, kamu çalışanının davranışlarını dışsal olarak belirleyip ve denetimini gerçekleştirirken, etik değer ve kurallar ise, eylemi içsel olarak yönetmekte ve denetimini sağlamaktadır (Cooper, 1998: 91; akt., Yatkın 2015). Eylemlerin dıştan belirlenmesinde rol oynayan kanunlar ve kurallar, kamu görevlilerini kamu yararına yönelik eylem yapmaya sevk etmektedir. Bu açıdan bakıldığında kamu yönetimi etiğini, kamu kurum ve kuruluşları bünyesinde çalışan personelin her türlü davranışını; yasalara, etik kodlara ve birçok değerler ve kurallar bütününe göre yapması olarak tanımlamak olasıdır. Kamu çalışanlarının davranışlarının içsel belirleyicisi olarak incelendiğinde ise kamu yönetimi etiği, kamu görevlilerinin eylemlerini; bireysel ahlaki değerleri referans alarak yapması anlamına geldiği söylenebilir. Bu süreçte mühim olan, kamu görevlisinin ahlaki gelişmişlik düzeyidir (Maesschalcs, 2004: 21; akt., Yatkın 2015). Bireyin ahlak gelişimi sahip olduğu sosyo-kültürel değerlere, kültürel kodlara olan inançsal düzeyin davranışlara dönüşmesiyle ölçülmektedir, denilebilir. Aynı zamanda birey yapacağı gayri ahlaki eylemler karşısında toplumdaki birey, grup, kurumların nasıl bir tavır takındığına göre de hareket serbestisi kazanmakta veya hareketini engelleyebilmektedir.

Bazı durumlarda; kanunlar; bir kurumda ortaya çıkan etik olmayan davranışların belirlenmesinde yetersiz kalabilmektedir. Yasal boşluklar bulunan alanlarda karşılaşılan sorunların çözümünde kamu görevlilerine yol gösteren etik ilke ve standartlar; en az yasalar kadar önem taşımaktadır. Etik ilkeler, kamu görevlileri için; çalışma hayatı içinde neyin iyi ve doğru olduğuna dair yol gösteren ilkelerdir.

Rıfat BİLGİN-Muhammed KÜÇÜKHAZAR

Kamu yönetiminde etik hiyerarşisi vardır. Hiyerarşinin birinci sırasında görevlilerin “bireysel ahlak” yapıları bulunmaktadır. Bireysel ahlak, kamu görevlisinin kendi yaşantısı tarafından dizayn edilmektedir. Hiyerarşinin ikinci sırasında “mesleki etik” yer alır. Mesleki etik ise; kamu görevlisinin sorumluluklarını yerine getirirken; mesleğin gerektirdiği kurallar çerçevesinde hareket etmesidir. Üçüncü sırada ise “örgütsel etik” vardır. Örgütsel etik, kamu görevlisinin davranışlarını örgütsel misyonun gerçekleştirilmesi yönünde belirlenmiş kurallara göre yapmasıdır. Hiyerarşinin son sırasını “toplumsal etik” oluşturmaktadır. Toplumsal etiğin merkezinde ise kamu görevlilerinin bir tarafta bireyi koruyan tutum ve davranışlar sergilemesi, diğer tarafta ise toplumun bir bütün olarak gelişmesine katkı sağlayacak biçimde davranması vardır (Shafritz; Russell, 2005: 186; akt., Yatkın, 2015: 15).

Kamu yönetiminde; etik dışı olarak ortaya çıkan problemler incelenirken rüşvet, eş-dost kayırmacılığı, siyasal kayırmacılık (partizanlık/patronaj), oy ticareti (logrolling), lobcilik, zimmet, rant, kollama gibi problemlerde toplumun güven duygusunu zedelendiği ve yönetime karşı güvensizlik oluştuğu görülmektedir. Diğer taraftan var olan denetleme şekillerinin, aktif yönetim aşamasında genellikle yolsuzluk vb. problemlerin önlenmesinde eksik kaldığı kolaylıkla gözlemlenebilmektedir. Bilinen yöntemlerde problemlerin ortaya çıktıktan sonra tespiti gibi ironik bir durumla karşı karşıya kalınmakta, bu durum israf olan kaynakların ve sarsılan otoritenin geri kazanılmasını mümkün kılmamaktadır. Bu durumda sorunları oluşmadan engellemeye yönelik bir araç olan etik mekanizmasının harekete geçmesi veya muhatap bireylerin etik davranışları içselleştirmesi, etik dışı uygulama ve eylemlerin oluşmasını önlemede büyük rol oynayacağını söyleyebiliriz.

2. TIBBİ ETİK VE DEONTOLOJİ KAVRAMLARI

Sağlık alanında etik denilince akla iki kavram gelmektedir. Bunlar; hasta ile doktor ilişkisini ortaya koyan, tıp alanındaki sorunlara çözüm üreten tıp etiği kavramı ve ahlak ya da kurallar anlamına gelen eylemlerin doğru ya da yanlış olduğunu kabul eden deontoloji kavramıdır.

Etik kavramından da anlaşılacağı gibi; “tıp etiği” sağlık profesyonellerinin uygulayacağı tıbbi eylemlerin iyi ya da kötü yönünden değerlendirilmesi ve iyi davranmak için ne yapılması gerektiği kötü davranıştan kaçınmak için ne yapılması gereklidir sorusuna cevap olan değerler bütünüdür. Başka bir ifade ile tıp etiği, tıptaki değer sorunlarının ele alınarak tartışılması olarak anlaşılmalıdır (Aydın 2001: 4). Deontoloji ise tıp alanında uyulması gereken ve "mutlak doğru"

ya da "mutlak yanlış" kabul edilen davranışlardır. "Deonto" eski Yunan metinlerinde "yapılması gereken şeyler" anlamına gelmektedir. Buna bağlı olarak deontoloji; ahlak, prensip ya da kurallar olarak da ifade edilebilir (Orhan 2007: 58-60).

Deontoloji kavramının birçok kez tıp alanında etik kavramı yerine kullanılmaktadır. Ancak bu iki kavramın ortak özellikleri bulunmasına rağmen aralarında farklılıklar bulunmaktadır. Deontoloji ve tıbbi etik kavramlarını yakından incelediğimiz zaman kavramlar arasındaki farklılığın; deontoloji kavramı tıp alanında tespit edilmiş ilkeler şeklindeki kurallar bütününe aktarılması ve uyulması gereken ilkeler anlamında kullanılmaktadır. Tıp etiği ise; tıbbi değer ve ilkelerin analiz edilmesi, yorumlanması ve tartışılması etkinliklerini içerir (Aydın 2001: 5; Orhan 2007: 58).

Tıp deontolojisinin belirlenmesine yönelik çalışmalara yol gösterici olarak bilinen ilk metin Tıp Yemini (Andı)'dir. Yemin metninin orijinali Hipokrates'e atfedilmektedir. Günümüzde farklı şekillerde ortaya çıkan çok sayıda metin var olsa da burada önemli olan nokta tıbbi eylemlerin gerçekleştirilirken bir yemin metni ile koruma altında alınmış olması olarak ifade edilmektedir. İlgili and günümüze bile ışık tutabilecek etik ikilemlere ve sorunlara çözüm getiren müracaatçı için insani nitelikleri içerisinde barındırmaktadır. “Gücüm yettiği kadar tedavimi hiçbir vakit kötülük için değil yardım için kullanacağım. Benden ağı (zehir) isteyen onu vermeyeceğim gibi, böyle bir hareket tarzını bile tavsiye etmeyeceğim. Bunun gibi bir gebe kadına çocuk düşürmesi için ilaç vermeyeceğim. Fakat hayatımı, sanatımı tertemiz bir şekilde kullanacağım... Hangi eve girersem gireyim, hastaya yardım için gireceğim. Kasıtlı olan bütün kötülüklerden kaçınacağım. İster hür ister köle olsun erkek ve kadınların vücudunu kötüye kullanmaktan mazarattan sakınacağım. Gerek sanatımın icrası sırasında, gerek sanatımın dışında insanlarla münasebette iken etrafımda olup bitenleri, görüp işittiklerimi bir sır olarak saklayacağım ve kimseye açmayacağım” (Hızlan, 2006). Tıp yemininde önemle vurgulanması gerekenler Dünya Tıp Birliğinin 1948 Cenevre Bildirgesi’yle de bir kez daha net bir şekilde ortaya konmuştur. Ayrıca Dünya Sağlık Örgütü tarafından; Kasım 2004 tarihinde, “Etik ve Sağlıkta Stratejik Odaklanma Alanları” belirlenerek yayınlanmıştır (Orhan 2007: 61).

2.1. Tıp Etiği Temel İlkeleri

Tıp etiği ilkeleri denince tüm sağlık sistemi içerisinde faaliyet gösteren sağlık personelinin bağlayan ve sağlık profesyonellerinin uymak zorunda olduğu etik ilkeler akla gelmektedir.

devinimsel yapısı içerisinde hastanın şifa bulma ihtimali bulunmaktayken, hekimin "gereksiz" müdahalesiyle bu olasılığın da ortadan kaybolması ve başka ek zararlara yol açabilecek olması buradaki anlayışın ortaya çıkmasının temelini oluşturmaktadır (Aydın 2001: 46).

Yarar sağlama ve zarar vermeme ilkesi kendi aralarında olduğu gibi diğer tıp etiği ilkeleriyle de yakından ilişkilidir. Yararlılık ilkesi söz konusu olduğu andan itibaren hastanın mutlak bir önceliği ortaya çıkar. Zarar vermeme ilkesi ile yarar sağlama ilkesi birlikte ele alındığında “risk/yarar değerlendirilmesi” göz önünde bulundurularak nihai karar verilir. Tıbbi yardımı gerektiren hastaya uygulanacak eylemlerin sonucunda elde edilecek yarar her zaman seçilen yöntemin içerdiği riskleri karşılamalıdır. Eğer alınacak riskler, tıbbi müdahaleler sonucunda beklenen yararı aşıyorsa; hastanın özerk kararı dikkate alınarak nihai karara varılmalıdır (Orhan 2007: 68).

2.1.2. Aydınlatılmış Onam İlkesi

Tıp etiği açısından "aydınlatılmış onam" ilkesi günümüz hekim–hasta ilişkisinin başta gelen unsurları arasında kabul edilmektedir. Bu ilkenin başarılı bir şekilde uygulanmış kabul edilebilmesi için, hekimin tıbbi tedavi ve müdahale konusunda ve tedavi sonucunun oluşturabileceği komplikasyonlar hakkında hastayı bilgilendirip onay almasına dayanan bir unsur olarak işlev görmektedir.

Aydınlatılmış onam işlemi, sorumlu hekimin hasta ile karşılıklı görüşerek ve uygulanacak tıbbi tedavi ve müdahale önerilerini hastaya belirttikten sonra önerilen tıbbi tedavi uygulamasını hasta kabul ettiği takdirde yazılı onay formunun imzalanması ile aydınlatılmış onam ilkesi yerine getirilmiş sayılmaktadır. Ancak alınan her onayın geçerli sayıldığını söylemek mümkün değildir. Çünkü acil ameliyata girerken hastaya alelacele imzalatılan bir "izin belgesi" eksik bir belge kabul edilebilmektedir. Bu tür eksik belgeler yasal bir süreçte geçersiz sayılabilmektedir. Çünkü alınan onayın geçerli olabilmesi için; bir takım koşulların sağlanmış olma süreci bulunmaktadır. Aydınlatılmış Onam ilkesi günümüzde tıp etiği ilkeleri arasında olma ziyade kesinlikle yerine getirilmesi gereken bir zorunluluk ve kural olarak ifade edilebilir. (Aydın 2001: 39-46).

Onamın alınması konusu sadece cerrahi müdahaleler için söz konusu değildir. Hekim kendisinden yardım bekleyen bireyleri; hastalığın öncesi ve sonrasında olabilecek komplikasyonlar hakkında da detaylı bir şekilde bilgilendirmeli, her anlamda yapacağı girişim ve işlemleri açıklayarak, hastanın aydınlatılmış onamını ve desteğini alırken hastanın özerkliğine de saygı göstermelidir (Akdur 1997: 6).

2.1.3. Dürüstlük İlkesi

Dürüstlük ilkesi, tıbbi etiğin çeşitli uygulama alanlarında farklı biçimlerde görülmekte ve her bir uygulama şekli kendisine has nitelikleri sebebiyle merkezi konumda yer almaktadır. Hekim - hasta ilişkisinde hiçbir etik ilke hekime hastasını aldatma hakkını vermemiştir çünkü hekim hasta ilişkisi karşılıklı dürüstlük ve güvene dayanmaktadır. Hekim hem hastasıyla olan sözleşmesinde (akdinde); hem de uygulayacağı tanı ve tedavide hastasını aldatmamalı, hastasının kendisine olan güvenini ve inancını sarsmamalıdır. Bunların yanı sıra herhangi bir hastalığın kötü gidişi (vahim prognoz) hastaya "bir idam hükmü gibi" bildirilmemelidir. Batı kültürlerinde hastalığın seyrini hastadan gizlemek hekime sorumluluk getirmekte iken, ülkemizdeki yasal düzenlemeler bu durumun hastaya sadece hissettirilmesini yeterli bulmakta ancak hastanın ailesine açık ve net bir şekilde bildirilmesi gereklidir (Arda 1995: 158).

2.1.4. Yaşama Saygı İlkesi

Etik yargılar oluşturulurken, başta insan olmak üzere; bütün canlı yaşamına saygı duyulması gerekmektedir. Bilhassa doğal çevrenin bozulmakta ve yer yer yok olma tehlikesiyle karşı karşıya bulunduğu günümüz dünyasında bütün canlıların yaşama hakkına duyarlı olunması bir zorunlu ödev olarak insanoğlunun önünde durmaktadır. Bu açıdan bakıldığında laboratuvar hayvanlarını kullanan araştırmacıların yaşama saygı ilkesini göz önünde bulundurarak çalışmalarına devam etmesi beklenen bir zorunluktur. Çünkü ihtiyaç dışı, çok sayıda hayvanı kullanarak israfa neden olmak, deneklere gereksiz eziyet çektirmek etik dışı bir eylemdir (Arda 1995: 158). Denek olarak beşeri hedef alan yani insan denekler üzerinde çalışılan tıbbi araştırmalarda uymak mecburiyetinde olunan etik ilkeler Helsinki Bildirisi’nde detaylıca belirtilmiştir. Hekimler uzmanlaşmalarına bağlı olarak özerklik ilkesini, yararlılık ilkesi yararına göz ardı edebilmektedirler. Burada mühim olan hastanın yeterliliği ise hastanın özerkliğine saygı gösterilmelidir. Bireyin yararına; en iyi kendisinin karar vereceği “özerklik”

ve “kendi kaderini tayin etme hakkı” göz önüne alınarak bu kapsamdaki tartışmalara çözüm getirilebilir.

2.1.5. Adalet (Hakkaniyet) İlkesi

Adalet ilkesinin, sağlık sektöründe uygulanması şüphesiz ki, ilk olarak var olan kaynakların adil kullanılmasıyla ilişkilidir. Etik bir çerçevede değerlendirildiğinde buradaki asıl sorunun; gerek devlet düzeyinde, gerekse de halk sağlığı alanı veya tedavi edici sağlık kurum ve kuruluşlarındaki tıbbi kaynakların bireylere ve topluma adil bir şekilde nasıl paylaşılacağı sorunsalıdır (Şahin, 2005: 65’den aktaran Orhan, 2007: 74).

Sağlık hizmetlerinde hakkaniyet ilkesinin; tıbbi kaynakların ihtiyaçlara göre hakça dağılmış olması anlamında kullanıldığını söylemek mümkündür. Bu ilkenin sağlık görevlilerinin, çalışma koşullarında karşılaştıkları kaynakların dağılımıyla alakalı olarak ortaya çıkan etik sorunlara yardımcı olacak bazı yanıtlar taşır niteliktedir (Pekcan 2007: 8-9). Sağlık alanında adalet ilkesinin hangi çerçevede uygulanacağı konusunda sorunlar bulunmaktadır. Ayrıca var olan bu çerçevedeki sorunlar aşağıda ayrıntılı olarak tartışılmaktadır.

Bütün bireylerin eşit düzeyde bir sağlık seviyesine veya tam iyilik haline gelmesinden bahsetmek gerçekçi bir düşünce değildir. Söz konusu durum için tüm sosyal faktörlerin aynı olduğu kabul edildiği zamanda bile her bireyin ruhsal durumu ve öz kaynakları farklı olduğundan, sağlık açısından mutlak eşitliği sağlamak imkân dâhilinde olmayabilir. Ancak; açık olan durum şudur ki; öncelikle birey sağlığını bozan faktörlerdeki eşitsizlikler olabildiğince ortadan kaldırıldığında, sadece bu hedefi gerçekleştirmek bile ülkemizde ve tüm dünyada daha adil ve sağlıklı toplumlar lehine; durumu büyük ölçüde olumlu şekilde değiştirir (Orhan 2007: 75).

Adalet ilkesinde yaşanabilecek sorunlara çözüm önerisi olarak kaynakların paylaşılması ile görevli kurulların oluşturulması önerisi belirtilmiştir. Bu söz konusu kurulun görevi; kurum politikalarını geliştirmek ve uygulamak olan bu dağıtım kurullarında tıp etiği uzmanlarının, klinisyenlerin, konuyla ilgili dernek üyelerinin ve kurulun bünyesinde bulunduğu sağlık kurumu yetkilerinin yer alması tavsiye edilmektedir (Yıldırım 2008: 17).

2.1.6. Özerklik İlkesi

Özerklik kavramı, tıp etiği içerisinde gelişen beşeri ilişkiler sonucunda girmiştir. Gelişen beşeri ilişkiler sonucunda Batı dünyasında birey hayatına verilen önem ve insan haklarında yaşanan ilerlemeler bu ilkeyi ortaya çıkarmış ve tüm dünya ülkelerinde uygulanması yaygınlaşmıştır. Halkın sağlık hizmetlerine olan katılımının artması, tıbbi ve teknolojik alanda yaşanan gelişmeler ve medyanın katkıları bu değişimin ortaya çıkmasındaki faktörler olarak sıralanabilir. Bunlara bağlı olarak da toplumda yetki sahibi kişilerin veya mercilerin özerkliğe saygı göstermesi ve korumaları beklentisi oluşmaktadır.

Özerklik ilkesi, bireyin herhangi bir dış baskı altında kalmadan ussal yetileriyle seçim yapabilmesi, karar verebilmesidir. Karar verme aşamasında bir takım öğelerin bulunması gereklidir. Tıbbi uygulamalarda; özellikle klinik hekimlikte; etik bağlamda üzerinde durulan "hasta hakları" kavramının, "insan hakları", "vatandaş hakları" hatta "tüketici hakları" kavramlarının tıbbi anlamdaki görünümü olarak değerlendirilmektedir (Arda 1995: 159). Özerklik ilkesi sağlık personelinin bireyin otonomisine ve bireyin eylem planına saygı duymasıdır. Sağlık çalışanının özerkliğe saygı duyması, sergileyeceği tutum ve davranışlarda özerklik ilkesini rehber olarak kabul etme anlamını taşımaktadır. Bu bağlamda sağlık personeli yararlılık ilkesini göz önünde bulundurarak özerklik ilkesini sınırlandırabilir. Bu ilke tüm sağlık çalışanlarını bağlayan geniş kapsamlı ilkelerden biridir (Milli Eğitim Bakanlığı 2011: 5). Örneğin sekiz aylık gebe olan bir kadın için kürtaj yapmayı bir hak görmek veya müracaatçının özerkliği bağlamında değerlendirmek etik bir ikilem yarattığı için tartışmalara sebep olmaktadır. Çünkü gebe olan kadının aldırma istediği kişi de bir insandır ve kendi kaderini tayin etme ve özerkliğe sahip olmasına fırsat verilmesi gerekir. Sonuç olarak müracaatçının “özerklik” veya “kendi kaderi tayin etme” hakkı vardır. Ancak müracaatçının kendisine, etrafındaki kişilere veya çevresindeki varlıklara (doğal hayatı diğer tüm canlı veya cansız unsurlara) zarar verilmesi durumunda özerklik ve kendi kaderini tayin etme hakkı ortadan kalkmaktadır.

3. KAMU SAĞLIK SEKTÖRÜNDE YAŞANAN ETİK DIŞI DAVRANIŞ VE UYGULAMALARIN SINIFLANDIRILMASI

Sağlık sektöründe etik olmayan durumlara birçok davranış ve işlem örnek gösterilebilir. Bu sorunlar özellikle hastalar arasında mevzu bahis olabileceği gibi medya organlarında ve sağlık personeli arasında da çokça tartışılmakta ve sorunlara çözüm bulmaya çalışılmaktadır. Kısacası

sağlık sektöründe yaşanan etik olmayan davranışlar, eylemler ve faaliyetlerin toplumun birçok kesimi tarafından tartışıldığına ve gündemleştirildiğine her an ve her yerde şahit olmak oldukça yaygın bir durumdur.

Sağlık personelinin karşı karşıya kaldıkları etik sorunları fark etmeleri ve çözüme kavuşturmak istemeleri hususunda yardıma ihtiyaçları oldukları aşikârdır. Etik sorunların, evrensel olarak ve objektif kriterlerle ortaya konamaması etik eğitiminde ortaya çıkan ve etik sorunların temelini oluşturan en büyük etkidir. Bu nedenle, kurumların tıbbi etik ilkelerine uygun olarak kendi etik değerlerini ortaya koymaları hayati öneme sahiptir. Rekabetin arttığı ve sağlık alanındaki eylem ve uygulamaların yer yer metalaştığı sağlık hizmeti pazarında sağlık etiğinin başlı başına bir alan olarak incelenmesi gerektiği zorunluluğunu bir kez daha ortaya koymaktadır. Sağlık çalışanlarına telkin edilen kar ve fayda politikasının kurumlar tarafından yaşama saygı, dürüstlük ve adalet ilkesi çerçevesinde sürdürülmesi gerekmektedir.

Kamu sağlık kurumlarında yaşanan etik dışı problemlerin bir listesi aşağıya çıkarılmıştır. Aşağıdaki listedeki etik dışı uygulamaların bir kısmı yazarların sağlık sektöründe yaptıkları gözlemler ve kurum çalışanlarıyla yapılan görüşmeler sonucunda ortaya konulmuştur. Bunun yanı sıra sıralanan diğer etik dışı davranış ve uygulamalar, Sur ve Çekin (2009: 19-20;123-133) ve Eren (2012: 195-210) tarafından yapılan çalışmaların değerlendirilmesiyle elde edilmiştir.

Hekimlerin meşru ve gayrimeşru gelirleri ile ilgili etik dışı uygulamaları aşağıdaki şekilde sınıflandırabilir: (Sur ve Çekin 2009: 19-20;123-133; Eren 2012: 195-210)

- Hekimlerin Sosyo-ekonomik Durumu: Hekimlerin sosyo-ekonomik durumları hakkında farklı görüşler vardır. Bazı hekimler özlük haklarının yetersizliğinden, uygunsuz çalışma koşullarından, son dönemlerde hasta karşısındaki konumlarının düşmesinden ve buna bağlı olarak da bazı hastalar tarafından saygısız davranışlarla karşılaşmalarından, yaptıkları işin karşılığını yeterince alamamaktan, meslekler arası ve meslek içi maaş dengesizliğinden bahsetmektedirler.
- Hizmet Puanlama Sistemi ve Döner Sermaye: Hekimlerin büyük bölümü mevcut döner sermaye sistemindeki katsayı sisteminin yanlış olduğunu düşünmekte ve bu sebeple de ilgili sistemde sağlık işgörenlerinin memnuniyet düzeyinin düşük olduğu söylenebilir. Sağlık işgörenleri temel problemin genel cerrahi gibi daha uzun emek isteyen ve yorucu

Rıfat BİLGİN-Muhammed KÜÇÜKHAZAR

olan dallardaki katsayılar ile dermatoloji veya radyoloji gibi uzmanlaşma alanlarındaki katsayıların aynı olmaması gerektiğini, devlete harcatılan paraya (ciro) göre değil de kazandırılan paraya göre döner sermaye verilmesini, hastane ile sağlık ocağı gibi kurumlardaki hekimler arasında var olan farkın kapatılması, halk sağlığı hizmeti katsayısının arttırılması ve diğer sağlık personeli ile aralarındaki döner sermaye miktarının farklılığının olumsuzluklarından kaynaklandığı ifade edilmektedirler. Bu katsayı sisteminin genel cerrahi gibi yoğun emek gerektiren cerrahların yetişmesini de engellediği savunulmaktadır. Günümüzde idealist hekimlerin emek isteyen cerrahi bölümleri tercih ettiğine, diğer hekimlerin ise dermatoloji, radyoloji, fizik tedavi gibi fazla mesleki beceri, emek ve çaba gerektirmeyen bölümleri tercih ettiğine değinmişlerdir. Bunun da gelecekte üniversite ve Eğitim ve Araştırma Hastanelerinde asistan açığına yol açabileceğine ve bu sebeple yoğun emek sarf ettiren cerrahi alanlarda da donanımlı cerrahlara daha fazla oranda ihtiyaç duyulacağı ileri sürülmektedir.

- Bıçak Parası ve Muayenehaneye Yönlendirme: Muayenehanecilik sistemine son verilmesiyle birlikte bıçak parası alma veya muayenehaneye yönlendirme gibi etik dışı davranışların artık olamayacağı, çok az hekim yüzünden tüm hekimlerin zan altında bırakılmaması gerektiği düşünülmektedir.

İlaç endüstrisinin sağlık profesyoneli üzerindeki etkisi ile ilgili etik dışı uygulamaları aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz: (Sur ve Çekin 2009: 19-20;123-133; Eren 2012: 195-210)

- Promosyona Karşı Tutum ve Promosyon Olarak Kongreler: Etik dışı promosyon isteme davranışının kişinin karakteriyle ilgili olduğu düşünülmektedir. Kişisel ihtiyaçlar, kuruma yönelik ihtiyaçlar da olabilmektedir. Karşılıklı çıkar ilişkisine bağlı olarak; teşvikler ilaç firmaları tarafından karşılanmaktadır. Hatta getirisi promosyondan yüksek olan durumlarda promosyon talebini tıbbi mümessilin kendisi karşılayabilmektedir. Hekimler hangi firmanın hangi promosyonu sağlayacağını zamanla öğrenebilmekte ve çalışılan firmaya bağlı olarak tıbbi mümessile promosyon teklifini sunabilmektedir. Tıbbi mümessiller de zamanla hangi hekimin ne teklif edeceğini öğrenebilmektedir. Sağlık çalışanları arasında maaşların tatmin edici olması durumunda sağlık çalışanlarının etik dışı davranışlar ve uygulamalarda bulunulmayacağı savunulmaktadır. Sağlık çalışanlarına yönelik kongrelerin son yıllarda büyük bir artış göstermesi ve bu kongrelerin otellerde yapılması sonucunda kongre masraflarının maaş ile karşılanmasının çok zor olmasına bağlı

Rıfat BİLGİN-Muhammed KÜÇÜKHAZAR

olarak ilaç firmalarından promosyon istenebilmektedir. Kongre ücretlerinin vergiden düşürülmesine imkân tanıyan bir düzenlemenin yararlı olacağı ya da yeterli düzeyde maaş alınması yönünde çözüm önerileri belirtilmektedir. İlaç firmalarının kongrelere götürebileceği hekim sayısına sınırlama getirilmiş olup bu sayı 30 olarak belirlenmiş ve buna bağlı olarak firmaların bu tür promosyonları herkese değil, beklentilerini karşılayacak kişilere yaptığını söylemek olasıdır.

- **Tıbbi Mümessillerin İlaç Yazımına Etkisi:** Eczacılar ve sağlık çalışanları tıbbi mümessillerin ilaç yazımında oldukça etkili olduğunu düşünmekte, bilakis hekim ile mümessilin karşılıklı çıkar ilişkisiyle reçete tertiplerinin yapıldığını da iddia etmektedirler. Bu çıkar ilişkisi sebebiyle tıbbi mümessiller hekimlerin çeşitli etik dışı –para verme, kongre ve tatile gönderme vb.- taleplerini karşılamakta ve hekimlerin de mümessilleri dikte ettiği ilaç yazma kotalarını doldurmak için teşhisi baştan koyduğu düşüncesini ifade etmektedirler.
- **Tıbbi Mümessillerin Tanıtım Stratejileri:** Araştırma kapsamında görüşülen sağlık çalışanları ve ilaç mümessilleri aşağıda belirtilen düşünceleri ifade etmektedirler: Mümessillerin ilaç tanıtımını hekimin yapısına göre yaptığını söylemek olasıdır. Yeni mezun veya tecrübesiz hekimlere farklı, tecrübeli hekime ise farklı tanıtım yapılmaktadır. Mümessiller tanıtım konusunda ciddi eğitim almaktadırlar. Orijinal ilaçların uzun anlatılması gerektiğini, tanıtımlık ilaçların ise uzun anlatılmaya ihtiyacı olmadığını, haftada en fazla bir ziyaretin yeterli olduğunu, ayrıca yapılan ziyaretlerde bayan mümessillerin hekimin odasına giriş-çıkış açısından avantaj taşıdığını ve bunlara ek olarak da çok sayıda muadil ilaca ruhsat verilmemesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Tıbbi mümessillerin hemşirelere karşı tutumu konusunda hemşireler, mümessillerin kendilerinden herhangi bir çıkarları olmadığından nahoş bir şekilde davrandıklarını, hekimlerin onlar için istediği promosyonlarda dahi rahatsız edici tavır takındıklarını dile getirmişlerdir.
- **Tıbbi Mümessillerin Kurumun İhtiyacını Karşılama:** Devletin yetersiz veya yavaş kaldığı zamanlarda teşviklerle tıbbi mümessil tarafından kurumun ihtiyaçları giderilebilmekte, ancak bunların demirbaş olarak işlem gördüğü ve bunun da bazı sıkıntılara neden olduğu ileri sürülmüştür. Tıbbi mümessillerin bazı durumlarda sağlık ocağının ihtiyaçlarını

Rıfat BİLGİN-Muhammed KÜÇÜKHAZAR

karşıladıkları, asistan hekimlerin kitap gibi eğitim ihtiyaçlarını karşıladıkları sık karşılaşılan durumlar arasında sayılmaktadır.

- Tıbbi Mümessillere Sınırlama: Sağlık personeli, eczacılar ve hastalara göre; tıbbi mümessiller hekimlerle gereğinden fazla görüşme yapmaktadır. Bu görüşmeler yapılırken işleyişin aksamasına, hastaların mağdur edilmesine, hasta hekim gizliliği ilkesinin göz ardı edilmesi gibi etik olmayan durumların ortaya çıkmasına sebep olabilmektedir. Bu konuda tıbbi mümessillere getirilen belli bir saatten önce kuruma alınmama sınırlamasının etkili olduğu savunulmaktadır. Tıbbi mümessiller ise numune ilaçla dahi sağlık kurumuna giremediklerini söylemekte, halbuki bu numunelerin hasta açısından değerli bir promosyon olduğunu, hekimlerin kayıt edilme zorunluluğu yüzünden artık numune almak istemediğini, promosyon sınırlamalarının Sağlık Bakanlığı’nın firmalarla pazarlık gücünü arttırmak için konulmuş olabileceği düşünülmektedir.
- İlaç Markasının Hekim veya Eczacı Tarafından Tayini: Aynı etken maddeli bazı ilaçların hastada aynı etkiyi yaratmadığı bilinmektedir. Hekimin endikasyon ve etken maddeyi yazmasının yeterli olduğu hekimler ve eczacılar tarafından düşünülebilmektedir. Bu sistemin hekimi daha donanımlı kıldığı ileri sürülmektedir. Bazı Avrupa ülkelerinde de bu sistem kullanılmaktadır. Hekimlerden bazıları ise, tıbbi sorumluluk eczacıda olacağına ilaç markasına eczacının da karar verebileceğini, ancak eczacıların da çoğunlukla kâr marjına göre ilaç vermeleri beraberinde etik olmayan neticeleri daha yüksek oranda kolaylaştırabilir.

Tüketim ve iştirak konuları ile ilgili etik dışı sayılabilecek uygulamaları aşağıdaki şekilde sıralanabilir: (Sur ve Çekin 2009: 19-20;123-133; Eren 2012: 195-210)

- Bitkisel ilaçlar, yapma ilaçlar, eczane dışında satılan ilaçlar; bitkisel ilaçların eskiden konusuna hâkim aktarlar tarafından satıldığını, ancak günümüzde bu ilaçların doğal bitkisel ilaç adı altında işin ehli olmayan kişiler tarafından, bitkisel ilaçların etkilerini bilmeden sattığına şahit olmaktayız. Hastalar veya kişiler sosyal medyada ya da televizyonda gördükleri ilaçları eczane yerine dışardan temin edebilmekte ve söz konusu ilaçların etkilerini bilmeyerek kullanmaktadır. Bunların sonucunda ciddi rahatsızlıklar yaşayabilmektedirler. Bu işlemlerin, Sağlık ve Tarım Bakanlıklarından uygun şekilde

Rıfat BİLGİN-Muhammed KÜÇÜKHAZAR

ruhsatlandırılarak eczacıların ve üniversitelerin kontrolüne bırakılması bu işin ehline verilmesi en uygun çözüm yoludur.

- İlaç ve tıbbi malzemenin karşılanması konusunda; hekimin ya da sağlık personelinin ilaç ve tıbbi malzeme konusunda hastaları belli yerlere yönlendirmeleri beraberinde etik dışı davranışların önünü açabilmektedir. Hastanelerin onkolojik ilaçlar hariç ilaç ve malzemeleri bulundurmamak zorunda olduğunu, Bakanlığın ilaçlara getirdiği günlük kullanım sınırlamasının bazı özel durumlarda sorun yaratabilmektedir.
- Gereksiz ilaç ve tahlil; hastalar eczacıdan keyfi aldığı ilaçları daha sonra hekimlere yazdırmakta, tıbbi mümessiller önce eczaneye ilaç satıp sonra bu ilaçları reçetelerde hastalara yazması için hekime kendini acındırdığı, tıbbi görüntüleme, diyaliz sistemlerinin ihtiyaç fazlası olması nedeniyle işin rekabet ve ticarete döküldüğü bilinmektedir. Bazı hekimlerin sırf firma kazansın diye fazla ilaç yazdığına, tıbbi gereklilik olmasa bile hastaların ilaç isteklerini geri çevirmediklerine, gereksiz tahlil (röntgen, MR, vb.) istemelerine şahit olmak olasıdır. Reçetelerin şişirilmesi ve gereksiz kullanılan ilaçların topluma sadece maddi anlamda yük olmadığı; toplum sağlığının riske edildiği gerçeğini gösterir.

Hizmet ve ihtiyaç temininde yaşanabilecek etik dışı problemleri aşağıdaki şekilde sıralanabilir: (Sur ve Çekin 2009: 19-20;123-133)

- Hastane hizmetine bakış; sağlık personelinin en çok karşılaştığı sorunların başında hastaların saygısız, anlayışsız, tehditkâr ve kurlsız davranışları gelmektedir. Hastaneye gelen hastanın kültürel gelişimi, aldığı eğitim, bilgi ve donanımı bu sorunun yaşanmamasını sağlayan en temel etmendir. Hastanelerin kapasitesinin üstünde çalıştırıldığı, sevk zincirine uyulmadığı bilinen bir durumdur. Hastalar tarafından bakıldığına hastanelerin kalabalık olmasından, cihaz olmamasından veya cihazlar arızalı diye dışarıda ücret karşılığı işlem yapılmasından, kantinlerin pahalılığında ve ilgisizlikten şikâyet edebilmektedir.
- Hastalar arasında ayrımcılık; sağlık personeli, hastaların üst düzey kişilerle ilişkilerini kullanarak ayrıcalık istediklerine, hastalar arasında sosyo-ekonomik olarak daha üst sınıflara mensup kişilere imkân ve uygulamalarda kolaylıklar sağlandığı ve bu duruma

karşılık sosyo-ekonomik yönden alt sınıflara mensup olanlara göre bu kişilere ve gruplara ayrıcalıkların tanındığı iddia edilmektedir.

- Haksız yeşil kart (şimdiki adıyla Genel Sağlık Sigortası); sağlık çalışanlarına göre, politikacıların politik çıkar amacı ile imkânı olmayan kişilere verilmesi gereken yeşil kartı araştırmadan birçok kişiye dağıttıklarını ve primsiz olan bu sağlık güvence türünün Türk sağlık sektörünün ve sisteminin finansmanını bozduğu bilinmektedir. Ayrıca kartı haksız elde edilen kişilerin yeşil karta özgü bazı avantajlardan dolayı diğer sosyal güvenlik kurumlarına geçiş yapmak istemeyenlere şahit olmaktadır. Genel Sağlık Sigortası’nda hiç prim ödemedi ya da çok düşük primlerle sağlık hizmetlerinden yararlanmakta olan birçok kişinin varlığı bilinmektedir. Bunların içinde hak etmeyen kişilerin ayırt edilmesi ve bunların denetlenmesi en mühim sorundur.
- Malpraktis; Hekimler kalite çalışmalarının malpraktis açısından bazı olumlu sonuçlar getirdiğinden ve her tıbbi girişimin bir riski olması dolayısıyla malpraktis tazmininde devletin rolünün olması gerektiğini düşünmektedirler. Çünkü malpraktis, tıbbi tedavi ve uygulamaların, kabul edilmiş ilkelere uygun olmadan gerçekleştirme biçimidir.

Çalışma şartlarıyla ilgili etik dışı alanı şu şekilde sıralayabiliriz: (Sur ve Çekin 2009: 19-20;123-133)

- İş yükü; sağlık personeli açısından Üniversite ve Sağlık Bakanlığı hastaneleri arasında çalışan sayısı açısından eşitsizlik olduğundan, sistemin çalışanın aleyhine olduğuna, eleman eksikliğinden bazı sağlık personelinin kendi işlerini yapamayıp tıbbi sekreterlik, sağlık teknikerliği gibi diğer yardımcı sağlık personelinin yapması gereken işleri yaptıklarına şahit olabilmekteyiz.
- Meslek riski; sağlık çalışanlarının bulaşıcı hastalıklara her an açık olduklarının, varis, bel ağrısı gibi hastalıkların zaten meslek hastalığı haline geldiği bilinmektedir.
- Diğer sağlık personeli ile ilişkiler; çalışanlar arasında bir hiyerarşi olduğu ve özellikle de hekimlerin kendi aralarında veya diğer yardımcı personele karşı bu hiyerarşik sistemi katı bir biçimde kullanmaları çalışanlar arasında sorunların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır.
- Sağlık ocağında (aile hekimliğinde) çalışmanın dezavantajları ve avantajları; Hekimler açısından belli bir bölgeye ve belli bir popülasyon takip edildiği için iş yükünün az olabilmesi, çalışılan bölgedeki kişilerle yakinen tanışma fırsatının doğması sebebiyle

Rıfat BİLGİN-Muhammed KÜÇÜKHAZAR

daha samimi ilişkiler kurulması yönüyle de daha verimli geri bildirimler alınabilmesi avantajlı bulabilmektedir.

Makro-yapı konuları ile ilgili etik dışı uygulamaları aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür: (Sur ve Çekin 2009: 19-20; 123-133)

- Politik baskı; sağlık kurumlarında çalışmakta olan yardımcı sağlık personeli ya da destek personelinin bile politik gücü kendinde gördüğüne, hekimlerin, yöneticilerin; işini yapmayan çalışanlara ya da sistemdeki aksaklıklara bu nedenle müdahale etmekten çekindikleri, göz yumduğu gibi davranışlara rastlamakta olasıdır.
- Sağlıkta dönüşüm programı; hekimlerden bazıları bütün sağlık kurumlarının yoğunlaşmasına, maliyetin artmasına ve yeniden bir sistem kurmak yerine eskinin aksayan yönlerinin iyileştirilmesi üzerinde durmaktadır. Ayrıca hekimler ilaç takip ve hastalar açısından ‘Sağlıkta Dönüşüm Programı’nın iyi görüldüğüne, hekimler açısından ise hastalar karşısındaki konumlarının düşürüldüğü ve bunun da hekimi halkın önüne atmak gibi algılanabilmektedir.
- Aile hekimliği sistemi; aile hekimliğinde hekim açısından belli bölge ve popülasyonla ilgilenildiği açısından daha iyi hizmet, çocuk aşı takibi, kronik hastalıklar takibi kolayca yapılabilmekte ve bunlardan olumlu dönüşler alınabilmektedir.

Bunlara ek olarak etik sorunların çoğunun hekim hasta ilişkilerinde ortaya çıktığı gözlemlenmektedir. Bu sorunları; doktorun hekimlik alanına ve hastalarına bakış açısı, hekimin kişiliği, ne kadar uzmanlaştığı, tedavinin yapıldığı klinik veya hastanenin olanakları, hekimin tıp eğitimi, dönemin çağdaş tedavi şekilleri, toplumun hastalıklara ve hasta hekim arasındaki münasebete bakış açısı olarak sıralanabilir. Literatür taramasından edindiğimiz izlenimler çerçevesinde etik dışı davranış ve uygulamaların asgari düzeye indirgenmesine yönelik aşağıda tavsiyelere yer verilmiştir:

Sağlık Bakanlığı tarafından uygulanan “Hizmet Puanlama” uygulamasının meşrutiyet ilkesi, yarar sağlama ve zarar vermeme ilkesiyle beraber ele alınması bu alandaki etik sorunları çözmeye yardımcı olacaktır. Sağlık kurumlarında takip edilen ve fiziksel imkânların artması için izlenen tıbbi teknoloji alanındaki gelişmelerin yanı sıra etik alanındaki gelişmeler izlenmeli ve çalışanlara gerekli eğitimin verilebilmesine uygun zemin hazırlanmalıdır.

Sağlık alanını ilgilendiren –tıp, hemşirelik, ebelik, eczacılık, diş hekimliği, idari ve yardımcı personeli vb.- tüm eğitim veren kurumlara –ortaöğretim, ön lisans, lisans ve yüksek lisans ve doktora- devam eden bireylere deontoloji, tıp etiği, genel insani etik ve toplumsal grupların içerisinde yaşadıkları kültüre, dine, mezhebe, etnik kökene göre oluşan etik, ahlaki ve demokratik değerler ders olarak okutulmalıdır.

Aynı zamanda uygulamalı etiğin sınırsız alanları içinde yer alan tıbbi etiği ilgilendiren olay ve problemler özellikle son zamanlarda sıkça bilimsel araştırmalara da konu olmaya başlamıştır. Mesleki etiğin giderek daha fazla tartışıldığı bir dönemde tıp etiği de bundan nasibini almakta ve bu konu üzerinde çalışmaların yaygınlaştığı görülmektedir (Sayım 2011: 80-84).

4. SAĞLIK SEKTÖRÜNDE ETİK OLMAYAN DURUMLARA ÖRNEK VERİLEBİLECEK UYGULAMALAR

Sağlık sektöründe etik dışı davranış ve uygulamalar ile ilgili incelenen literatürdeki sıralama esas alınarak mevcut araştırmalar ile birlikte aşağıda belirtilen şekilde ifade edilmiştir (Sayım, 2011: 80-84; Orhan, 2007: 75-80; Yıldırım ve Kadioğlu, 2007: 75-82; Tıp Etiği ve Tıp Hukuku Derneği Bülteni, 2009)

4.1. Birey Kaynaklı Yürütmeler Nedeniyle Ortaya Çıkan Problemler

Doğru ve etkili tedavi şeklinin belirlenememesi, sağlık personeli-hasta iletişimde ortaya çıkan problemler, tedavi sürecinin sürdürülmesinde yaşanan sıkıntılar, sağlık personelinin yükümlülüklerini yerine getirmemesi, tedavisi güç olan hasta veya hastalıklarla ilgilenilmeyip başka doktor veya sağlık kurumuna sevk edilmesi, ayakta tedavi adı altında hastayı muayene etmeden ilaç yazılması, hastanın aydınlatılmış onam ilkesi kapsamında hastadan onam alınmaması, dinlenmek veya farklı nedenler dolayısıyla tıbbi rapor alınmak istenmesi, yanlış veya eksik tedavi uygulamaları nedeniyle hastanın maddi ve manevi zarara uğratılması, hekimin çoğu zaman anlaşmalı tıbbi mümessil ile olan ilişkisinden dolayı muadil ilaç yazması, para, medikal istem ve yaklaşımlar ile çıkar ilişkisi sebebiyle reçete yazması olarak sıralanabilir.

4.2. Organizasyon Kaynaklı Sebepler Nedeniyle Ortaya Çıkan Problemler

Hekim başına düşen hasta sayısının yüksek olması, sağlık kurumlarının kar politikası ve israftan kaçınma gibi uygulamaların sağlık hizmetinin kalitesini etkileyecek düzeyde sağlık çalışanlarına telkin edilmesi ve kurum politikası haline getirilmesi, hizmet puanlama sistemi uygulamasına yönelik gereksiz işleme başvurulması, Bakanlık ve Tabip odalarından farklı olarak ücret politikası benimsenmesi, resmi kurumlarda ortaya çıkan malzeme ve ilaç kalitesinin düşmesine neden olan ihale ve alım süreçleri olarak ifade edilebilir.

4.3. Birey ve Organizasyon Birlikte Ele Alındığında Ortaya Çıkan Problemler

Hasta mahremiyetinin korunamaması, pozitif ayrımcılık gereken hastalarda tedavi önceliğine uyulmaması, suiistimal edilmesi ve eşitlik ilkesine uygun hareket edilmemesi, sağlık alt yapısının yetersizliği, bürokrat, idareci ve personelin akraba veya tanıdık hastalar ile ilgili özel istekleri, yönetmelik, prosedür ve mevzuattan kaynaklanan sıkıntılar, sağlık hizmetlerine erişim açısından sosyal güvence ve olanakların bazı hastalarda mağduriyetlere yol açması ve sevk zincirine uyulmaması nedeniyle hem hasta açısından hem de kurum açısından ortaya çıkan sorunlar olarak ifade etmek mümkündür.

4.4. Sağlık Hizmetlerinde Etik Sorun İçeren Tartışma Alanları

21.yy itibariyle mevcut etik dışı uygulamalar ve bunlara ait tartışma alanları aşağıdaki şekilde sıralanabilir (Sayım 2011: 84).

- ✓ İlaç üretici ve dağıtıcılarının hekim ve sağlık kurumları ile olan ilişkileri ile ilgili yaşanan etik sorunlar
- ✓ Yaşam destek üniteleri ile ilgili tartışmalar
- ✓ Palyatif bakım ile ilgili tartışmalar
- ✓ Ötanazi
- ✓ Tıp alanında ortaya çıkan tıbbi yeniliklerin denenmesi zorunluluğu ile ilgili tartışmalar
- ✓ Organ nakli ile ilgili sorunlar ve gelişmemiş ülkelerde organ tacirliğinin etik anlamada irdelenmemesi ile ilgili sorunlar
- ✓ Klonlama ve insana has genlerin çeşitlendirilmesi ile ilgili tartışmalar
- ✓ Estetik vb. tıbbi müdahale gerektirmeyen durumlar ile tıbbi müdahale gerektiren durumlarda şahsi ve tıbbi ihtiyaçların çakışması

- ✓ Tıbbi malzeme veya ofis malzeme ve kaynaklarının gereksiz ve israfa varan oranlarda kullanımı

SONUÇ

Sağlık personeli için etik ilke sağlık kurumlarındaki eylemlerinde veya eylemsizliklerinde neleri yapması gerektiğinin sınırlarını belirleyen, meslek elemanı olarak onlara rehberlik eden ve müracaatçı için yapılması gereken müdahale ve uygulamaları kapsamaktadır. Sağlık çalışanları temel etik değerlerden ve deontolojik etikten bağımsız eylem, uygulama ve müdahalede bulunamazlar. Bu sebeple de sağlık hizmeti mesleki etik değer ve etik ilkelerden bağımsız değildir, yani sağlık mesleği ve sağlık bilimi değer temellidir. Böylece sağlık çalışanları var olan etik değerler ve etik ilkeler çerçevesinde eylemde bulunma veya eylemsiz durma gibi bir vaziyet alabilirler. Sağlık çalışanları; uygulamalarında değişmez moral kurallar olan deontolojik etiğe ve sağlık hizmetlerinde var olan değer temelli etiğe ve etik ilkelere bağlı olarak hareket etmek zorundadırlar. Sağlık çalışanları için etik; yaptıkları eylemler ve uygulamalarda “bireyin yüksek yararını” “iyilik halinin sağlanmasını veya geliştirilmesini” elzem olarak kabul etmelidir.

Son olarak; sağlık etiği alanındaki eğitim uygulamaları ve takip edilecek materyaller arttırılmalı, gelişmeler takip edilmeli bunların yanında karmaşık bir yapı olan insan denen varlığın vicdan gibi bir objeye sahip olduğu varsayımı irdelenmeli ve bu husus göz ardı edilmeden çalışmalar yapılmalıdır. Unutulmamalıdır ki sağlık hizmetinin konusunu iyilik hali yönünden incinebilir, örselenmiş, travmalar yaşamış, yer yer ümidini tüketmiş, çaresiz, dayanak ve güçleri azalmış veya yitirmiş insana yardım etme, koruma, iyilik halinin sağlanması ve geliştirilmesini kapsar.

KAYNAKÇA

- Akdur R. (1997) *Koruyucu Sağlık Hizmetlerinde Etik Sorunlar, Etik Bunun Neresinde*. Funda Yayıncılık, Ankara.
- Akgeyik T. (2009) *Türkiye’de İş Etiği: İnsan Kaynakları Yönetimi Boyutuyla, İşletmelerde İş Etiği*. İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul.
- Aktaş K. (2014) “Etik-Ahlâk İlişkisi ve Etiğin Gelişim Süreci”. *Journal Of International Management And Social Researches* 1(2): 22-32.

Arda B. (1995) “Tıbbi Etik: Temel Kavramlar ve Meslek Sorunlarımız”. <http://File.Toraks.Org.Tr/Toraksfd23njkl4nj4h3bg3jh/Mesleki-Kurslar-1-Ppt-Pdf/B.Arda.Pdf>, S. 155-164 (Erişim Tarihi: 23.10.2017).

Aydın E. (2001) *Tıp Etiğine Giriş*. Pegem A Yayıncılık, 1. Baskı, Ankara.

Çobanoğlu N. (2001) “Hastane Yönetiminin Hekim-Hasta İlişkinde Müdahalesinin Etik Boyutları”. *ODTÜ Yayınları, 1. Ulusal Uygulamalı Etik Kongresi Kitabı*, Ankara.

Doğan N. (2008) “İş Etiği Ve İşletmelerde Çöküş”. *Selçuk Üniversitesi. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 10(16): 179-200.

Eren M. (2012) “Sağlık Biraz Da Kirlenmiş Bir Alan, Türkiye Sağlık Sektörü İçerisinde Mümessiller”. *Çalışma ve Toplum Dergisi* 32: 187-218.

Hızlan, D. (2006) Hipokrat Kimdir? Hipokrat Yemini Nedir?, *Hürriyet Gazetesi*, <http://www.hurriyet.com.tr/hipokrat-kimdir-hipokrat-yemini-nedir-4698926> (Erişim Tarihi:16.11.20018).

T.C. Milli Eğitim Bakanlığı (2011) *Alanlar Ortak Sağlık Meslekleri Etiği*. http://Www.Megep.Meb.Gov.Tr/Mte_Program_Modul/Moduller_Pdf/Sa%C4%9fl%C4%B1k%20meslekleri%20eti%C4%9fi.Pdf (Erişim Tarihi:13.07.2017).

Orhan F. (2007) Sağlık Hizmetlerinde Etik Boyut: Hastanede Çalışan Personelin Etiksel Sorunlara Yaklaşımlarının Belirlenmesine Yönelik Bir Alan Çalışması. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Orman S. (2009) *İktisat ve Ahlak İlişkilerine Genel Bir Bakış, İşletmelerde İş Etiği*. İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul.

Özkalp E. ve Kirel Ç. (2011) *Örgütsel Davranış*. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

Özgener Ş. (2004) *İş Ahlakının Temelleri Yönelik Bir Yaklaşım*. Nobel Yayınevi, Ankara.

Pekcan H. S. (2007) Yalova İli ve Çevresinde Görev Yapan Hekimlerin ve Hemşirelerin Etik Duyarlılıkları. Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Sayım F. (2011) *Sağlık Piyasası ve Etik, Sağlık Hizmetlerinde ve Sağlık Piyasasının Yapısında Etik*. MKM Yayınları, Bursa.

Sur H. ve Çekin M. (2009) “Sağlık Hizmetleri ve Etik, Türkiye’de Yolsuzluğun Önlenmesi İçin Etik Projesi Akademik Araştırma Çalışması”. *T.C. Başbakanlık Kamu Görevlileri Etik Kurulu Yayını*, İstanbul.

T.C. Başbakanlık Kamu Görevlileri Etik Kurulu (2012) “Etik Rehberi”. *T.C. Başbakanlık Kamu Görevlileri Etik Kurulu Yayını*, Ankara.

Rıfat BİLGİN-Muhammed KÜÇÜKHAZAR

Tıp Etiği ve Tıp Hukuku Derneği (2009) “Tıp Etiği ve Tıp Hukuku Derneği Bülteni”. *Nobel Tıp Kitapevleri*, İstanbul.

Yatkın A. (2015) *Kamuda Etik Yönetimi*. Nobel Yayıncılık, Ankara.

Yıldırım G. ve Kadioğlu S. (2007) “Etik ve Tıp Etiği Temel Kavramları”. *Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi* 29(2): 7-12.

Yıldırım G. (2008) Sağlık Profesyonellerinin Etik Kavramından Anladıkları ve Kuramsal Etik Çalışması Yapanlardan Bekledikleri. Çukurova Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Adana.

İNTERNET KAYNAKLARI

Sağlık Bakanlığı Türkiye Kamu Hastaneler Kurumu (2017) Genel Sağlık İstatistikleri.

<http://rapor.saglik.gov.tr/istatistik/rapor/index.php> (Erişim Tarihi: 25.10.2017).

Kitap Tanıtımı**ALİ SELÇUK, ANŞA BACILI OCAĞI, ÇİZGİ YAYINEVİ, KONYA 2017**Aziz ALTI¹

Erciyes Üniversitesi Türk Halk Bilimi Bölümü Öğretim Üyesi Doç. Dr. Ali SELÇUK tarafından kaleme alınan “Anşa Bacılı Ocağı” adlı kitap, 2017 yılında Çizgi Kitapevi Yayınları tarafından basılmıştır. Kitabın ilk bakışta dikkat çeken noktalarından birisi kapağıdır. Kapakta, Anşa Bacılı Ocağına mensup, rengarenk yöresel kıyafetlere bürünmüş geleneğin temsilcisi 3 kadın karşımıza çıkmaktadır. Bu 3 kadın, kitabın adıyla örtüşmekte ve içerik hakkında bizlere bir nevi kadın temalı bir kitap olduğu hususunda ipucu vermektedir. Ekleriyle birlikte 247 sayfadan oluşan kitap, 4 bölümden meydana gelmektedir. İlk bölümde Demografik ve Tarihi Veriler Işığında Anşa Bacılı Alevilerinin Bugünü ve Dünü, ikinci bölümde Anşa Bacılı Ocağının Uluları, üçüncü bölümde Anşa Bacılıların Ritüelleri, dördüncü bölümde ise Anşa Bacılı Topluluğunda Ziyaret Ritüeli başlıkları işlenmiştir.

Yazar, inceleme sahası olarak Yozgat’ın Çekerek ilçesi ile Tokat’ın Zile ilçesinde Beydilli aşiretinin oluşturduğu ve Anşa Bacılı Ocağına mensup köyleri ele almıştır. Anşa Bacılılar, 19. Yüzyılda Alevilikte yaşanan deformasyona yani Sünnileşmeye karşı bir kadın liderin öncülüğünde başlattıkları direnişin süreç içerisinde geleneksel Alevi ocağına dönüşmüş halidir. Aslında Hubyar ocağına bağlı olan Anşa Bacılılar, 19. Yüzyılda Osmanlı Devletinin Hubyar Tekkesinin başına Nakşi şeyhleri atmasını ve Hubyarlıların, Sünni kaideleri benimsemesini kabullenmemiş ve aşiret kendi deyimiyle “Alacalaşmaya” yani Sünnileşmeye ilk olarak Veli Baba önderliğinde karşı çıkmıştır. Yeni ocağın oluşum temelleri Veli Babanın öncülüğünde atılmış olsa da Veli Babanın ölümünün ardından yerine karısı Anşa Bacı geçerek,

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Munzur Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü. azizalti@hotmail.com

günümüze kadar kendi adıyla anılacak olan ocağın kurumsallaşmasını sağlamıştır. Bu şekliyle Anşa Bacı; aşiretin tanımladığı haliyle “Büyük Herif”, Sünnileştirme politikalarına direnç göstermek üzere hem Anadolu’daki diğer Alevi ocaklarına hem de merkezi otoriteye karşı bir sosyal hareketi başlatmış ve kendi ocağını kurmuş karizmatik bir liderdir. Anşa Bacı’nın kurduğu bu ocak, Kızılbaş geleneği sürdürmedeki kararlılığı ve kadın bir liderin manevi otoritesini onaylayan yapısıyla, Anadolu’daki özgün ocaklardan birisidir.

19. Yüzyılda Anşa Bacı tarafından kurumsallaştırılan bu hareket, kısa zaman içerisinde hatırı sayılır bir taraftar kitlesine ulaşmıştır. 30 bini aşkın kişiyle gönül bağı kuran Anşa Bacı, Osmanlı Devleti tarafından İslam için bir tehdit olarak algılanmış ve Devlet, bu hususun bertaraf edilmesi için gerekli müdahalesini derhal başlatmıştır. Yazarın gerek Osmanlı arşivinden temin ettiği vesikalar gerekse sahada yaptığı derinlemesine mülakatlar neticesinde ortaya koyduğu disiplinler arası çalışma ile Osmanlı Devletinin Anşa Bacılılara karşı izlediği politika gözler önüne serilmektedir. Anşa Bacı ve taliplerini sindirmek isteyen Osmanlı Devleti, Anşa Bacı hakkında olumsuz propagandalar sürdürmüştür. Merkezi otorite, toplum nazarında bunun pek bir tesiri olmadığını görmesinin ardından Anşa Bacı ile beraber 3 oğlu ve bir damadını Şam’a sürgün ederek bu hareketi bertaraf etmeye çalışmıştır. Fakat gerçekleştirilen bu sürgün, Anşa Bacının aşiret arasında daha da efsaneleşmesine yol açmıştır. Nitekim sürgün sürecinde Anşa Bacının erkek vafına bürünerek gösterdiği kerametler onun aşiret tarafından “Büyük Herif” adıyla anılmasını sağlamıştır. Sürgünden sonra yaşadığı yere geri dönen Anşa Bacı yarattığı karizmatik otoritesiyle rüştünü ispat etmiş ve taliplerinin gönüllerinde kalıcı bir yer edinmiştir. Böylece Anadolu’da kadın bir mürşidin olduğu yeni bir ocak doğmuştur.

Veli Baba ve Anşa Bacının yanı sıra kurumsallaşan bu ocağa yeni bir ulu ozan lazımdı ki bu kişi Sofuoğlu olmuştur. Sofuoğlu, Alevi ocakları arasında sadece Anşa Bacılılar tarafından ulu ozan olarak kabul görmektedir. Alevi camiası tarafından kabul gören 7 ulu ozanın haricinde Anşa Bacılıların Sofuoğlu’nu ulu ozan olarak kabul görmesi, Alevilik literatürün de dikkat çekici bir nokta olarak karşımıza çıkmaktadır. Sofuoğlu’nun yanı sıra Anşa Bacının oğlu Hasan Baba ise Sırrullah yani Allahın Sırrı olarak kabul görmüştür. Hasan Babanın gösterdiği onca keramet neticesinde Hasan Babanın efsaneleştirildiği ve günümüzde aşiret mensuplarınca Hasan Baba üzerine yemin ettikleri bilinmektedir. Böylece aşiret için yeni ocağın temel aktörleri mitleştirilerek kurumsal kimliğin oluşum aşaması tamamlanmıştır.

Yazar, kitabın ilerleyen sayfalarında Anşâ Bacılılarda doğum, ölüm, evlilik, oruç ve görgü cemi gibi ritüellere değinmiştir. Bu başlıklarda ele alınan bazı hususlar kitabın ilgi çekiciliğini ortaya koymasından bakımından önemlidir. Örneğin yolun başı olarak kabul gören Baba sülalesine mensup bir kişi öldüğünde kesinlikle onlar için öldü kelimesi kullanılmazdı. Baba sülalesinden kişilerin ölümü için göçtü, ocak mensupları için ise öldü tabiri kullanılırdı. Ocak zadelerin yeni bir bedende dünyaya tekrar gelecekleri görüşü aşiret arasında benimsenmiştir. Bu durum Alevilikteki reenkarnasyon inancının toplumdaki tezahürüdür. Yazar, Anşâ Bacılıların son yıllara kadar cenaze erkânında geleneksel kaideleri sürdürmesine rağmen şehirleşmeyle birlikte 1950’li yıllardan itibaren Sünni çevreye karşı mahcup olma kaygısından ötürü değişime ve Sünnilere benzeme yoluna gidildiğine değinmiştir. Aslında bu durum Anadolu’daki birçok Alevinin yaşamış olduğu ruh halinin benzeeridir. Nitekim Aleviler, şehirleşmeyle birlikte geleneksel Aleviliğin ritüellerini terk ederek, mahcup olma ve hor görülme duygusuyla Sünnilikteki uygulamaları kabullenip, uygulamaya başlamıştır. Yazarın, toplulukla ilgili olarak tespit ettiği dikkat çekici noktalardan bir diğeri ise Anşâ Bacılılardaki Muharrem orucunun olmama durumudur. Anşâ Bacılıları ilginç ve kendine özgü kılan bu özelliği, diğeri Alevi topluluklarından farklılık göstermektedir. Anşâ Bacılılarda Muharrem orucunun tutulmamasına rağmen İmam Hüseyin’e duyulan saygı ise diğeri bir farklı noktadır. Hakeza Anşâ Bacılılarda geleneksel Alevilikte olmazsa olmazlardan olan musahiplik kurumu ise yoktur. Tüm bu özellikleriyle Anşâ Bacılı Ocağının ele alınarak ortaya çıkarılması Anadolu Aleviliği açısından önemli bir boşluğu doldurmuştur. Anşâ Bacılı Ocağının ortaya çıkmasının ardından ocak mensuplarınca yeni bir ziyaret fenemonisi ortaya çıkmıştır. Talipler arasında ilk göze çarpan ziyaret mekânı Anşâ Bacı, Veli Baba, Hasan Baba ve Sofuoğlu’nun türbeleridir. Bunun yanı sıra Anşâ Bacılılar doğaya da kutsiyet atfetmişlerdir. Örneğin Kamışçık köyünde bulunan ulu kavak ağacına “Kavak Dede” veya “Allah Dede” ismi verilerek bu ağaçtan farklı konularda medet umulmaktadır. Bu uygulama İslam öncesi Türk topluluklarında kabul görmüş olan çeşitli tabiat unsurlarına atfedilen değerin günümüze yansımış halidir.

Alevilikte kadına ne denli önem verildiğinin en güzel örneklerinden birisi olan Anşâ Bacı ve onun sistematize ettiği Ocak hakkında kaleme alınmış bu eser, Anadolu Aleviliğinin araştırılması açısından önemli bir boşluğu doldurmuştur. Ayrıca yazar, çalışmasının sonunda bundan sonraki süreçte Anşâ Bacılı topluluğuyla ve Alevilikle alakalı yapılacak çalışmalara yönelik önerilerde bulunmaktadır. Yazarın bu tespit ve önerileri ileride gerçekleştirilecek çalışmalara kapı aralamaktadır.